

Ш О Т А Р У С Т А В Е Л И

ЙЎЛБАРС ТЕРИСИНИ
ЁПИНГАН ПАҲЛАВОН

«ТОШКЕНТ» БАДИИЙ АДАБИЕТ НАШРИЕТИ

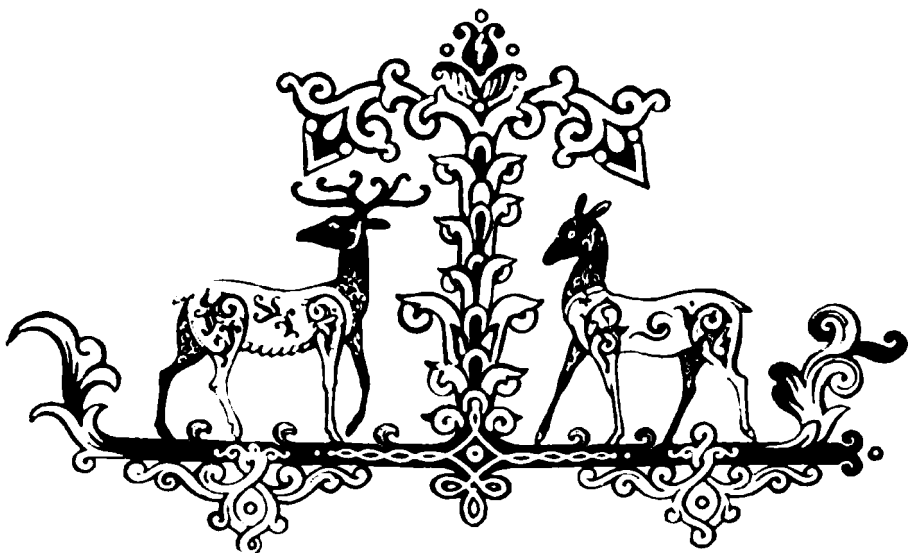
1966

«Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон»—муҳаббат, вафо, баҳодирлик, дўстлик дostonидир. Қардош грузин халқининг улуғ фарзанди, гениал шоири Шота Руставели бу ўлмас асаридан бундан саккиз юз йил аввал, ўз халқини, унинг ажойиб инсоний Фазилатларини, асрий орзуларини, ватанга фидойилик, чинакам инсоний дўстлик мотивларини тараннум этгандир. Дostonда Тарнел, Нестон-Дарижон, Автандил, Фаридун каби монумент сиймолар, афсонавий воқеалар тасвирлари эсда қолгулик.

Маълумки, атоқли грузин шоири — таржимони Г. Цагарели таржимаси — рус тилидаги таржималарнинг аслига энг яқини саналади. Ўзбек тилига қилинган таржима ҳам ана шу нусхадан бажарилгандир.

МАҚСУД ШАЙХЗОДА ВА МИРТЕМИР
таржимаси

ИККИНЧИ НАШРИ

ДЕБОЧА

Сен, раббоний қудратинг-ла коинотни яратдинг,
Бу рангоранг ер юзини халойиққа қаратдинг,
Кўкдан инган нафасингдан барча махлуқ топди жон,
Узинг монанд султонларни ахтда қилдинг ҳукмрон.

Бируборим, ҳар махлуққа узинг бердинг қиёфат,
Узинг мени ярлақагин, йўқолсин иблис-офат.
Юрагимда муҳаббатни умр бўйи сақлагин,
Гуноҳларим кечир, тангрим, узрларим ёқлагин!

Шер султонки, қалқон-найза, тиги даррон эгаси,
Зулфи ақиқ бонумизки, замона малакаси,
Езолмасам керак улар шаънида таъриф тазал,
Ким уларга бир тикилса, топар гўё бол-асам!

Тамаранинг ҳашамати қамаштирар кўзларни,
Гулчамбардай ўраб бердим мадҳиялик сўзларни,
Ақиқ кўзининг кўлларида сиёҳ ичди қаламим,
Ништар каби юракларни тилсин куйим-аламим!

Маликаи Тамарани ширин куйда куйламоқ,
Мужгонларин, биллур юзин, лаълий лабин сўйламоқ,
Осон эмас мадҳ айламоқ инжу тишин ва қошин,
Аммо олмос қирралашга яраб юмшоқ қўрғошин.

Менга лозим сўз қуввати, оташин дил ва рубоб,
Менга лозим фаросатки, зеҳним олсин ундан тоб.
Улуғлайлик Тариэлни, у оламнинг зийнати,
Охиратлик ўртоқ бўлмоқ уч ботирнинг қисмати.

Тариэлнинг мотамига кўтарайлик биз фиғон,
Бундай дардга дучор бўлди на гадо-ю, на султон.
Мен-ку исмим Руставели, изтироблар кўрдим мен,
У қадимий эртакларни инжу каби тердим мен.

Ошиқ эрсанг порламоқда бўл офтоб мисоли,
Қаҳрамон бўл, ҳусну жамол ўлчовининг тимсоли,
Пойгаларда биринчи бўл, садоқатли ва ботир,
Бўлмаса шу фазилатинг, ким дер сени баҳодир?

Бахтликларга кўринган туш, қалблар сири, оҳ севги,
Тез сўнувчи учқун эмас кўнгилларнинг оҳанги.
Севги билан зиногарлик ўртасида сарҳад зўр,
Сўзимни уқ: бу иккови бўлолмайди сира жўр.

Муҳаббатда вафокор бўл, пасткашликка бегона,
Айрилиққа чидаб тургин, сабр қилгин мардона;
Сен ягона маъшуқангга мухлис бўлгин барқарор,
Фаҳшу зино, нафсоният назаримда кўп мурдор!

Қаллобларнинг қуллуғини чин севги деб айтмаслар,
Шу бугун — шу, эртага — у, ахир у ҳам бездирар.
Бу — бошвоқсиз йигитликнинг бизга таниш қилиғи!
Кимки, нафсин тийиб турса, у ошиқнинг улуғи.

Чиндан севсанг, тунда йиғлаб ўтирасан сен бедор,
Чопқир кунлар ташвишида хаёлингда азиз ёр.
Куйган киши бўлиб йиғла, қил хилватда жиннилик,
Ҳокимларни кўзга илма, ёр олдида тургин тек.

Чиндан севсанг, севгингни ҳам, нолангни ҳам яширгин,
Шайдолигинг билдирмагин, ғийбатлардан қочиргин.
Юрак сиринг халойиққа бўлмагай ҳеч ошкора,
Қувониб тур ишқ ўтида бўлсанг ҳамки дилпора.

Руставилик қўшиқчиман, Маликага нағмағўй,
Ўртанаман, ошиқларга йўқ сеҳрлик бир дору,
Ўлим олди, мен лашкарлар ҳокимасин чорлайман,
Ё шифо бер, ёки мангу уйқу бер деб зорлайман.

Минг-минг кафтда жилваланган жанубнинг дурдонасин,
Гуржистонга кўпдан берли маълум Шарқ афсонасин —
Меҳр қўйиб пардозланган мисраларга тиздимки,
Маликанинг лутфи бирла камайсин азоб юки.

Бир қарашин кутиб кўзим кўзларидан қамашди,
Ишқ шайдоси, дарбадарман, бўлиб қолдим мен даштий.
Рухга сафо бермоқчиман, ўртанса-да, баданим,
Уч сипоҳий баҳодирни қилғусиман тараннум.

Биз ёмишнинг инъомига севинайлик аввалдан,
Жанг сипоҳга, қўш деҳқонга қисмат экан азалдан.
Ошиқ учун муҳаббати армуғондур гўзалдан,
Сақлаб турсин севгисини ғийбатдан, бадназардан.

Нағмасозлик донишмандлар шоҳлигида бир ўлка.
Равон оҳанг ёқиб қолар қулоқларга ва дилга.
Куйчи фикри туғилади сидқи дилдан, белардоз.
Сиққиқ сўзлар ҳалқасида кенг фикрлар ғоят соз!

Олис манзил чопиб келган арғумоқлар синашта,
Ўткир кўзли коптокбозлар ютар ўйин ўйнашда.
Қўшиғингда жон қолмаса, байтлар ётса кўп хаста,
Шоир, тўхтат мисраларинг чопишини бирпасда.

Илҳомлари қуриб қолган шоирларга қараб боқ:
Чечанликдан асар қолмас, вазни сохта ва оқсоқ,—
Шундоқ экан ё жим турсин, ё коптогин бир урсин,
Ундан кейин қўшиғини таваккал деб битирсин.

Иттифоқо чала-чулпа бир-икки байт айтса-ю,
Мисраларни битта нўноқ қофияга жуфтлаб у —
«Баракалла!» кутиб турса, бу даъвонинг асли йўқ.
Ужар эшак каби ҳангар: «Ана шеър, мисли йўқ!»

Иккинчи хил шоирлар бор: санъатлари миёна,
Чангалзорда пусиб юрган ёш овчидай бачкана,
Сўзларида на илҳом бор, на олов бор, на қанот,—
Йиртқиқлардан ҳайиқади, майда қушни отса шод.

Учинчи хил шоир борки, гоҳ қизларга ишқнома,
Гоҳ дўстларга ҳажв ёзар, гоҳо ёзар тўёна.
Бундайлар ҳам чакки эмас, равшан бўлса маъноси,
Достонларда билинади шоирларнинг аълоси.

Ким изтироб тортган бўлса илҳом унга келади,
Бундай шоир нигорига ихлос қўйсин абадий.
Маъшуқага бағишласин барча хаёл ва эсин,
Рубобини унга созлаб, севганин «танграм!» десин.

Кимлигимни энди билинг: мен маҳлиқо бандаси.
Йўлбарс хулқли ўша дилбар ҳаётимнинг эгаси.
Гапдан қўрқмай, қўшигимни мен унга бағишлайман,
Дабдабасин дoston қилиб куйлайман, олқишлайман.

Менинг меҳрим малакларнинг соф ишқига ўхшайди,
Уни сўзда айтиб бўлмас, яшириндир ҳикмати:
Кўк фазога учмоқликдир ошиқларнинг қисмати,
Улар билан бирга учар ернинг дарди, ҳасрати.

Кўп синашта донолар ҳам бу севгига тушунмас.
Ҳатто баднафс зиногарлар гаранг бўлиб бир нафас,
Толеларин қарғаёлмай ҳайронликда, тўсатдан —
Зўрға нафсин тийиб туриб бу софликка берар тан.

«Мажнун» ила «ошиқ» сўзи арабларда бир гапдек,
Ошиқ агар нўноқ бўлса, хаёлида ортар кек.
Осмоний камолотга кўп покиза дил керак,
Йўқса, нафсинг қули бўлсанг, хор бўларсан ғубордак.

I

АРАБ СУЛТОНИ РОСТЕВОН ТАЪРИФИДА

Арабларда султон бўлиб ўтган эди Ростевон,
Парвардигор лутфи билан ҳукми баланд, зўравон.
Узи сахий ва донишманд, одил ва қонунпараст,
Суҳбатларда шакарғуфтор, урушларда забардаст.

Подшонинг ўғли йўғу битта қизи бор эди,
Юлдузларнинг ўртасида қуёшдай дилдор эди;
Уни кимки гар бир кўрса, бўлар эди ошифта,
Шоиргина унинг ҳуснин мақтай олур таърифда.

Мақтовларга лойиқ қизнинг исми эди Тинатин,
Унга боқиб қуёш ўзи хира бўларди бутун.
Бир кун барча вазирларни чақиртирди подшоҳ,
Бу кенгашга етиб келди аён, маҳрам, аҳли жоҳ.

Султон деди: «Ташвишимга сиздан кенгаш сўрайман,
Баҳор фасли ўтиб кетиб гул сўлмоққа бошларкан —
Бошқа бир гул яшнаб олиб гулистонни безайди,
Аммо қуёш совуб қолса, зулмат чўкар абадий...»

Умрим тугар. Қарилкидир касалликнинг ёмони,
Одамзоднинг қисмати шул: ажалдан йўқ омони...
Агар ёруғ ўчиб кетса, у бефойда ва бекор!
Қуёш юзлик маликамни қилсакмикан ҳукмдор».

Вазирлардан унга жавоб шундай бўлди: «Қиблагоҳ,
Ҳаммага ҳам равшандирки, гул сўлиса баногоҳ,
Гул атрига тенг келолмас ҳечбир чечак, барибир!
Ҳатто эски ой ўроги юлдузлардан ёрқиндир!»

Қайғирма шоҳ! Гул сўлмабди! Сенинг ноҳақ сўзинг ҳам
Бировларнинг ҳикматидан бизга азиз, мукаррам.
Қалб буйруғин ҳеч айнамай сен амалга оширгин:
Сен тахтингни шафақ юзли ёш қизингга топширгин!

У аёлу аммо шоҳлик қизингизга насибдур;
Хушомадлик эмас бу гап: тахтга у муносибдур.
Маликанинг ёрқин йўли кун йўлидай ёрқин, кенг.
Шербаччалар ургочими ё эркакми, улар тенг!..»

Бир амирнинг ўғли эди машҳур сардор Автандил,
Хусни қуёш баробари, шамшоддай қадди адил,
Бўлиб эди бу қаҳрамон маликанинг хуштори,
Тинатиннинг киприклари гўё найза қатори...

Аммо махфий тутар эди у севги можаросин.
Қуёшсизлик тез сўлдирад гулнинг қирмиз либосин.
Лекин нурлар унга ёгса қизаради гултожи.
Ишқ захрини тотиганинг йўқдир бошқа иложи!

Салтанатдан кечган султон бошини солди қуйи.
Автандилнинг ўз иқболи эди ўйлаган ўйи:
«Биллур юзлим, энди сени тез-тез кўра оламан!
Аммо қайдан мен ярамга топа олурман малҳам?»

Султон амри тез тарқалиб кетди араб элига:
«Мен тахтимни ўзим хоҳлаб бердим қизим қўлига.
Одамларга бахт келтирсин қуёш юзли малика.
Ҳамма ёқдан тўпланинглар тантанага, табрикка!»

Йиғилишди араб эли, аъёнлар-ла баробар,
Келиб қолди Автандил ҳам, у шуҳратли сарлашкар;
Султон дўсти Суқрот вазир у ҳам бўлди муҳайё.
Тахтни кўргач ҳамма деди: «Кўп ажойиб, бебаҳо!»

Умидларга тўлган султон қизни тахтга ўтқазди,
Ва шоҳона олтин тожни қиз бошига тутқазди.
Зардўз либос ва салтанат ҳассасини топширди,
Тинатиннинг ярқираши қувончларни оширди.

Шоҳ ва лашкар қуллуқ қилиб олдида бош эгдилар,
«Маликамиз, омон бўл!» деб ҳаммаси тиз чўкдилар.
Ҳамма ёқни янгирашиб қарнай ва жом чалинди.
Тинатиннинг кўзида нам, боши қуйи солинди.

Бу ҳурматга, бу мансабга ўзин билмай муносиб,
Қиз йиғларди гул юзини кўз ёшидан нам босиб.
Султон деди: «Яхши фарзанд отасини овулар,
Тожни сенга топширмасам, бу ғам умрим тугатар...

Йиғламагин, жон қизгинам, ўрин берма нолага!
Амирларга омира бўл, арабларга малика!
Салтанатни сенга бердим, сусайтирма уни ҳеч!
Ҳикматомиз тadbирларни фаҳминг билан англа, еч!

Мастакка ҳам, гулларга ҳам қуёш сочар тенг ёруғ
Беғу гадо — барчасига сен тенг қараб, бўл улуг!
Сахийларга тажанглар ҳам банда-мурид бўлади,
Денгиз суви қайга кетса, яна қайтиб келади.

Жаннатга гул, султонларга очиқ қўллик ярашар.
Баттолар ҳам сахийларнинг эҳсонига қарашар.
Меҳмоннавоз эшик яхши, хасис лаънатга қолган.
Берган нарсанг — у сеники: яширганинг — йўқолган!»

Ота пандин малика қиз қунт билан тинглаб турди,
Сўнгра султон меҳмонларга катта зиёфат қурди;
Султон кўнгли ғоят мамнун, ашулалар хушнаво.
Қизнинг ҳусни қуёшдан ҳам ўзиб кетар мусаффо.

Ўзин эски мураббисин чақиртирди Тинатин,
Буюрдик: «Ҳазинанинг муҳрларин ушатгин!
Менинг шоҳлик меросимни олиб келсин навқарлар!»
Олиб келгач у ҳаммага эҳсон қилди баробар.

Базмдаги сарой аҳли ё фуқаро бариси,
Эҳсонлардан қуруқ қолиб ўксимади ҳеч қайси.
Тинатин дер: «Бажарурман отамнинг насиҳатин!
Ғазначилар, сандиқлардан гавҳарларни келтиринг!»

Очиб қўйинг хазинамни, истаган кириб олсин!
Йилқиларни, подаларни мирохур ҳайдаб келсин!
Аямасдан хазинасин улаштирди малика,
Босқинчидай ҳамма одам ёпирилди тиллага.

Нозу неъмат, таом ва май келтирилди пайдарпай,
Ҳар томондан шоҳ базмига меҳмон келди узилмай.
Аммо султон маънос эди чиққандай гўё жаҳли,
Унга қараб пичирлаша бошлади сарой аҳли.

Жанглараро йўлбарсдай тез, ўзи сардор қаҳрамон,
Одамларни мафтун этган Автандил мисли арслон,
Сўзлашарди тахт таянчи муҳтарам Суқрот билан,
«Қара, султон авзойини, шунча бузуқ ва гаранг.

Қандай ташвиш ҳукмдорнинг кайфини бузган ёмон?
Аммо бунда айбли эмас на бир маҳрам, на меҳмон?
«Султон шунча хомуш экан,— дер Автандил Суқротга,—
Унинг кўнглини биз олмасак, қолурмиз кўп уятга!»

Аввал Суқрот, орқасидан шамшод қадли паҳлавон
Косаларга май тўлдириб юрдилар султон томон.
Шоҳга таъзим қилиб, сўнгра вазир сўзни бошлади.
Ва сўзларнинг аччиқ маъзин жилмайиб хаспўшлади:

«Султон нега хомуш эрур, тушунамиз иллатин,
Қизинг буткул улаштирди Арабистон давлатин.
Бир лаҳзада совурилди хазинадан олтинлар;
Тахтни бериб ўз қизингга, бошга солдинг дардисар!»

Ростевоннинг сиймосида жилваланди истеҳзо,
Чунки вазир гапларидан бўлган эди норизо...
Суқрот айтган сўзларига шундай деди Ростевон;
«Кимки, шоҳни хасис деса, янглишади бегумон!

Мендаги шу андишанинг сабаблари ўзгача:
Қариб қолдим, ўлим ҳақдир яшасак-да, юзгача.
Менинг бутун шоҳлигимда қолмади шундай одам,
Токи, менинг қудратимга ворис бўлмай жамъулжам.

Маликамни, битта қизни мен айладим парвариш,
Аммо, эвоҳ, менга насиб бўлмади ўғил кўриш...
У бўлганда ўқчиликда бўларди мендай қодир,
Ҳозир менга тенг келолур фақат сардор Автандил!»

Ростевонни сабр билан сардор тинглагандан сўнг
Унинг нафис чеҳрасида пайдо бўлди табассум.
Тишларининг инжулари ярқирарди ажойиб.
Шоҳ сўради саркардадан: «Нега бирдан кулдинг!» деб.

«Подшоҳга ҳурматсизлик навкарга катта гуноҳ!»
Автандил дер: «Ҳаммасини мен айтаман, шоҳаншоҳ.
Аммо гапни очиқ десам, гуноҳимдан сен кечгин!
Менга жазо бермаслигинг хусусида онт ичгин!»

Султон деди: «Мен шаддодлик қилмай, айбинг кечаман,
Нури дийдам Тинатиннинг номига онт ичаман!»
Автандил дер: «Шогирдингни эшитгин, улуғ устоз!
Шу базми тугатайлик яхшиликда, дилнавоз.

Шоҳ олдида ўрним хасча, аммо менда бор ҳунар,
Ўзишайик, бизга ҳакам бўлсин зийрак мерганлар.
Ҳануз енгмай мақтанишни яхши кўрар ожизлар,
Тирандозга соврунларни копток ва ўқ келтирар!»

Султон деди: «Мардлингга мен қойилман астойдил.
Бу шартингга мен розиман, баслашайлик, Автандил!
Бизга ҳакам бўлиб қолсин ўткир кўзли мерганлар,
Баҳсимизнинг оқибати шикоргоҳда кўринар!»

Султоннинг шу таклифига Автандил ҳам унади.
Шоҳу сардор ва меҳмонлар хурсанд бўлиб ўйнади.
Овдан олдин тайинлади султон шундай бир товон,
«Уч кунгача боши яланг юрсин ютқизган томон!»

Шоҳ буюрди: «Ўн иккита сайғоқчидан шайлансин,
Садоқ элиб, ўқни тутиб хизматимда айлансин.
Сенга эса дастёрлик қилсин машҳур Шермадин
Овимизни санаб улар ўтасинлар хизматин!»

Султон айтди навкарларга: «Чиқиб чўлга, ирмоққа,
Тонг отарда жонворларни ҳайдаб келинг овлоққа!»
Сипоҳларга буюрдики: «Мени кутинг бўлиб шай!»
Базми жамшид тугаб қолди. Кўп эди таом ва май.

Тонг ёригач отин суриб сардор келди дарборга,
Ҳамма боқар бошидаги тиллакори дасторга.
Унинг қадди ва юзига ҳамма бўлган маҳлиё,—
У эшикда Арабистон султониغا муҳайё...

Саркардани кўп кутдирмай султон дарҳол отланди,
Чиновуллар даштга чопди, тигларда нур товланди.
Суворийлар от қўйдилар, ҳамма ёқ шовқин-қийғир,
Ҳар иккови жонворларга ўқ узди мисли ёмғир.

Шоҳ буюрди, ўлжаларни йиғиб олиб юрсинлар,
Унга эса ора узмай ўқдан бериб турсинлар.
Жониворнинг қаерига ўқ текканин кўрсинлар,
Довдирашган ҳайвонлардан чипор бўлди чаман-жар.

Қирда, ўрда ва увада чопишарди ҳайвонлар,
Кийиклару, буғулару тез чопогон қулонлар.
Подшоҳ ҳам, саркарда ҳам қувлаб бориб овларни,
Кўп забардаст қўлларида тортар эди ёйларни.

Кунни булут қоплагандай тўсиб олди чанг-тўзон,
Ва янчилган чаманларда буғланарди қизил қон.
Бўшаб қолган садоқларга янги ўқлар қўйилди,
Жониворлар ўқ захмидан ер билан яксон бўлди.

Суворийлар жонворларнинг бўйинларин букдилар.
Худованднинг қаҳрин кўзгаб бекор қонлар тўкдилар.
Қирлар қонга бўялдию сипоҳлар шунча хурсанд,
Автандилга мақтов кетди: «Баракалла, шер монанд!»

Саҳроларнинг чекигача қидирдилар, юрдилар,
Охири бир дарё бўйи чангалзорда турдилар.
От киролмас тигизликда яширинди ҳайвонлар,
Шуни кўриб овлашни ҳам тўхтатди шикорбонлар.

«Менинг овим ошиқ бўлди!».— «Йўқ, менинг ўлжам кўпроқ!»
Шоҳ ва сардор шундай қилиб баслашарди хушчақчоқ.
Навкарларга қараб султон ташлади шундай сўроқ:
«Хушомадгўй бўла кўрманг, ростин денг: ким устунроқ?»

Дедиларки: «Тўғри сўздан ғазабланма ҳукмдор!
Сендан энди ўзиб кетди ўз шогирдинг неча бор!
Не қилсанг ҳам тўғри гап шу: ўқ узганда у шу тоб
Жониворлар қоча туриб ағдарилди беҳисоб.

Сенинг ўлжанг икки мингта бўлгандир шу орада,
Автандилнинг отганлари икки марта зиёда.
Унинг ўқи биронтаси беҳудага учмаган,
Сенинг талай ўқларингни биз чиқардик тупроқдан!»

Нардда ўйнаб ютган каби шоҳнинг кўнгли бўлди тўқ,—
Ҳа, арзандам ғолиб чиқди! Унақаси бошқа йўқ!
Боқчаларнинг ҳусни — гулни олқагандай булбуллар,
Унга қараб ўз дардини унутди шоҳ бахтовар.

Икковлари отдан тушиб соязорда ўтирди,
Найзабардор сипоҳийлар саф тортишиб йўл юрди;
Кўп синашга сайғоқчилар ўн иккита тирандоз,
Сув лабида, салқинликда ўйин қилар шўху соз.

II

АРАБ СУЛТОНИНИНГ ЙЎЛБАРС ТЕРИСИНИ ЕПИНГАН ПАҲЛАВОННИ КУРИБ ҚОЛГАНИ

Кўрдиларки: сой бўйида йиғлар битта мусофир,
Жиловида қора тулпор, арслон келбат баҳодир,
Эгар-жабдуқ, қурол-яроқ безаклари гавҳар тош,
Икки бетда қировланар кўздан тинмай оққан ёш.

Елкасида ярқирарди йўлбарс тери — зар мисол,
Телпаги ҳам шу теридан: ўтирарди жимжит, лол;
Нақшин эди қўлдан йўғон қамчисининг дастаси,
Мард кўркига қойил бўлди шоҳу қўшин — барчаси.

Мусофирни чақиргали шоҳ жўнатди битта қул,
Сой бўйида бошин эгиб, йиғлар эди у нуқул;
Шаффоф ёмғир ёғар эди йўлчининг жуфт кўзидан,
Шошиб қолди шоҳ элчиси ва адашди сўзидан.

Шоҳ амрига тили келмас, ваҳимада қул ғоят,
Мусофирнинг чиройига мафтун бўлиб ниҳоят,
Пичирлар: «Шоҳ айтдики, сиз» ва ёндашар бирма-бир,
Лекин хаёл қучоғида номаълум у баҳодир.

На қўшиннинг суронлари ташвиш солар йўлчига,
На қайрилиб боқар эди шоҳ юборган элчига;
Нак оловда тўлгангандай, дилдан қўпар дод-фигон,
Ғусса тўла кўзларидан қуйиларди ёш ва қон.

Мусофирнинг хаёллари олисларда кезарди!
Ҳайрон қулга на қайрилар, на тинглар, на сезарди.
Инграр эди ажиб ботир, ёқада ғам панжаси,
Очилайин демас сира ол дудоқлар ғунчаси.

Жавобсиз ҳам эътиборсиз қайтиб келди қул охир,
Деди: «Кўриш истамайди сени йўлчи баҳодир!
Кўзларимни қамаштирди қуёш юзи, шаҳаншоҳ,
Гангиб қолдим, фармонингни этолмадим мен адо!»

Қовоқ солди, ғазабидан ҳайрон ва лол эди шоҳ,
Ун инкита хос навкарни чорлаб кескин деди шоҳ:
«Қуролланинг ва амримни бажо этинг тўхтовсиз!
Кимки ўктам, у қайсарни тутиб келгай аёвсиз!»

Навкарлар ҳам ёндошмоқда; чўчиб тушди даргумон —
Юпанч топмай, тиним олмай йиғлаётган паҳлавон.
Кўрдик — шоҳ қўшинида аниқ бежо ҳаракат,
«Эвоҳ!» деди сукунатга ғарқ баҳодир дарҳайрат.

Ғамли кўзлар тўккан ёшин қўли билан силди тез,
Белда қилич, ёнда ўқдон, садоқни ҳам илди тез.
Отланди-ю чопа кетди, ёлворишар қуллар хит,
Кетга боқмас, қулоқ солмас олис юртлик чўнг йигит.

Терс меҳмонни тутмоқ учун чўлда қўшин тўсар йўл,
Ёндашгани абжақ этар у кўтариб ночор қўл:
Ағдарарди, тўнтарарди, бош ёрарди беомон,
Қамчи урар, кетга сурар, ишлатмайин ўқ, камон.

Шоҳ ғазоби бадтар бўлди: «Қувла!» деди лашкарга,
Бари бекор, йигит чопар парво қилмай хатарга;
Кимки етса, даст кўтариб, от тагига отарди,
Уни бунга урар эди, шоҳнинг қаҳри ортарди.

Ахир шоҳу ёш Автандил биргалашиб қўйди от,
Борган сари узоқлашар нотаниш у қайсар зот;
Учар қора аргумоқда кундай ёрқин шаҳсувор,
Беҳуда от чопарди шоҳ, қалбида ранж ва озор.

У билдики — шоҳ келмоқда, шоҳ қилмоқда илтижо,
Лекин кўздан ғойиб бўлди, ундашларга бепарво.
Ер қаърига кирдими ё кўкка учди нақ шайтон,
Отлиқ қўшин тўпир-тўпир, из тополмай саргардон.

Ҳайрон қўшин чўлда ҳадеб нари-бери от чопар,
Сеҳргардай кўздан учди; на белги, на из топар;
Яраларни боғлаб қўшин ўлганларчун йиғида;
«Омад кетди!» дер Ростевон, бағри алам тифида!

Шоҳ айтади: «Парвардигор солди бошга қора кун,
Ҳаётимиз заҳар бўлди, суюнч тамом, жигар хун,
Халок бўлдим, махв бўлдим мен, бу дардимга йўқ даво,
Яратганга шукр этайлик, араз бизга нораво!»

От бошини уйга буриб, жўнаб қолди шоҳ дарров,
Қўшинига дедиларки: «Тамом ортиқ базму ов!»
Қўшин бир-бир тарқар овдан, ўйин-кулги тапа-тақ,
Бири айтар: «Бекор бўлди!», Ўзгаси дер: «Подшо ҳақ!»

Ётоғига киради шоҳ ҳорғин ва ганг, эзар ғам,
Бирга кирар ўз ўғлидай суюкли Автандил ҳам,
Шоҳни гамгин кўриб тарқар, чўрилар сардорлар,
Жарангламас занг, чилдирма — овоз бермас чилторлар.

Нохуш, ғамгин бу хабардан огоҳ бўлди қиз дарҳол,
Куёш каби жамолидан жами юлдуз эди лол;
Ясаулдан сўради қиз: «Уйғоқми шоҳ, ё ухлар?»
У дер: «Дарди жуда оғир, ухлаёлмай уҳ-уҳлар...»

Шоҳ ёнида Автандилдан ўзга ҳеч ким йўқ ҳозир,
Уни дардга чулғаб кетмиш ўзга юртлик бир ботир!»
Тинатин дер: «Кета қолай, мен ҳам бетинч қилмасдан,
Отам сўрса, келганим айт, ранжимасин билмасдан!»

Кўп ҳам ўтмай сўради шоҳ: «Қани менинг шоҳ қизим,
Ҳаётимнинг суянчиғи, юпанчим ҳам ёлғизим?»
Жавоб бўлди: «Ранги ўчиб, келган эди у ҳали,
Қайгунгизни эшитди-ю, ботинмади кирғали».

Шоҳ дедики: «Бир нафас ҳам қийнамасин ҳижрони,
Кексалигим тасаллоси, дардларимнинг дармони;
Чақиринглар, келсин қизим, дарров тарқар қайғулар,
Дарров пайқар — жонгинамни қийнар қандай оғулар!»

Кириб келди, аён эди итоати, камоли,
Ярим тунда тўлин ойдаи ёруғ сочар жамоли.
Ўз ённдан жой кўрсатиб, ўпди қизин ҳукмдор,
Сўнгра деди: «Чақриқсиз киришга ҳам эркинг бор!»

Қиз дер: «Шоҳим, сизни кўрса қайғули ва ғазабнок.
Ҳар қандайин ботирнинг ҳам юрак-бағри бўлу р чок.
Қайғунгиздан ёруғ юлдуз сўнар ҳатто, отажон,
Чуқур ўйланг, токи қайғу қийнамасин қайта жон!»

Шоҳ дер: «Қизим! Мен-ку бугун қайғуларнинг тутқуни,
Лекин сени кўрганимда, қолмас ҳатто учқуни;
Дардимга сен дармон бўлгил, ғуссам ариб, бўлай соғ,
Тақдирдан норози, деб қолдирмассан дилда доғ.

Бугун овда дуч келдим мен нотаниш бир полвонга,
Куёш каби ёруғ сочар юзи бутун жаҳонга;
Мен чақирдим, аччиқ ёшлар сабабини билмоққа,
Арғумоқда қочиб қолди, қайдам, кетди қаёққа!

Аслу наслин билолмайин ғофил қолдик, оҳ қандоқ,
Қувлаб кетган қуллар бўлди оёқости ва тупроқ.
Бир бўсани дариг тутиб, гойиб бўлди дев мисол,
Ўнгми, тушми — шу дамгача билолмайин ақлим лол.

Азобдаман, гўё кимдир заҳар бермиш паймона,
Яқиндаги сурон-базмлар ҳозир менга бегона.
Масхаралаб кетди мени ёвуз, маккор хаёлот,
Ёруғ кунсиз ва суюнчсиз ўтар ортиқ бу ҳаёт!»

Қиз дер: «Шоҳим! Сабр этайлик, хайри бўлу р ниҳоят!
Дуруст эмас оғир кунда бад толедан шикоят,
Нега ахир яратганга айб қўясан, ҳукмдор?
Одил, қодир, барчага бир меҳрибон-ку бирубор!

Одам бўлса агар тўсат кўздан ўчмиш чавандоз,
Ахири у биронтага дуч келар-ку қишми, ёз.
Агар шайтон васвасаси бўлса ўша кўрганинг,
Қувон, айш сур, маъқул эмас ғам юкида юрганинг!

Кенгашимга қулоқ солгил, шоҳлар шоҳи, тождор,
Салтанатинг бепоёну, тахтинг эса пойдор:
Ҳар томонга чопар жўнат, ахир бўлгай сир аён:
Ким у ўзи — келгинди бир хаёлотми ё инсон...»

Шоҳ амрига қулоқ солар сафарга шай кўп чопар:
«Йўлга тушинг, жон аяманг ҳам келтиринг бир хабар:
Ғойиб қайсар изин топинг! Олис элларга бўлса,—
Нома ёзинг ва ўтининг, шояд жавоби келса!»

Булар не-не йўллар ўтиб, юрт оралаб чопдилар.
Бир йил дайдиб, баҳодирдан на сўз, на из топдилар.
Мен кўргандим ё эшитдим, дегучи ҳеч бўлган йўқ,
Ҳорғин, ночор қайтди бари, кўнгиллари тўлган йўқ.

Арз этдилар: «Эй ҳукмдор, оч ва ташна кездик биз,
Қайсар, қочқин у йигитдан тополмадик дарак, из;
Йўлбарс тери ёпинганни кўрган киши бўлмади,
Узгаларни юбориб кўр, бизда мадор қолмади!»

Ростевон дер: «Аниқ бўлди шоҳ қизимнинг ҳақ сўзи!
Йигит бўлиб кўринипти, асли шайтон у ўзи;
Бошга бало, кўзга эса суқмоқ бўлмиш хору хас;
Уйнанг, кулинг, дафъ бўлди ёв, шоҳга қайғу ярашмас!»

Шундоқ деди, тушди қора хаёлларнинг зил юки,
Созандалар, қизиқчилар бошлашди уйин-кулги;
Сарой гуч-гуч, шоҳ шодумон, улаштирар мўл эҳсон,
Тангри ҳали яратганмас ундай сахий бир инсон,

Автандил ўз ётогида ёлғиз ҳордиқ оларди,
Қўйлақчан-ди, секин куйлаб, секин рубоб чаларди;
Тинатиннинг қора қули кириб келди бош эгиб:
«У ой юзли ўтирипти йўлингизга кўз тикиб!»

Хушxabардан лол Автандил айтарди юз шукрона,
Қимматбаҳо либос кийиб, йўлга тушди мардона.
Суюнарди, қизни ёлғиз учратмовди у ҳеч вақт..
Дилбар билан бирга бўлмоқ — бу ахир энг аъло бахт!

Қиз қасрига келди йигит, дилда умид жўш урар.
Ҳасратида ахир талай ёш тўкару, тек юрар.
Юлдузлардан ёруғ эди, яшинлардан ярқироқ.
Тенгсиз ҳусни туш чоғида қуёшдан ҳам ёрқинроқ.

Елкасида қимматбаҳо савсар тери — зап либос,
Бошида ҳам шаффоф рўмол — ёлғиз шоҳ қизларга хос.
Киприклар — ўқ, мўлжал — юрак, кўзлар бўлса, сал қийғоч,
Оқдан ҳам оқ бўйнида-чи, тўлқин-тўлқин қора соч.

Юзларида шаффоф парда, ўйчан эди малика,
Ўтиринг, дер Автандилга, лаблар ўхшар лаълига.
Қул курсини суриб қўйди; соғинчларда ёнган дил,
Қуёш — қиздан кўз узолмас, бахтдан рози Автандил.

Ахир деди: «Бахтиёрмен, мурувватинг шоҳона.
Порлоқ қуёш қаршисида ой ёруғи — афсона.
Ақлу ҳушим ўзда эмас, олди ҳуснинг жилоси,
Ўзинг айтгин, нима қилсам, бўлур қайғунг давоси...»

Қуёш юзли шоҳ қиз дарров Автандилга дер жавоб:
«Билардимки, яширин ишқда ўртанардинг — дил кабоб.
Аввал яқин эмас эдик; сиринг очдим, бўлма лол,
Ҳозир дегум, мени қийнар нечук ташвиш ва хаёл.

Едингдами, овда бўлдинг ҳукмдор-ла бир замон,
Дуч бўлганди йиғлоқ, ғариб ва нотаниш қаҳрамон;
Ўша кундан юрагимни эзар аччиқ хотирот.
Дунёни кез, топиб келгил, билайлик — ким ўша зот!

Ишқинг ўбдон махфий эди, ишқ тили — сўзсиз аниқ,
Биламанки, ҳасратимда багринг пора, дил ёниқ,
Мени ўйлаб, кўз ёшларинг оқар доим мисли дўл,
Ақлу ҳушинг ишққа асир, асирсан — йўқ ўзга йўл.

Шу бугундан икки чўнг юк тушар, билгил, елкага:
Сен-ку бизга қарам ботир, таниғлиқсан ўлкага;
Иккинчидан, шубҳам йўқки, севгучимсан фидойи,
Йўлга туш тез, ахтариб топ, ким у қайсар савдойи?

Сенга севгим яна ошар, ёш тўкмасанг мисли сел!
Номаълум у паҳлавонни, қайда бўлса, топиб кел!
Гунафшалар, гуллар унсин йўлларингда мен учун,
Қуёш каби йўлда турай, арслоним, сен қайтган кун.

Уч йил тинмай излагин сен ва қайтмагин безафар,
Энг бахтиёр куним бўлур — сен келтирсанг хуш хабар.
Аниқлаб қайт: одамзодми ё алдоқчи руҳми, ким?
Пешвоз бўлгум гунчалаган бодом янглиғ, севгимим!

Тангрим гувоҳ, сендан ўзга сайлар бўлсам мен қуёв,
Одам бўлиб қуёш, дилда қўзғаса ҳам ишқ-олов,
Сени дейман, сўздан қайтсам, жоним борсин жаҳаннам,
Севгинг тиядай юрагимни парчаласин ўша дам!»

Киприклари ақиқ қизга жавоб айтар баҳодир:
«Севганингни билдим, бўлди, нетсин менда хавотир?
Жон чекиб мен ўлмоқдайдим, бағишладинг сен ҳаёт,
То ўлгунча қулинг бўлай, майли ўлди, майли от!

Сен қуёшсан, ёруғингдан баҳра олар кенг олам,
Чизингдан айланади кўкда жами юлдуз ҳам.
Марҳаматга лойиқ бўлсам, бас, эй кўнглим дилдори,
Сен борсанки, сўлмас асло йигит ишқим гулзорин!»

Қайта-қайта ваъда берар бир-бирига иковлон,
Узоқ, ширин суҳбатга банд пошшо қиз ва паҳлавон.
Енгил сезар йигит ўзин, битди оғир қийноқлар;
Инжу тишлар, лаъли лаблар порлар худди чақмоқлар.

Икки ёниқ дил суҳбати тингани йўқ кўп маҳал,
Ёқут лаблар ширин-ширин бўса олди галма-гал.
Йигит деди: «Мажнун бўлур, сени кўрса ҳар ким ҳам,
Юрак-бағрим ловиллашда — ишқинг ёқар дам-бадам!»

Хайрлашдилар, иковга ҳам оғир эди бу ҳижрон,—
Ёр юзига қайта-қайта тикилади паҳлавон.
Ёши оқар, кўксин эса тешар кайғу ханжари,
Йигит ишқи чексиз эди, тенгсиз эди дилбари.

«О, қуёш!— дер ўз-ўзига,— мушкул бўлур бу ҳижрон,
Қизил гулдай тиниқ юзим сўлар мисли заъфарон.
Дийдорингни узоқ замон қуролмасам, неткаймен?
Ёр, деб ўлмоқ қонун эмиш, жоним қурбон эткаймен...»

Полвон кирди ётоғига — йиғлар эди, дил хира.
Бўрон эгган манунтолдай титрар, тинмас ёш сира.
Уйку босар, тушда кўрар ўз ёнида ёрини,
Чўчиб турар, фарёд қилар, бошлар оҳу зорини.

Титроқ солди юрагига нозанин ёр фироғи,
Гул юзига инжу тукар кўз ёшининг булоғи.
Тонг ёришгач, полвон туриб кийди либос мардона,
Отланди-ю, ўрда томон қараб бўлди равона.

Таниш сипоҳ топиб деди: «Сўзим етказ шоҳимга:
Улуғ хоқон, журъат қилиб келдим боргоҳингга.
Қиличингга бош эгади бутун жаҳон-дўст, ағёр,
Маъқул десанг, ўлкаларни бугун килай хабардор.

Мен сарҳадни айланаман, ёвни айлаб жангда хор,
Дейман — бугун Тинатиншоҳ тахт устида барқарор.
Дусларингни шод этаман, душманларинг тўкар ёш,
Совға-салом юбораман фармонингга эгиб бош,»

Шоҳ ташаккур баён этди, бениҳоя миннатдор.—
Айтгил деди: «Арслон йигит, жангдан қочмоқ сенга ор.
Бу кенгашинг — тантилигинг, мардлигингни билдирур.
Отлан, аммо узоқ юрсанг, дардинг мени кўйдирур.»

Боргоҳга дохил бўлиб, таъзим этди паҳлавон:
«Не ажабки, мени мақтаб ардоқлайсан, эй хоқон!
Балки, тангрим узоқ йўлим зулматини ёритар,
Омон қайтиб, дийдорингни шод кўрайин, шаҳриёр».

Паҳлавонни ўз ўғлидай қучиб ўпди подшо,
Мураббий ва шогирд каби тотув, яқин, ошно.
Бугун бошга фироқ тушди, полвон аста йўл солди,
Юмшоқ кўнгил Ростевон ҳам кўзларига ёш олди.

Жаҳонгашта, зийрак полвон йўлга бўлди равона,
Йигирма кун йўл юрди у кеча-кундуз мардона.
У салтанат суянчидир, у душманнинг заволи,
Йироқ кетмас кўз унгидан Тинатиннинг хаёли.

Ўз мулкига келди полвон, суюнч тўлди ҳар ёнга,
Фармонбардор сипоҳлари пешвоз бўлди полвонга.
Офтоб юзли баҳодирнинг саёҳатга вақти оз,
Кўрган кўзга суюнч берди, аммо йўлга тушар боз.

Душманига хавф солгудай қалъаси бор мустаҳкам,
Айланаси баланд тоғлар, ёв қўёлмас ҳеч қадам.
Уч кун туриб, овда юриб ором олди жонига,
Кенгашгали Шермадинни чақирди ўз ёнига.

Шермадин — қул ёшлигидан бирга ўсган қурдоши,
Ихлос қўйган содиқ дўсти, ҳатто яқин сирдоши.
Аммо ҳануз билмас — полвон дилида ишқ таптани,
Бугун ботир очиқ айтди Тинатиннинг аҳдини:

— «О, Шермадин, уятдаман бу сўзимни айтганда,
Бутун ишим аён, лекин махфий сир ҳам бор манда.
Сен билмайсан, мен нақадар куйдим, ёндим, тўқдим ёш,
Аммо букун шод айлади ошиғини у қуёш.

Тинатиннинг суйгусида бемор эдим, шикаста,
Наргис кўзим қайноқ ёшлар тўкар эди, дил хаста.
Шу кунгача мен дардимни қилмагандим ошкор,
Бугун менга вафосини ваъда қилди гулрухсор.

Ёр буюрди: «Ғойиб бўлган паҳлавондан дарак ол,
Қайтганингда хоҳишингни бажо қилай бемалол.
Сендан ўзга ёр демайман, даркор эмас ўзга ёр».
Юрагимнинг ярасига малҳам қўйди вафодор.

Аввал шулки: қарам бекман, фармонига фидо жон,
Шоҳга содиқ бўлмоқ менинг қарзим эрур ҳар замон.
Иккинчидан: дил ўтини ўчирмишдир ёр ўзи,
Танти йигит балолардан қайтмас, қатъий ҳар сўзи.

Давлатлилар орасида иккимиз дўст, қадрдон,
Шунинг учун сўзимни уқ, сенга этай мен баён,
Ўз ўрнимга сени айлай лашкарбоши, ҳукмдор,
Сендан ўзга, ўзинг айтгин, ишонгулик кимим бор?

Давлатимнинг ҳомиси бўл, лашкаримга саркарда.
Ўрдага ҳам одам юбор, хабар ол ҳар маҳалда.
Қатта-катта совға юбор ҳам номимдан мактуб ёз,
Йўқангимни ҳис этмасин хоҳон ҳам у сарвиноз.

Менга ўхшаш жавлон айла қилганингда жанг, шикор
Уч йилгача кутгин, аммо сирим этма ошкор
Балки бахтим ёр бўлур-да, қайтиб келгум баногоҳ,
Келмай қолсам, ёд айлагил ёшлар тўкиб, чекиб оҳ.

Сўнгра шоҳни огоҳ этгил кутилмаган кулфатдан,
Ўлганимдан хабардор эт, беҳуш бўлиб ҳасратдан.
Полвон ўлди,— дегил,— битиб тақдирдаги йил, ойи.
Хазинамни фақирларга қилгил хайри-худойи.

Магар ўлсам унутмагин, ихлосингни оширгил,
Тез-тез мени ёдингга ол, дилга ишқинг яширгил.
Менга дуо-фотиҳа қил, ишларимни бажо қил,
Ёшлигимни хотирга сол, онам каби ёрқин дил.»

Бу сўзларни тинглар экан Шермадин — қул бўлди лол,
Қайнар ёшлар садаф янглиғ тўкиларди, тан беҳол,
Тилга кириб деди: «Сенсиз суюнч қайда юракка?»
Биламанки, бу сафардан етмоқчисан тилакка.

Нега мени ўз ўрнингда қолдирмоқчи бўласан,
Нечук сенга ўхшайин мен, нега фироқ соласан.
Сени танҳо юборгунча яхши эди ўлганим.
Бирга кетай, ҳамроҳ бўлай, йўқ демагил, улканим!»

Полвон деди: «Қулоқ солгин, сўзларим чин, ёлгон-мас.
Мажнун даштга танҳо қочган, бирон ҳамроҳ олган-мас.
Денгизларга шўнғимасдан топилмайди дурдона,
Ёвуз одам, хоин одам бўлмас асло мардона.

Пинҳон сирим сенга айтдим, ишонганим битта сен,
Давлатимга мендан ортиқ сен ғамхўрлик этасен.
Чегарани эҳтиёт тут, ёнашмасин асло ёв,
Эсон-омон юртга қайтиб кўришайлик биз иков!

Бало келса, юз киши ҳам, бир киши ҳам баравар,
Танҳолигим ҳеч гап эмас, тангрим мадад берса гар,
Уч йилдан сўнг келмас эсам, кийгил мотам жомаси,
Васиқада сенга ўтар мулку давлат ҳаммаси».

III

АВТАНДИЛНИНГ УЗ ҚАРАМОҒИДАГИ БЕКЛАРИГА ЕЗГАН МАКТУБИ

У ёздики: «Эй бекларим, камарбаста полвонлар,
Тилагимга соя каби ҳамроҳ бўлган ёронлар,—
Мураббийлар ва навкарлар, меҳрибон ва севимли,
Кошонада давра қуриб эшитинглар амримни.

Хор тупроқдан яратилган бандадурман, шу учун —
Истагимни баён айлаб ёздим васият бугун;
Базмлардан афзал кўрдим мусофирлик хатарин,
Уқу ёйим қилиб турар ризқи рўзимни таъмин.

Ташлаб юртни, Ростевонни, мен учарман қуш бўлиб,
Узоқ-олис ўлкаларда юраман дарвиш бўлиб.
Аммо сизга бовар қилиб сўрайманки, эй беклар,
Евнинг зулми келтирмагай давлат бошига хатар.

Шермадинни мен мулкимда қолдираман қоровул,
Эсон-омон қайтаманми-йўқми? Кутиб турсин ул.
Қуёш гулни асрагандай авайласин ҳар кимни,
Гуноҳкорни тузатолсин юмшатгандай қўл мумни.

Уни ноиб тайинлайман, оғамдан ҳам у азиз,
Ғайирликка йўл қўймасдан тўғри хизмат қилинг сиз.
Агар жангга чорлаб қолса, бўлинг мендай мардона,
Уч йилгача қайтолмасам йиғлаб тузинг ғамхона!»

Номасини ёзиб бўлгач, у қаҳрамон кўп жадал
Белга олтин камарини боғлаб олди у маҳал;
Сипоҳларга: «Йўлдошим шу аргумоғим!» деб қолди,
Ўша соат юртни ташлаб ғурбатларга йўл олди.

Буюрдики: «Ҳожат эмас посбон, сиз қайтингиз!»
Навкарлари қайтиб кетди, ўзи қолди ёп-ёлғиз.
Отни қистаб чопиб кетди туман босган чўл томон,
Ғамгин дилда фақат у қиз, у Тинатин ҳар қачон.

Лашкаридан айрилганча йироққа чопиб борди.
Ким ҳам унга ета олар? Ким ҳам ушлай оларди?
Қулоғига кирмас эди душманлар таҳликаси,
Азоб ичра ўйлагани фақат ўз маликаси.

Кунботар чоғ овдан қайтиб келди барча ёр-маҳрам,
Автандилни кошонада учратмагач ўша дам
Ширин висол қувончининг ўрнин босди ғам-гумон,
Излагани суворийлар от чопишди ҳар томон.

Ўрни-қирни излаб дўстлар ҳайқирарди паришон:
«Шер Автандил! Сендай сардор тополмаймиз ҳеч қачон!»
Ҳамма йўлни, теварани қидиришди беҳуда,
Хуноб бўлиб бўзладилар бу лашкарлар пажмурда.

Охир барин кенгаш учун тўплаб олди Шермадин,
Юракларга қонлар тўлди ўқигач унинг хатин.
Бек-аёёнлар билдиларки, васият экан мактуб,
Аза тутиб сиқтадилар ёқаларини йиртиб.

Ва дедилар: «Автандилсиз умрнинг йўқ маъноси!
Аммо сени ўринбосар қўйган экан, биз рози!
Ҳар амринг ҳақ. Буйруғингга кўнамиз беэътироз!»
У навкарга таъзим қилиб билдирдилар зўр ихлос.

IV

АВТАНДИЛНИНГ БЕГОНАНИ ҚИДИРИБ ЮРГАНИ

Қаранг, қадим Эзра ўзин девонида не деган:
«Муз-совуқда завол топган раъногул аянч!» экан.
Айнан шундоқ, лаби лаълий, қомати сарв у сардор
Ватанжудо бўлиб юрса ачинмоққа сазовор.

Арабларнинг диёридан босиб ўтгач тўрт манзил.
Чўллар оша ғурбат элга бориб етди Автандил.
Офтобюзли фироқида дардга бўлди у дучор,
Уйлар эди: «Уни кўрсам, қайта бўлсам бахтиёр!»

Кўздан тошган ёшлар юзин ачитарди қировдай,
Истар эди тиғ суғуриб ўзин ҳалок айлағай,
Нолир эди: «Фалак мени юз балога дуч этди,
Ҳаёт шавқин, най-рубобни, чилторларни пуч этди».

Кунчеҳрани соғинса-да, ҳар лаҳзада Автандил,
«У ёр учун чидағайман» деб турарди у дадил.
Кезиб юрди узоқ элни, чўлларни, ёт томонни,
Кўп қидирди йўлбарс пўстин кийинган паҳлавонни.

Фарёд қилса кўз ёшидан, ҳатто денгиз тўлғудай,
Ухлаганда саҳро — ётоқ, қўли — ёстиқ бўлғудай.
Эслар эди: «Дарду алам кўриб юрдим кўп сарсон,
Қуёш юзли дилбарни деб жон бермоқ менга осон!»

Кезди дунё йўлларида, мусофирлик кўйида,
У кўрмаган жой қолмади етти иқлим бўйида.
Аммо унинг дардларига малҳам қўяр бир одам —
Тополмади дайдиса ҳам уч санадан уч ой кам.

Сарсон юриб пироварди етди даштий бир элга,
Осмони кўп бадқовоқ, кимсасиз, қуруқ ўлка.
Кеча-кундуз азобларда соғинарди нигорин,
Айрилиқда шунча жафо на Вис кўрган, на Ромин.

Излаб топди баланд тоғда тунайдиган жой-қўним,
Нари ёқда чўзилганди етти кунлик саҳро — қум.
Ёнбағирда оқишарди булоқлар кумушсимон,
Тезоб ирмоқ қирғогида қораярди зич ўрмон.

Шу ўринда ҳафталарни чўтлаб кўрди қаҳрамон,
Сал кам уч йил ўтганини билиб тортди оҳ-фиғон.
У андиша қилар эди: «Балки, омад келмас, оҳ,
Мен-ку қайта туғилмайман, иқболим бўлди гумроҳ!»

Ташвишланиб сўрар эди:— «Энди қолди не чора?
Қайтайинми? Нега бўлдим шунча йиллар овора?!
У номаълум паҳлавондан тополмасам ҳатто из,
Энди қайтиб кунчеҳрага нима дейман мен бахтсиз?»

Яна саёқ бўлиб юрсам оқибати барибир,
Саҳроларда дайдиб уни тополмадим-ку охир!
Муҳлатида қайтолмасам мендан узиб умидин,
Ростевонга шум хабарни элтиб борар Шермадин.

Мени ҳалок бўлгандир деб шоҳга хабар келтирар,
Султон эса йиғлаб-сиқтаб элга аза билдираар;
Юриб-йўртиб қандай қайтай ахири мен қўли бўш?!»
Хираланиб қолди руҳи, беихтиёр кетди ҳуш.

Деди: «Ё раб, адолатли ҳукмингга мен мунтазир,
Оқибатсиз саҳроларда овораман мен ҳозир.
Қувончларни тортиб олдинг, дилим гусса макони,
Шундан тинмас юрагимнинг шикоят, фиғони!»

Дадилланиб дер эдики: «Азобни чидам енгар.
Мен курашдан айнаб ўлсам увол бўлур бу менга,
Парвардигор қўлламаса не қилурман қайғуда?
Пешонамда шу экан-да. Фигон-фарёд беҳуда.

Заҳматларим бекор кетди, оҳ, мен шўрлик пешона!
Уша ғариб паҳлавондан тополмадим нишона.
Нотонишни каж деганлар тўгри айтган экан-да.
Лекин, нола ва кўз ёши селдай оқса не фойда!»

Шум толеин қарғаб-қарғаб у қайтмоқка жазм этди,
Узоқ йўлга тикилди-ю хаёлга чўмиб кетди:
Роса бир ой бирон маскан учратмади йўлларда,
Биронта ўқ узмаганди жонворларга чўлларда.

Гарчи уни алам эзиб, изтироблар енганди,
У ҳам инсон бўлганидан очлиги билинганди.
Овлаб Рустам Зол қўлидек дароз ўқ-ла, бир буғу
Отдан тушди, чақмоқ чақиб гулхан ёқди қирда у.

Ўтда кабоб пишираркан, от ўтларкан ўтлоқда,
Келаётган отличларни кўриб қолди шу чоқда.
Ўйлади:— «Бу қарақчилар юраётган йўлларда,
Қарақчидан бўлак кимлар изғиб чопар чўлларда!»

Ўқ-ёйини тутиб ботир чопди уларга қарши,
Ушлаб нимжон бир йигитни судрарди икки киши.
Пешонаси ёрилгану бош ёстанган елкага,
Қон кўп кетган, ранги ўчиб ўхшаб қолган мурдага.

Ботир деди: «Хай номардлар, қаракчилик феълингиз!»
Улар жавоб қайтаришди: «Хайиқмай бер ёрдам тез!
Бу қўлингдан келмас экан, бўл биз билан мотамдош,
Соч-соқолинг қиринмай юр, бизга жўра-аламдош!»

Автандилнинг сўрогига йўловчилар қарашиб
Бошга тушган можарони нақл этдилар инграшиб:
«Биз хатовлик уч оғайни, бўлиб қолдик шарманда.
Бунча тақдир этилмасдик, бўлса эдик ватанда.

Бутазорда қуш-инқ кўп деб эшитгандик баногоҳ,
Ану ерда сой лабида қурган эдик лашкаргоҳ;
Сатта мерган бўлиб кездик дараларда, яйловда,
Мўл ўлжадан рози бўлиб бир ой юрдик биз овда.

Биздаги шу мерганликка шериклар ҳам тонг қолди;
Мақтанишиб ўртамизда баҳсу жанжал қўзғолди.
— «Узган ўзим!»,—«Бўлмаган гап!», шунда сўкишиб қолдик.
Ҳатто қурол қўлламоққа сал қолди-ю... уялдик.

Тунаб олиб кийикларнинг терисин той боғладик,
Баҳсимизни ҳал қилмоқнинг ўзга йўлин чоғладик.
Келишдикки: чиндовулар кўмаклашмай турсин деб,
Жониворга ҳарким ўзи ўқин узиб урсин деб.

Жуба — яроғ ташисин деб уч шотирни обордик,
Қолганларин ўлжа билан уйимизга юбордик.
Жанг бўлгандай қон тўкилди чимзорларда, ўрмонда,
Даррандалар қочолмасди, учолмасди парранда.

Бадқовоқ бир сипоҳини пайқадик шу арода,
Зулукдай тим қора оти йўргаларди саҳрода.
Елкасига чипор йўлбарс терисини ёпинган,
Чехрасига тенг келолмас тўлин ойнанинг ўзи ҳам.

Хира қилар кўзларининг яшини юлдузларни,
Гўё қуёш яқинлашиб, қамаштирар кўзларни.
Унинг йўлин тўсмоқ бўлди, кимлигин билайлик деб.
Аммо қаттиқ жавоб олди яхшигина калтак еб.

Оғайнилар каттаси мен — ушлай дедим қайсарни,
Ўртанчамиз тортиб олиб қўймоқ бўлди тулпарни,
Курашмоққа ҳариф тилаб олға чиқди кенжамиз,
Ботир виқор билан кечди, пучга чиқди режамиз.

Чехрасида биллурларга қоришган лаълий ҳашам,
Бизлар томон ташламади кўз қирин ҳам у одам.
«Ҳай, ҳай!» десак, писанд қилмай отин чопиб кетарди,
Дўқимизга ўдағайлаб қамчисини кўтарди.

Кенжамиз бу қалтис ишга киришди бежавотир,
Чопиб бориб бегонага ҳайқирди: «Ҳай, тўхтаб тур!»
Ул қилинча қўл тегизмай қамчисин шивирлатди,
Бир зарб ила инимизнинг юз-кўзини қонатди.

Инимизнинг бошидан қон тирқираб оқа кетиб
Хушсизланиб қулаб тушди ер бағрига гуп этиб...
Ет суворий бизни гўё пайқамаган бир киши —
Бўлиб ўтди кўп улуғвор, ҳусни кўкнинг қуёши.

Кўрасанми, ҳу олисда кетаётир паҳлавон,
Ўз йўлидан айнамайди қуёшсимон, ойсимон...»
Автандилга кўрсатдилар йиғлаб-йиғлаб йироқни,
Қуёш юзли отликни-ю, Гиротдай арғумоқни.

Шунда сардор бўлиб кетди кўз ёшлардан осуда.
Шунча йиллар бу дунёда юрмабди-кан беҳуда!
Одамзодки, муродига етиб қолса ахири,
Унутилиб кетгусидур аччиқ кунлар тахири.

Айтди: «Мен ҳам ғурбатларда дайдиб юрган дарвишман,
Паҳлавонни излаб-излаб тортидим талай ташвиш ман;
Ғойиб бўлган изларини мен сиздан олдим хабар,
Тангрим сизни ярлақасин, кўрмагайсиз дард-хатар.

Сизларга ҳам парвардигор ўзи бўлсин мадакдор,
Инингизга шифо берсин, ёғду бўлсин сизга ёр!
Олиб қиринг шу панага, битиб кетар жароҳат,
Унга қайтсин мадор ва куч, сизга эса — фароғат!»

Хайрлашди ва арғумоқ биқинин ниқтаб кетди,
От тушовин узиб қочган лочиндай ўқтаб кетди.
Талпинарди қуёш билан кўришмоққа Автандил,
Бора-бора қутиларди изтиробдан, ғамдан дил.

Ўйлар эди: «Қай аҳволда бўлар экан учрашув?
Даққи гапдан жаҳли чиқар, мунғир киши экан у.
Одамзоднинг донолиги ютуқларга калиддур,
Ҳовлиқмасам ақл йўли муродимга еткирур.

Модомики, сир яшириб қочиб юрар хилватда,
Ҳамма бало одамзоддан деб ўйлайди, албатта...
Қазо ҳукми ўртамизда бир учрашув бор охир,
Ё мени у, ё мен уни қилғусимиз қонбағир.

Фалак менга терс боқсада, бўш кетмади заҳматим,
Кечми-тезми бирон жойга у-ку қўниб олар тин.
Елдан ўзиб йўқолса-да, чордеворда биқиниб,
Тангри шоҳид, шу панжамдин чиқолмайди ичқиниб!»

Қора олиб қува кетди икки кундуз — икки кеч.
Қочқин-қувғин икки отлиқ дам олмади йўлда ҳеч,
Ҳатто бир оз тамаддига тўхташмади йўлларда,
Аччиқ-аччиқ фарёд тортиб чопишарди чўлларда.

Кеч кирганда рўпарўда қўққайди тоғ-улуғвор,
Пастда ирмоқ кўринарди, тоғ бағрида эса — ғор,
Сув лабида чангалзорлар, тигиз қиёқ битган-ди,
Дарахтларнинг бутоқлари булутларга етган-ди.

Ирмоқнинг сув кечигидан кесиб ўтди Автандил,
Бир чеккада арғумоқни тушовлади ва дадил —
Бир чинорга тирмашди-ю, барглар аро яширин
Таъқиб этди бегонанинг ғорга қараб боришин.

Ғор оғзига етиб олгач шўр пешона сувори —
Ғор ичидан чиқа келди қора кийган бир пари.
У дилбарнинг кўз ёшлари тўлдиргудай денгизни.
Ботир шунда отдан қўниб қучиб олди у қизни.

Қиз — тинкаси қурган дилбар, ғам ичра гирён эди,
Ботир ўзин синглицидай унга меҳрибон эди.
Фарёдларин акс-садо қайтариб турар эди,
Бу лавҳага моту маҳтал Автандил қарар эди.

Йиғи-сиғи гўё бир оз дармонларин тиклади,
Қиз жиловлаб арғумоқни ғор томон етаклади.
Эгма-букма камонларни ва зарб еган қалқонни,
Ечинтириб қиз олдию ғорга элтди ўғлонни.

Автандил дер: «Бунда ҳали кўргулигим бор талай!»
Тонгда чиқди ғордан у қиз тун бўйи мижжа қоқмай.
Арғумоққа сув ичирди, юганлади, ўша вақт —
Эгарлади, жуба-яроғ олиб чиқди таппа-тахт.

Биқиқ жойлар бу ўғлонга ёқмас экан унчалик,
Айриларкан қиз йиғларди: «Борми бадбахт менчалик!»
Ботир уни қучиб ўпди, отланди арғумоққа.
Қизда мадор-куч йўқ эди ғуссасин емирмоққа.

Паҳлавонга термулганди, кўз узмасдан Автандил:
Ул ярқираб турар эди гўёки тунда қандил.
Сарвистондан эсан елдек эсарди ел анбару...
Шер улоққа чанг солгандек шер почасин олар бу.

Кеча келган йўлдан тагин жўнаб кетди сувори,
Чангалзордан ўтиб чиқиб юзланди ува сари.
Автандил ўз кўзларига ишонмайин шод эди;
«Парвардигор, мушқил ишда мададкорим сен!» деди.

«Бу кутилмас саодатни юборибди худованд,
Энди қиздан билиб олай ким экан бу дардманд!
Қиз ачинса шу бошимга тушганларни билганда,
Ботир билан урушмасмиз биз бетма-бет келганда!»

Ўтлоқдаги аргумоқни тез эгарлаб паҳлавон,
Чопа кетди қояларда оғиз очган ғор томон.
Уни қарши олиб чиқди кўп паришон ғамгин қиз,
Ўйлабдики, қайтиб келди у биллуриин лаълий юз.

Лекин ўзга киши кўргач қиз ялинчоқ фарёд-ла,
Юз ўгириб ғорга қараб қоча кетди войдод-ла.
Ўғлон қизга етиб олди, у қуш каби тузоқда,
Оҳ-войлари янграрди тоғда, қирда, узоқда.

Қиз зуғум-ла талпинарди, ўчган эди ранглари,
Қарчиғайдан типирчилаб қолган каклик сингари:
«Таризэл!» деб қиз қичқириб сўрар эди омонлик
Ботир қасам ичиб дерди: «Сенга қилмам ёмонлик!»

Қўрқма! Мен ҳам одамзодман! Жонга тегди саёқлик.
Тарки дунё паҳлавонни насиб бўлди кўрмоқлик.
Қадди шамшод, чеҳраси кун у ботирдан сўйлагин,
Ўтинаман, қичқирмагин, мени дўст деб ўйлагин!»

Қиз жавобан: «Сен эсингни еб қўйдингми, ҳай тентак!
Қора босган эсу ҳушинг ёругласин кундуздак.
Минг урунсанг у кишининг сирин очолмайсан, бил
Бу хусусда мендан сира қиссагўйлик кутмагил.

Унинг чаппа толеини билолмайсан мутлақо,
Бесаранжом ҳолларини қалам ожиз ёзмоққа.
«Айта қол!» деб ёлборсанг ҳам юз марта «йўқ» жавобим.
Кулги ғамдан яхши, аммо менга маъқул азобим...»

Ўғлон деди: «Сен дардимнинг даҳшатидан беҳабар!
Туққан ота эшигини ташлаб кездим дарбадар.
Ахир сени учратдим у сен ҳам шунча дарғазаб.
Шубҳаланма мендан! Сирни билмоқлигим турган гап».

Қиз жавобан: «Бу келишинг менингда гўё жумбоқ.
Қиров бўғар гунчаларни қуёш ердан кўчган чоқ.
Мендан кўп сўз эшитмайсан. Сенга жавоб қисқача:
Дағдағангдан қўрқмайману сир айтмайман ҳеч қачон!»

Тизни букиб қиз олдида ялиниб-ёлборарди,
Аммо, афсус, билолмади, сирларин, пироварди,
Шиддат билан газаблангач ўтинчлардан тўхтади,
Қиз кокилин ушлаб олиб ханжарини ўхтади.

«Дарду бало, машаққатлар наҳот-ки қисматим-а?
Мен қайтадан дайдиб юриб йиғлайинми хуфия?
Яхшиси шу: сен сир тутган ҳақиқатинг айта қол,—
Айтмасанг-чи, воллоҳ, сени мажақлайман мен дарҳол!»

Қиз дедик: «Пўписанг-ла, ҳеч бало қилолмайсан!
Мен қуёшдан завқ олурман мени қўйсанг сен эсон.
Сир бермайман, қанча келса бошимга кўргуликлар.
Ўлдирсанг-чи: не топарсан? Фақат тилим тийилар.

Сен сўрама, мен айтмайин ким эканин бу ўғлон.
Мунглуғ аҳвол ўзи бизнинг сиримизга посбон.
Сен қиличинг ятиллатиб бошимни чоп, бемалол!
Майли, мени бир яроқсиз хатдай йиртиб қўя қол!

Заҳматлардан бешиб кетдим, ўлим менга бир чора.
Ўлдиравер, йиғилардан қутилай мен бечора.
Бир кераксиз сомон чўпдан қиммат эмас ҳаётим...
Сен ишончли одаммисан? Қайдан келдинг? Узинг ким?»

Сирни зўрлаб ололмаслик аён бўлгач ботирга,
Муродига етмоқ учун кўчди бўлак тадбирга;
Кўзларидан ёш тўкилиб бошини солди қўйи,
Деди: «Хотин койитганлар тинчимас умр бўйи!»

Қиз жим эди ғамли кўзин тикиб оёқ остига.
Мард йиғларди эртақлардай ўтмиш тушгач эсига.
Ёноқлари биллур чашма орасидан пуштиранг,
Қиз ачиниб кўзешларин тиёлмасди лол, гаранг.

Қутилмаган ишонч билан қиз энгашди ботирга,
Аммо ҳануз шубҳа-гумон ҳоким эди хотирга.
Қаҳр ўрнига илтифотни кўргач ботир севинди,
Тиз чўкди-ю, қизга шундай сўзлар билан ялинди:

«Биламанки, адабсизга қилинмас лутфу эҳсон,
Чамаси, мен бўлолмадим назарингда қаҳрамон.
Менга раҳм эт, оғангдурман, ғамдан қаддим дол, музтар...
Унутмаки, етти марта кечирилар гуноҳлар.

Ишончингга муҳтождурман, навкаринг, қулинг бўлай.
Ҳижронзада ошиқларга шафқат қилмоқлик қулай.
Инсонларда инобатнинг йўқлигидан ранжибман,
Дилинг учун жоним берай,— будир менинг ганжинам!»

Қониқмаган ишқ нақлини эшитди-ю у дилдор.
Қайта бошдан ҳўнграб кетди, кўз ёшлари шашқатор.
Ҳаяжон-ла, қулоқ солиб йиғиларга, фарёдга,
Фаҳмади Автандилки, у етгудай муродга.

«Қиз ёноғи гезаргани бежиз эмас, албатта.
Ишқу савдо балосидан бўлиб кетган безовта».
Деди: «Севги шайдосига ачинар ҳатто душман,
Аммо ошиқ ажал излаб ҳайиқмайди ўлишдан.

Муҳаббатнинг бандасиман, синовларга йўлиққан,
Бегонани топмоқликка ёримдан буйруқ чиққан.
Мен дайдиған маконларга етолмас булут ҳатто,
Аммо ёрлар қалби, эй қиз, яхшиликка раҳнамо.

Уша ботир арвоҳ каби лип этиб қилди парвоз.
Уч йил бўлди пайидаман, ҳар нарсадан кечдим воз.
Энди сенга вобастадур ё тутқунлик, ёки эрк,
Сўзинг билан келтир менга: ҳалокат ё тириклик».

Энди қизнинг тасаллибалаш сўзларин тинглади у:
«Кўп ялиндинг, дил юмшади, энди сендан йўқ қўрқув.
Аввал сочдинг юрагимга кек ва зуғум уруғин,
Аммо энди сингил топдинг туғишгандан ҳам яқин.

Фармонларни тинглагандай ўғитимни тинглагин!
Муродингга эришгайсан холис бўлса тилагинг!
Тингламасанг, шу беҳуда хоҳишлар-ла, нетарсан?
Бу дунёни қаргаб-қаргаб бебурд ўлиб кетарсан!»

Жавоб берди: «Шу гапингга мос тушади бир масал:
Икки йўлдош ёт элларда сайр этаркан бир маҳал.
Кетдагиси бир қараса шерик тушибди чоҳга.
Қудуқ томон у энкайиб шундай дермиш ҳамроҳга:

«Ҳеч гап эмас! Чида, жўра! Келишимни кутиб тур!
Арқон топиб қутқазарман балодан, сабр этиб тур!»
Сувли чоҳда чўка-чўка қайғули илжайрди:
«Келмасанг- чи : қайга қочиб кетар эдим?» деярди.

Мен сиртмоқда, сен хоҳласанг бўйнимни қутқарурсан.
Бу сиртмоқдан қутқармоққа фақат ўзинг қодирсан.
Айтганингни мен қилурман, қулинг бўлиб абадий.
Бош соғ бўлса танғитмоқнинг заррача йўқ ҳожати!»

Қиз сўйлади: «Эшитаман тасаллибахш сўзларинг,
Азиз меҳмон, қадамингга ҳасанот ва офарин!
Машаққатли йўлларингда кўп йўлиқдинг кулфатга,
Насихатга қулоқ солсанг, эришгайсан ниятга.

Ҳамма гапни айтай, агар бизга бўлиб қолсанг эл,
Йўлбарс пўстли паҳлавоннинг қутлуғ исми Таризел.
Менинг эса номим Асмаат, дилни ёқар аланга.
Шум толеим дучор қилиб қўйди фарёд, аламга.

Бу ғарибнинг қиссасини нақл этурман батафсил,
У дарбадар, олиб қўйган ёвлар дилин муттасил.
Овқатимдир у келтирган ов ўлжаси: қуш ва инқ.
Бир кетганча қачон қайтур? — Айтолмайман мен аниқ.

Ўғитимга сен қулоқ сол, бизлар билан бунда қол.
Ўртангизга ўзим тушиб болайман ишни дарҳол.
Сизларни мен таништираман, тезда бўларсиз иноқ,
Паҳлавоннинг хабарини ёрга элтарсан қувноқ.

Автандилга шундай пандлар бергунича у ҳури,
Эшитилди кечик ўтган отнинг дуқур-дуқури.
Пайдо бўлди у нотаниш гўё равшан бир юлдуз,
Саркардани ғор ичига бошлаб элтиб қўйди қиз.

Деди: «Мақсад пайида кўп кулфат тортдинг «ёр» дея,
Энди етдинг муродингга, бирпас тургин хуфия.
Питирласанг жаҳли қўзғар, кишибезор у одам,—
«Мен-мен» деган не-не мардлар чўкди гурзи — қўлидан».

Қиз меҳмонни ғорда ички бошпанага кузатди,
Ўғлон отдан тушиб келиб камар-тиғин тузатди.
Ўғлон йиғлар, қиз ҳам йиғлар тиймай жала кўз ёшин,
Бу ҳолатга у биқинган меҳмон қарар яширин.

Икковлари бирор жигар ўлганидай йиғлайди,
Кўз ёшидан нам ёноқлар заъфарондай сарғайди.
Аргумоқни яланғочлаб қиз оборди ғор томон.
Фарёдларга чек қўйди-ю, ғорга кирди паҳлавон.

Ҳузур билан боқар эди меҳмон жазмонга ўхшаб,
Қиз ётаржой тайёрлади ерга пўстаклар тўшаб.
Кўп толиққан у бегона ўтирди ётоғида;
Ялтирарди олмос ёшлар салқиган қовоғида.

Қиз шу чоқда чақмоқ чақиб, ўт қўйди ўчоғига.
Кабоб сели томчилади ўтнинг лахча чўғига.
Бир жаз кабоб шошилмасдан Таризэл олиб кўрди,
Томоғидан ўтмади-ю, чайнамай улоқтирди.

Жанг олдида аскар каби бирпас мизғиб олди-ю,
Ғалат тушдан ҳайқирганча сесканиб уйғонди у.
Шашпар билан бош қонатиб кўкрағига мушт урди,
Асмаг эса сўлғун юзин тирнади, бўзлаб турди.

Қиз сўради: «Тушунмайман,— чин айтсам,— нима қилди?»
Ботир деди: «Бир кун менга бир подшоҳ дуч келди,
Лашкари ов қуршагани шикоргоҳда кўринди,
Суворилар овни қувиб кўп шошилди — уринди.

Дил оловда ўртанарди. Одамзоддан бекиниб,—
Дайдир эдим мен сўққабош, ёзмишимдан сўкиниб.
Отдан қўниб яшириндим бир ўрмоннинг остида,
Тонг отганда йўлга давом этиб кетмоқ қасдида!»

Асмаг жавоб берганида дарди ортди юз чандон:
«Сен ҳуркасан одамлардан, одам билан суҳбатдан.
Шўрлик тақдир кишанларин узолмайсан аниқ бил,
Ваҳшийлар-ла, юриб бўлдинг ўзинг ваҳший, бари бир!»

Толе сени кўп ранжитди, кунинг ўтди дарбадар,
Пайти келди топмоқ лозим бирон дўсту биродар.
Бундай киши чиқиб қолса, рўйхўшлик-ла, кутиб ол,
Жигарларни хуноб қилиб ўлиб кетсанг, бу — увол!»

Таризэл кўп ғамгин деди: «Тасаллидир бу жавоб,
Дардларимга топиларми бу дунёда бир даво?
Дўстни тангри юбормаса, ёлғизлик менга узр,
Жоним тандан жудо бўлгач, топарман шояд ҳузур.

Мендай бадбахт, шўрпешона йўқ иккинчи бир одам,
То сирларим яширмайин бўлай унга мен ҳамдам.
Тополмасман аламимга шерик бўладиган дўст,
Бу дунёда қайғудошим бир ўзингсан, бу гап — рост!»

Асмаат деди: «Қаҳрланмай эшит мендан ўғит-панд,
Сенга мадад бермоғимни амр этгандир худованд.
Билки, минбаъд, яхшиликлар тақдирингга ўнг келур,
Ҳаддан ошиқ азобларга, қийноқларга сўнг келур.

Бир таянчиқ топай деса фаҳм керак кишига;
Сен-чи: бўлдинг бир девона, ўхшаб кетдинг ваҳшига.
Заҳарли дон чўкиб ўлган қушдай бўлишдан кўра
Кўрган киши «Баракалла!» дейдиган-ла, бўл жўра!»

Ботир деди: «Имоларинг, азизим, нима экан?
Наҳот, менга содиқ бир дўст юборибди яратган?
Ахир, тангри ўзи мени қилди саёқ, ҳаржойи,
Бекас чўлда, қояларда бўлиб қолдим ёввойи».

Журъат билан Асмаат деди: «Сўзларимдан қойима,—
Бордию бир ўғлон сен-ла аҳд қилишиб доимо —
Садоқатли дўстдай юрса юртма-юрт ёр ҳамқадам,
Сен у билан душманчилик қилмасликка ич қасам!»

Деди: «Бунга мен розиман, миннатдорман шунча ман,—
Мени ўн йил қийнаб келган нигорга онт ичаман,—
Биродарман, эргашурман, унинг ҳар қадамига,
Шерик бўлиб тирикликнинг роҳатига, ғамига».

Автандилни берк жойидан олиб чиқди қиз тетик.
Пичирлади: «Хотиржам бўл, мақсадга келиб етдик».
Қоронғудан нур чиққандай келарди ўғлон шу тоб,
Тариелга у кўринди кунўрталик офтоб.

Учрашдилар балқигандай бир кўкда икки қуёш,
Ёки ерга нур сочувчи икки ой, икки йўлдош.
Қадларига назар солсанг, сарвиноз ҳеч гап эмас,
Етти юлдуз зарҳали ҳам буларга нисбатан пас.

Баҳодирлар ўпишдилар гўё икки биродар,
Очилган лаб ғунчасида ялтирарди инжулар.
Қайноқ-қайноқ қучоқлашиб бўтадай бўзлашарди.
Лаъли бетлар сарғайишиб қаҳрабога ўхшарди.

Тариел кўп рағбат билан боқиб янги дўстига,
Қўлин олиб ўтирдилар пўстакларнинг устига.
Иккови ҳам хўнграр эди, Асмаат эса ёлборар:
«Етар йиғи, йўқса фалак ғамдан қорайиб борар!»

Хўнграётган Тариэлнинг юзида гўё қиров.
Мусофирга қараб унга билдирди шундай сўров:
«Қимсан, қайга юзланасан, қайда манзил ва макон?
Ростин айтсам: мени ҳатто ажал ўзи нутган...»

Сидқи дилдан хушнуд бўлиб жавоб берди Автандил:
«Шафақлардан нуринг ошиқ, эй қудратли арслондил!
Мен арабман. Ҳижозда бор мулким, қасрим, қўрғоним.
Муҳаббатнинг оловида ўртанмоқда шу жоним.

Ақлим-дилим асир қилмиш султон қизи — бекаси,
Эндиликда араб мулкин у ўзи маликаси.
Аввал сени бир кўрувдим, чўлдан ўтдинг шовуллаб,
Сенга етай деганларни саваладинг хўб болаб.

Сой бўйида мунғир-мунғир йиғлар эдинг сен ёлғиз,
«Ҳай-ҳай!» деган ундовларга боқмай чопиб кетдинг тез,
Шоҳни илмай назарингга, дўппосладинг қуларни,
Арвоҳ янглиғ ғойиб бўлдинг қонга бўяб чўлларни.

Кетингдан от қўйганларни пачақладинг қамчилаб.
Ахир, султон ўзи чопди сени кўрмоқни тилаб.
Энг югурук отлардан ҳам ўзиб кетдинг дев каби,
Биз кажрафтор фалакларни лаънатладик асабий.

Иш унмагач хуноб бўлди султоннинг хотирлари:
Амри билан етти иқлим қидирди шотирлари.
Аммо дарак беролмади на қари, на ёш сендан,
Шунда мени чақиртирди кунчеҳра, ҳавобадан.

Менга айтди: «Тилаганинг бажарурман, билгайсан,
Шарти шуки: у ботирдан хабар олиб келгайсан».
Муҳлат қўйди қидирмоққа росо уч йил у бонум...
Таажжубки, ҳажридаги ғамга тўзди шу жоним.

Жаҳон бўйлаб кезиб сендан ололмадим хабарни,
Ногоҳ кўрдим қисматидан аразлаган туркларни;
Бири ёмон саваланган, қонга ботган пешона.
Менга ҳасрат қилишаркан сендан топдим нишона.»

Шоҳ қуларин мажақлаши эсида қолган экан,
Жавоб берди: «Бу ҳодиса хотиримда кўп равшан.
Сени кўрдим мен арабий мерганлар-ла, у тобда...
Толиққандим айрилиқда, ташвишларда, азобда.

Пешонада насибамиз турли экан ўша чоқ:
Айшу ишрат сизларга-ю, менга — бахтни қарғамоқ.
Ушламоқчи бўлиб мени от қўйди у жамоат:
Лекин зарбу бадалимдан чеккандурлар надомат.

Араб шоҳин танбеҳин-ку беролардим бемалол,
Аммо тожин иззат қилиб чоғиб ўтдим мен дарҳол.
Чақириқни писанд қилмай ғойиб бўлдим ўша дам,
Қора отим шарпа каби учиб кетди кўзлардан.

Қушлардан ҳам ўзар отим миниб ҳарёқ кезганман,
Бировлардан ҳадигим йўқ, шилқимлардан безганман.
Йўлим тўсиб турк мен билан беллашай деган эди,
Сурбетлиги учун тентак адабин еган эди.

Дилим хушҳол, шу келишинг хайрли ишга ўхшар.
Эй қаҳрамон, сарвқомат, юзингдан кўз қамашар;
Синовларнинг гирдобидан ўтиб келдинг зовталаб,—
Тангри ўзи унутгани излаб топиш мушкул гап».

«Сен донолар мақтовига лойиқ!» деди Автандил,—
«Кўнгилларга ёқадиган мадҳияга ожиз тил.
Сен қуёш-ла эгизаксан, сен — кўкларда машъала.
Жамолингни сўлдиrolмас дарду бало, оҳ-нола!

Энди дилбар маликамнинг сеҳрларин унутдим,
Мансабларни қўйиб қўйдим, фақат сени дўст тутдим.
Лаъл олдида ўчиб қолар арзимас ялтироқ сир.
Ўлгунимча бирга бўлсам, мен үчун бахт бу тақдир!»

Тариэлнинг жавоби шу: «Сен бахтсизга лутфикор,
Можаромга сен ачиндинг, сендан мен кўп миннатдор.
Ошиқларда бир-бирига кўмаклашмоқ яхши раъй,
Маъшуқангдан жудо қилсам мен ўрнига не берай?»

Маликанинг амри билан мени излаб ҳар қайда,
Аҳдинг сақлаб излаб топдинг охир ғорда, шу жойда.
Сенга ғамгин можаромни айта олурманмикан?—
Айта берсам куйиб-куйиб кул бўлғуси жон ва тан».

Ишқ ўтида ўртанаркан ўғлон энгаштирди бош.
У Асмагга шундай деди: «Сен-ку менга қайғудош,
Биласанки, яраларим ҳозиргача қийнару —
Бу қардошнинг дарди қўшди дардимга тағин қайгу.

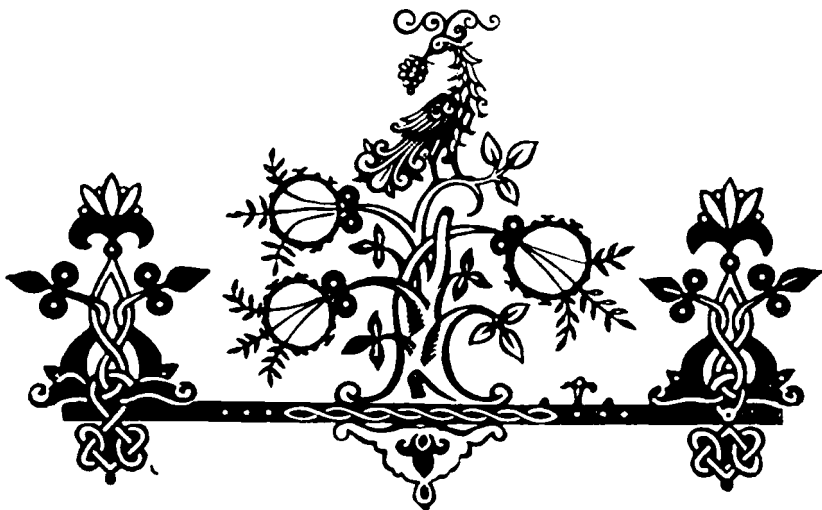
Кимки, бизга сингил бўлса ё тутунган биродар,
Уларни деб жон бермоққа биз тайёرمىз муқаррар.
Энди эшит бир вақтларда менга тушган кулфатни,
Худованддан биров дўзах кўрар, биров жаннатни.

Асмажоним, сен бу ерга совуқ сувдан келтиргин!
Бош оғригим ошиб кетса, чаккамни ҳўллаб тургин!
Агар ўлсам, аза тутиб нолигайсан у чоқда,
Ура қазиб, менга бешик ясагайсан тупроқда!»

Тор ёқасин ечиб қўйди ҳикоят бошлагали,
Юзи худди булутларга кўмилган қуёш каби.
Аммо мотам босиғидан гўё лаблар бекилди,
Кўп умидсиз бир ҳолатда кўздан булоқ тўкилди:

«Эй, умидим қиблагоҳи, эй, бахтимнинг саройи,
Сени кимлар ўғирлашди, эй, умримнинг чиройи?
Кимлар кесди дилбар қаддинг, эй, жаннатнинг тубоси,
Нечук мени кул қилмади бу айрилиқ жафоси?!»

V

ТАРИЭЛ УЗ МОЖАРОСИНИ АВТАНДИЛГА
БАЕН ҚИЛГАНИ

Энди менинг можаромга қулоқ солиб тинглагин,
Агар тилим англаторса азобимни англагин!
Азобларга йўлиқтириб мени шайдо қилган ёр,
Энди афсус менга ҳузур келтиролмас, у ночор.

Бу маълумки, етти ўлка ичар Ҳинд дарёсидан.
Бу ўлканинг олтисида ҳукмрон шоҳ Парсадон.
У шаҳаншоҳ: жасоратли, доно, жўмард, диловар.
Шер қудратли, қуёш юзли, ундан чўчар қўшнилар.

Еттинчи юрт тождори менинг отам — Саридан,
Бақувват ва ботир эди ўзи барча сардордан.
Бировларнинг ҳужумини илғамасди назари!
Ҳузур қилиб, базму овда ўтар эди кунлари.

Тождорликдан зерикканда жаннатмакон падарим
Шу қарорга келиб қолди: «Поймол бўлди ёвларим.
Хиёнатдан хавфим йўқдир, тожу тахтим мустаҳкам,
Парсадонга мен сиғинсам, ҳеч нимама-ку бўлмас кам».

Ҳиндистоннинг пойтахтига нома ёзди Сарданшоҳ:
«Аълоҳазрат, ҳаммамизга ўзинг ҳомий-қиблагоҳ.
Сенга қарам бўлмоқликдур менинг дилда армоним,
Токи, мангу яшаб қолсин садоқатда шу номим».

Шу хабардан шоҳ суюниб ўз бағрини очди кенг,
Жавоб берди: «Эй ҳукмдор, куч-қудратинг менга тенг.
Бу қароринг оқилона. Шукр қилдим танграмга.
Ота ёки қардош каби кутай: келгин қасримга!»

Отамга ўз мулки қолди. Амир унвонин олди.
Тагин сипоҳ бошлиғи деб сипоҳсолор аталди.
Парсадоннинг беги бўлиб ишончини оқлади,
Гарчи тахтдан воз кечдию аммо ҳукмин сақлади.

Шоҳ отамни тенгдай кўриб ўйларди иззат билан:
«Ана сардор! Ев устига отилар даҳшат билан».
Фитналарни қаттиқ қўл-ла босди отам аёвсиз...
Мен отамга ўхшамасман, аммо бирдир қонимиз!

Парвардигор шоҳаншоҳни қолдирганди бефарзанд.
Шу сабабли шоҳ ва сипоҳ қайғирарди дардманд.
Мени кўргач: «Менга ўтил бўлиб қолсин!» деди шоҳ.
Не билайки, ғамга тўлган кўргуликлар бор, эвоҳ!

Парсадон хўп авайлади, ўғлидай кўрди мени,
Валиаҳдлик тарбиясин бердириб юрди мени.
Донишмандлар қаҳрамонлик ҳадисларин ўргатди,
Бўй тортганда бўлдим жасур, кунюзли, шер қувватли.

Асमत, агар мен янглишсам, сўзим бўлиб тўхтатгин.
Ўсмир бўлиб улгайганда юзларим бўлди гулгун.
Йўлбарс билан олишмоқлик севган эрмагим эди.
Фарзандсизлик подшоҳнинг эсидан чиқиб кетди.

Ҳозир сўлдим. Лекин у вақт лобарлик, шодлик дами
Қуёшдан ҳам равшан юзим, Асमतжон, эсингдами?!
Учратганлар дерди: «Жаннат тубосидай хушқомат!»
Нима қолди у нуроний чиройдан?— Соя фақат!»

Ўғлон оғир хўрсиндию деди: «Бир кун малика
Кўзи ёриб қиз туққанин эшитди улус-ўлка».
Бирдан ўғлон хушдан кетди. Сув сепиб уйғотдилар.
Тагин деди: «Қуёш янглиғ порлар эди у дилбар!

Унинг мадҳу таърифига етмас менда куч-қувват,
Суюнчига султон берди лашкарларга зиёфат.
Ақлларни ҳайрон қўйди шоҳга келган совғалар,
Шоҳдан тухфа олмай қолган йўқ эди бирон аскар.

Қиз билан мен бирга ўсдик саройда лобар, азиз.
Султон қизин жамолидан бўлиб қолди тонг кучсиз.
Шоҳ ва бону иккимизни тенг кўрарди айтсам чин.
Энди ўша паризоднинг айтай исми шарифин...»

Тариэлнинг кўзларини зулмат қоплаб қорайди,
Автандил ҳам бошин унга энкайтириб ҳўнграйди.
Яна булоқ суви билан ҳушга келди Тариэл,
Секин деди: «Ҳа, афтидан, яқин кепти Азроил!

Султон қизин қутлуғ исми эди Нестон-Дарижон,
У болалик чоғиданоқ ақли равшан кунсимон.
Куёш билан ва ой билан тенглашарди батамом,
Бағритошлар уни балки унутолур, вассалом.

Бўйга етди малика қиз. Мен бўлдим жангчи сардор,
Султон тахтин ўз қизига бермокқа қилди қарор.
Парсадондан рухсат олиб отам шаҳрига қайтдим,—
Худди мушук мажоқлашдай шер янчишни машқ этдим.

Нестон учун зўр кошона қуриб берди Парсадон,
Тахти равон қўйилдики гавҳарларга қопланган.
Чорбоғларда фонтанлардан шарқиллаган сув гулгун;
Гард чўкмаган хаёлларда яшар эди қиз эркин.

Кеча-кундуз манқаллардан анқирди мушку райҳон,
Йўловчини жалб этарди салкин боғ, кўшқу айвон.
Жодугардан тул қолганди Довар, шоҳга эгачи,
Қизга ҳикмат таълим берган устоз ва тарбиячи...

Ҳашаматли у даргоҳда, танҳо боғда хиромон,
Баҳорларнинг гунчасидай яшнар эди Дарижон.
Қомат гўё Фаластинда қад кўтарган санавбар,
У билан нард ўйнашарди икки каниз ва Довар.

Ун беш ёшга тўлган эдим. Шоҳ менга мафтун эрди,
Доим бирга... Уйга бориб тунай десам йўқ дерди.
Бўйим жаннат тубосидай, юзим — куёш, кучим — шер,
Пойгаларда, мерганликда ҳамма менга «Балли!» дер.

Нишонлаб ўқ узганимда учар қуш ерга тушар,
Жавлонгоҳда ўйин қилсам ҳамма хурсанд бўлишар:
Улфатларнинг даврасида кайфу сафо сурсам-да,
Гулчеҳрани яширинча ўйлар эдим ҳар дамда.

Ичиб умр косасини дунёдан ўтди отам,
Шоҳ буюрди, базму ўйин тўхталиб бўлсин мотам.
Сипоҳсолор вафотига бадхоҳ ёвлар суюнди.
Шоҳнинг содиқ бандалари аза тутиб куюнди.

Бир йилгача ўз-ўзимга чилла қилдим ихтиёр,
Кеча-кундуз мен фалакни қарғаб ётдим йиғлаб зор.
Аммо шоҳдан фармон олиб келди менга вазирлар.
«Тариэлжон, азиз ўғлим, йиғлашинг, азанг етар.

Биз азада. Тенг-туш эдик раҳматли отанг ила,
Бундан буён сарлашқарлик сенга бўлди ҳавола!»
Қунинг қора қилмагин деб, шоҳ қилганди илтимос,
Саркардалик номи билан инъом қилди мулки-хос.

Ота доғи чўқдирарди дилни ғамга-ғуборга.
Аммо шоҳнинг аёнлари элти мени дарборга;
Ҳинд беклари менга таҳсин дея кўнглум кўтарди,
Қаср олдида пешвоз чиқиб худ жигардек ўпарди;

Тахтгоҳга олиб келиб ўгил каби сийлашди,
Мансабимни тушунтириб забардастлик тилашди,
Иккиланиб турган эдим, мен бу ишга тонг эдим,
Лекин беклар кўп ёлворди, ахир мен ҳам хўп дедим».

VI

ТАРИЭЛ УЗИНИНГ ИЛК СЕВГИСИНИ БАЕН ҚИЛГАНИ

Уз нақлини давом этди йиғлаб бўлгач дилафгор:
«Бир кун овдан султон билан қайтар эдик ҳамқатор.
Қўлим тутиб деди: «Қани, борайлик қизникига!»
Оҳ, у кунни эслаб туриб яшамогим, айт, нега!

Илтифоткор Парсадон-ла кириб кетдик бир боққа,
Сайрар эди қумри-булбул қўниб шоҳу бутоққа,
Гулоб сувлар кўзни силар серсоя ҳовузларда,
Пештоқларга тугилганди зарбоф, бахмал дарпарда.

Қизин сийлаш мақсадида шоҳ томондан буйрулди,
Биз овлаган какликлардан у қиз учун айрилди,
У кундан шўр пешонамда мусибат бениҳоя,
Тош юракни тилмоқ учун олмос найза кифоя.

Билардимки, холи тутар султон у шаҳзодани,
Кейин қолдим. Султон очди оғир зарбоф пардани;
Эшитдимки канизакка шоҳ айтди: «Уқ амримиз:
Какликларни Дарижонга топширгай амиримиз!»

Асмаг менга пешвоз чиқиб пардани оралади,
Дарижонни кўрдим... Найза багримни яралади.
Какликларни Асмаг олди, ўради мени олов;
Шўрим қурсин! Ўша кундан йўлим заҳмат ва синов.

Оҳ, қуёшни хира қилган у нигоҳлар қайдадир?!»
Шунда бошин қуйи солиб ҳушдан кетди баҳодир.
Авгандил ҳам Асмаг бўзлаб қилишди оҳу фиғон:
«Ботирларни титратган мард энди ўзи нотавон!»

Тариэллни уйғотдилар юзларига сочиб сув.
Ғуссаларга тутқин юрак карахт эди, серкайғу.
Унинг аччиқ кўз ёшлари қоришди чанг-тупроққа:
«Шўрим қурсин! Тил бормаиди бошқа номни айтмоққа!»

Нафси ёмон дунёдорлар охир бўлур музтар-хор.
Фоний дунё қувлигидан шоҳу гадо бўлди зор.
Фалакка бош эгмаганлар мақтовларга сазовор.
Бош оғригим бир оз тинса, нақлимнинг давоми бор.

Қиз совғани олар-олмас зиҳнимни қора босди,
Қўлларимдан мадор кетди, кўчкудай ернинг ости.
Кўзим очсам, эшитганим йиғи-сиғи, оҳ-нола,
Гўё кема сафарига жамъ бўлгандай қароллар.

Ёгандим шоҳ ётоғида, атрофимда боёнлар,
Юзин менга энкайтириб йиғлашарди аёнлар,
Тирнаб-тирнаб қонатганди маҳрамлар ўз юзини,
Дуохонлар таъбир қилди: «Бу шайтоннинг афсуни!»

Қароматдан тирилгандай мен келганда ўзимга,
Шоҳ дедикки: «Сен тирилдинг ёруғ қайтди кўзимга!»
Асабларим қўзиб кетиб қолгандим сўз айтолмай,
Қулаб тушдим тагин телба жазаваси тутгандай.

Азойимхон, дуохонлар мени ўраб олдилар,
Чиллаёсин ўқиш билан жин ҳайдамоқ бўлдилар.
Мени шунда девона деб авроқлаб санноқлашди,
Росо уч кун уйқу келмай ҳуш қотди-ю, туш қочди.

Ҳукамолар ҳайрон қолди: «Бу қандай дард, ажабо!»
Дилда катта кудурат бор, бундай мараз бедаво!»
Кечалари алаҳсираб кетар эдим ўлгудек,
Шоҳ хотини кўз ёшидан зўр денгизлар тўлгудек.

Шоҳ қасрида уч кун ётдим ўлар ҳолатида ман,
Ахир ҳаёт беморликни енгиб чиқди тамоман.
Ўйлар эдим: «Ётоқбандман, энг ожиз махлуқ каби,
Музтар бўлиб қолмагайман, ярлақагин, ё раббий!

Жон азобин олиб ташла, хастага бер шифоат!
Бемор танга илож топиб қайтариб бер куч-қувват!
Менинг ишқим гап бўлмасдан кетиб қолай саройдан!»
Парвардигор лутф айлади, соғайиб қолди бадан!

Аёнларга сиҳатимни асрашни шоҳ буюрди,
Маликанинг ўзи менга ғамхўрик қилиб турди.
Шоҳ ҳовлиқиб келган эди унутиб ҳатто бўркин,
Худовандга шукр қилди аёнлар аро у кун.

Менга улар нўшдорини ичирдилар, тиниқдим,
Шоҳга дедим: «Касалликдан туриб қайта чиниқдим.
Эркин, қирни, дарёларни, чўлни қумсаб қолди дил,
Биз отландик султон билан, чопишиб кетдик дадил,

Чопиб бориб қайтиб келдик ирмоқ бўйин айланиб,
Қаср олдида хайрлашиб кетди султон шодланиб.
Ўз эшигим кўзларимга гоят совуқ кўринди,
Упкаладим: «Золим фалак, жоним олиб қўй, энди!»

Шаффоф юзим лойқаланди заъфарондай сап-сариг,
Баданимдан гўё жоним олиб қўйди ўн минг тиг.
Ногоҳ навкар ҳудайчимни чақириб олди ҳайлаб,
Чамаладим: «Икковидан бирида бор янги гап!

Бу Асматдан келган чопар қандай хабар келтирар?»
Хатни шошиб олган қўлим титроқ босиб калтирар.
Ажабландим: «Наҳотки, мен ёққанман севги ўтин?»
Шунча бало кўрган кўзим умидсиз эди бутун.

Тонг қолиб мен ўйлар эдим: «Севишига у иқрор?!
Агар жавоб бермай қўйсам мени санар у беор.
Агар сукут сақлаб турсам ноумидга ҳақорат»
Муҳаббатнинг низомига мослаб ёздим жавоб хат.

Кунлар ўтар, дил қуярди гўё ўтда — гулханда.
Мен забтимни тутолмасдим машқда лашкар кўрганда.
Шоҳ қасрига боролмасдим табиблардан рухсатсиз,
Боёқиш бир қарздор каби бўлиб қолдим кўп ожиз.

Дору билан дафъ бўлмади лоҳаслигим ҳолати,
Бетобликнинг асил важин табиблар билолмади,
Танимдан қон олинсин деб буйруқ берди Парсадон,
Сирни сақлаш ниятида бунга кўниб бердим тан.

Ётоғимда ётар эдим, битта кўлим танғилган.
Хизматкорим кириб деди: «Асмадан чопар келган!»
Қирғизишни буюрдиму ўйладим: «Бу қандай сир?
Унга мендан нима лозим? Ўзи шунча бесабр!»

Хатни олиб таажжуб-ла, ўқидим мазмунини,
Асма менга ёзган эди:—Кўришим керак уни.
Жавоб бердим: «Сени кўрмак иштиёки менда зўр.—
Мен соғайган соат бориб гаплашармиз баҳузур!»

Ўйладимки: «Наҳот, шунча мусибатлар менга кам?!
Сипоҳсолор унвонимдир. Лашкарлар менга қарам!
Ҳарбир ишни чергиб олиб кўрмак керак охири.
Агар сирни бой берсам-чи: юртда менга йўқ ўрин!»

Шоҳ маҳрами келиб мендан сўради дармонимни,
Қизиқибди шоҳ; жарроҳлар олганмикан қонимни?
Шоҳга хабар юбордимки: «Айриладим бекор қондан.
Аммо шахсан кўришганда бахт топарман султондан!»

Аъёнлар-ла султон сарой олдида турган эди,
Менга ўқ-ёй бердирмади, отлангани ҳўб деди.
Лочинлар «пирр!» этиб учар, какликлар довдирарди,
Ёйотарлар қувиб бориб «ўқтал!» деб қичқирарди.

Овдан қайтгач базми Жамшид қуриб берди шаҳаншоҳ,
Хонандаю созандадан янграрди у даргоҳ;
Аъёнларга жавохирот тортиқ қилди Парсадон,
Ҳатто қуллар бўш қолмади тухфа деган нарсдан.

Мени хароб қилган дардни тутар эдим яширин,
Оловларда ўртанаркан тиярдим юрак сирин.
Уйга келгач аъёнларга бердим катта зиёфат,
Қий-чув, шўхлик қилиб турдим, сирни очмадим фақат.

Маҳрам келиб менга деди қалтираб бу лаҳзада:
«Жанобларин битта аёл пойлайди дарвозада...
Гарчи юзда ниқоби бор, аммо ҳусни бари бир...»
Амр этдимки: «Уни дарҳол ичкарига олиб кир!»

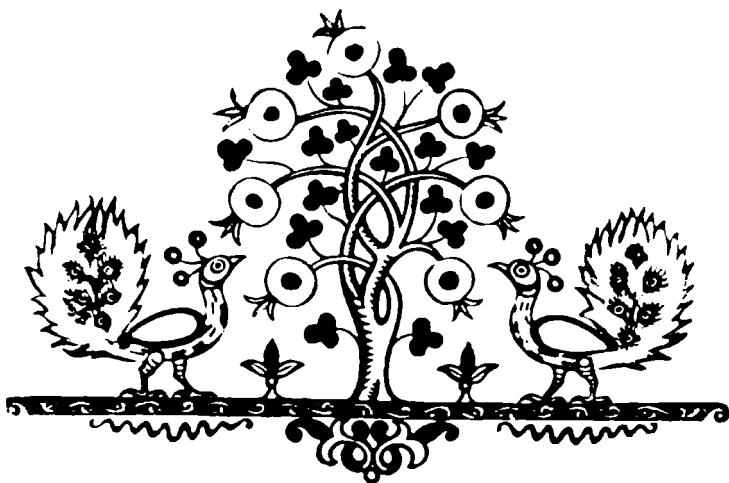
Мени кўриб андишада туришди меҳмонлар ҳам;
Узр сўраб: «Кетмайсизлар, қайтиб чиқаман шу дам!
Ётоғимга кириб кетдим. Эшикда қул қолдирдим.
Ўз-ўзимни тияй десам, йўқ, кўнглимни олдирдим.

Келган аёл ерга чўкиб менга гапирди майин:
«Бу лутф учун худовандга минг-минг шукр айтайин!
Англадимки: «Бу қиз ҳали тажрибасиз қиз,— бироқ
Шунча очиқ гапирмасди бўлса эди пишиқроқ!»

Қиз дедики: «Беихтиёр хижолатдан куяман!
Ўйламавдим шу хилватда кўришармиз дея ман.
Сенинг дарҳол келишлигинг катта умид паноҳи,—
Мен учун ҳам бир оз шафқат йўллабди ҳақ даргоҳи.

Мен ўзимни тиёлмайман, безовтаман, койима.
Аммо, бонум фармойишин бажо қилдим, ғам ема!
Мен бу ерга келишимга сабаб унинг фармони...
Мана мактуб — ичида бор барча сирлар баёни...»

VII

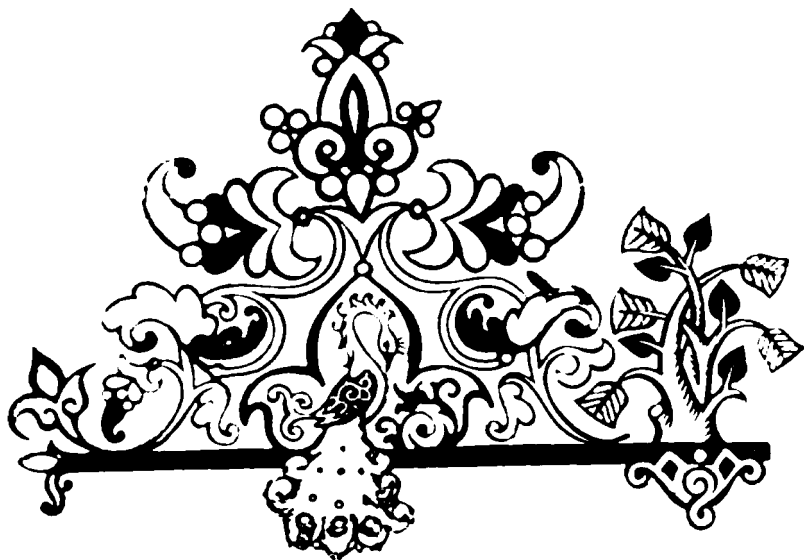
НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ УЗ СЕВГАНИГА МАКТУБИ

Ўқиб чиқдим юрагимни куйдирган жонон хатин,
Езган эди: «Сен арслонсан, сир сақла жароҳатинг!
Мен сеники, бироқ менга сира ёқмас ожизлар,
Ўйларимни билай десанг, эшит Асмаг не сўзлар?!

Ноумидлик, фиғон-фарёд ошиқларга номаъкул!
Яхшиси сен мардлик ила садоқатинг исбот қил!
Бож тўлашни истамайди хатовлар бўлиб гумроҳ —
Фитна элнинг хиёнаги кечириб бўлмас гуноҳ.

Мен рафиқанг бўлмоқликни азалдан тилар эдим,
Аммо сенга иқрор учун етмас эди журъатим.
Сенга парда орқасидан қараб туриб куйрдим,
Мен туфайли азобларга тушганингни туярдим.

Бу самимий сўзимни ўқ: хатовларнинг дўқига —
Жазолаб кел, гард етмасин давлатимиз ҳақиға!
Фарёд қилма! Жала ошса гулнинг барги тўкилар,
Истар эдим тунларингга кирай мисли тонг — саҳар».

VIII

ТАРИЭЛНИНГ НЕСТОН-ДАРИЖОНГА ЕЗГАН БИРИНЧИ МАКТУБИ

Ишққа иқрор, сарвиқомат ёрга ёздим жавоб хат:
«Қуёшни деб ўз йўлини ўзгартади Ой наҳот?
Сенга лойиқ бахтни худо қилсин менга иноят,
Дардимандга нажот тушдай сеҳрловчи бир ҳолат».

Дедим: «Асमत, ҳисларимни хатда айтиш машаққат,
Нестонга айт, у қуёшдир, нуридан тун беқувват.
Ўлик эдим, жон бағишлаб, қилди менга ёр шафқат,
Доим унга навкар бўлай, шудир шараф-фазилат».

Асमत деди: «Ёр хоҳиши — махфий бўлсин муҳаббат,
Фақат дилда сақлансин бу хилват висол ҳам суҳбат.
Номим қалқон янглиғ этсин ғийбат сўздан ҳимоят.
Махфий севги — икки кўнгил бирлигига аломат!»

Дарижоннинг насиҳати менга доно маслаҳат,
Жамолининг шуъласидан қуёш бўлур бетоқат.
Гўё янги туғилдим мен, ёр хоҳиши, хуш ният,
Юзин очса, кун тутилар, кундуз бўлур тун — зулмат.

Асмагга мен коса тўла гавҳар тутдим шу фурсат,
Олмай, деди: «Сандиқ тўлган, етарликдир зар, давлат».
Бир жўн узук сайлаб олди, деди менга дарҳайрат:
«Эсдаликка шуни олай, гавҳарга йўқ зарурат».

Асмаг кетди, малҳам олди ундан — дилда жароҳат,
Бағишлади қайғу босган дилга севинч, фароғат.
Тенгдошларим базмига мен келдим дилда масаррат.
Улаштирдим инъом-эҳсон, тузиб улкан зиёфат.

IX

ТАРИЭЛНИНГ ХАТОВЛАР ХОНИГА ЮБОРГАН НОМАСИ

Хатовларнинг қувлигидан дарғазаб юбордим хат:
«Егиларни ром қилишга ҳинд шоҳида бор қудрат...
Кимки тахтга содиқ қолса, шоҳдан инъом олади,
Сотқинлар-чи: шоҳ қаҳридан минг балога қолади.

Шу айёрлик яхши эмас, хатов хони, шуни бил,
Ҳинд султони ҳузурига тезроқ келиб товба қил!
Егилгинг давом этса юртингни жазолаймиз,
Сени бўлса фитнанг учун ўз қонингга белаимиз».

Тагин бошлаб қўявердим базму ўйин, нағма-соз,
Дилни ёққан эски олов босила тушди бир оз.
Ўйлар эдим: «Армоним йўк, тириклигим кўп яхши!»
Кўргин: бугун мendan безган чўлда йиртқич ҳам ваҳший.

Дилга гумон кириб қолиб кетсамми деб ўйлардим.
Ҳатто дўстлар мажлисида бўлмас эди кам дардим.
Таъбим хира айлар эди ҳар хил асов ниятлар,
Гоҳ қайғириб бу дунёга айтар эдим лаънатлар.

Бир куни мен Парсадоннинг даргоҳидан қайтгач —
Кунчеҳрани кўп соғиниб ўтиргандим маъюс, ланж;
Қайта-қайта ўқир экан ёрнинг шифобахш хатин,
Хизматчимни дарвозабон қақриб олди секин.

Келган Асमत қули экан. Хат келтирган менга у —
Ўқиб билдим: қақрибди мени жодукўз бону.
Ғам кишани узилдию қоронгуни енгди нур.
Нигоримга шошиб бордим, дилда севинч ва сурур.

Асमत мени кутар экан ҳиссин зўрға яшириб,
Кулимсираб менга деди, дардимга шифо бериб:
—«Мен суғуриб ташлагайман кўксингдаги тиканни,
Энди боқ — кўр сира бўлмас абадий Гул дегани!»

Дарпардани кўтарди-ю уйга кирди у ҳамон.
Тахт Бадахшон лаъли билан қопланганди тамоман.
Ўтирганди у кунчеҳра тахтада қуёш сингари,
Ақиқ кўллар теранлигин эслатарди кўзлари.

У жим турар, мен сеҳридан қотган эдим лол, карахт.
Сўнгра менга илтифол-ла қарадию ўша вақт —
Канизакка ниманидур айтиб қолди. Қиз менга:
«Энди жўна, у ийманар». Дилни ёқди аланга.

Чиқдим султон ҳарамидан Асमत ила ҳамқатор;
Ўйлар эдим: «Малъун дунё, қандай кўргилигим бор?
Аввал умид берасану сўнг қийнайсан шунча сан,
Ҳажр ўтида куйдирасан, сийнамга тиғ санчасан?!»

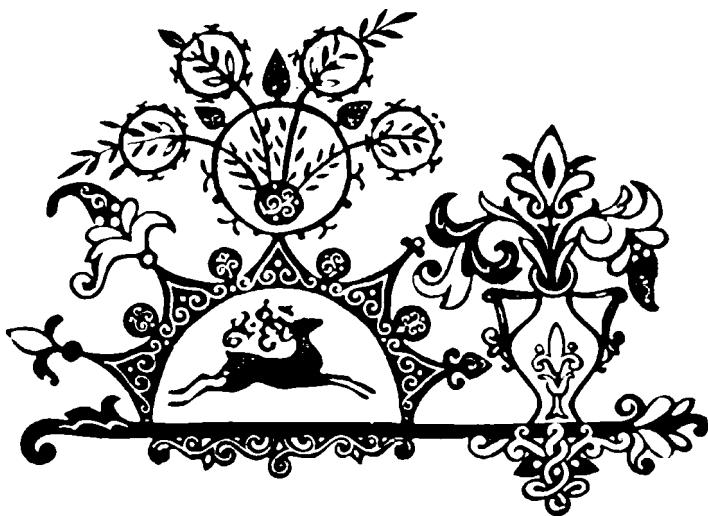
Боғ йўлида Асमत менга бахт тўғрали айтарди:
«Менга ишон, унут ўзинг тўқиб қўйган дардларни!
Сен шодликнинг эшигин оч, ғамни бекит, диловар,
Билки, қизлар ўз ишқидан гапирмоққа ийманар».

Жавоб бердим: «Ялинаман, менга бирон шифо топ,
Менга нажот! Мени эзиб хуноб қилди изтироб.
Севганимнинг аҳволидан воқиф қилгин, эй Асमत,
Ҳеч бир гапни яширмагин шу экан қадар-қисмат!»

Мен отланиб уйга қайтдим, эзарди ишқ савдоси,
Тун бўйи ҳеч кўз юммадим мен — муҳаббат шайдоси;
Лаълий-биллур ёноқларим кўкариб бўлди нилранг,
Кундузлардан кўра кеча кўринарди маъқулдак.

Хатовларга борган чопар олиб келди жавоб хат.
Таклифимга йўқ дейишган қилиб анча ҳақорат:
«Биз қўрқмаймиз, қўргонимиз тошдай маҳкам, устивор.
Шоҳ Парсадон минг уринса, бўлмас бизга ҳукмдор!»

Х

ХАТОВЛАР ХОНИНИНГ ТАРИЭЛГА НОМА ЕЗГАНИ

Мен — Рамазан, хатов шоҳи, Таризлга ушбу хат:
«Жангда ҳалок этмоқликка бел боғлабсан, не журъат?
Хатов юртин жиловлашга, тентак, кучинг етмайди,
Эсингни йиғ, бундан буён адабсизлик кетмайди!»

Навкарларга буюрдим мен: «Қани, тўпланг тез лашкар».
Етиб келди юлдузлардай саноғи йўқ кўп аскар,
Тик турганди салтанатнинг яқин-узоқ бурчаги,
Тўлиб кетди қанча водий ҳам тепалар этаги.

Шонли қўшин келар эди — бари қурол-яроғлик,
Кўларимни қувонтирар дабдаба-ю, порлоқлик.
Ана савлат, ана келбат, ана чаптаст қаторлар.
Хоразмча яроқ, жабдуқ, жангга ҳозир тулпорлар.

Қароргоҳда ҳилпирарди қизил-қора ранг байроқ,
Буюрдимки, йўлга тушсин лашкар нақ тонг отар чоқ,
Ўзим инграб, тақдиримни қарғаб дердим: «Нетгайман,
Ой юзлини кўролмасдан нечук жангга кетгайман?!»

Мен уйимга қайтиб келдим, яширин рашкда дил яра,
Куз ёшларим оқар эди бамисоли шаршара:
«Қора бахтим! Наҳот, менга насиб бўлса фақат ғам?!
Нечун гулга интиламан, ҳидлолмасам бирон дам?»

Ҳўнграр эдим, бирдан элчи пайдо бўлди Асмадан,
Гангиб қолдим ўша фурсат кутилмаган бу хатдан,
Ёзибдики: «Қуёш юзли йўллариингга кўз тутар,
Тезроқ келгил, оҳу фиғон вақти эмас, васл кутар!»

Бу хабардан хуш вақт бўлдим, дил ёришди ва жўшқин,
Боққа ўтдим, мовий кўкда юлдуз тўп-тўп гўзал тун.
Асма бўлса, қарши олди — таниш айвон, таниш жой,
Табассум-ла деди: «Арслон, ётоғида кутар Ой!»

Йўл бошлади данғиллама ва юксак қошонага,
Ой сингари ёруғ сочар қиз улкан, хос хонага.
Яшил сарпо, бўйи расо, нур ёғилар бетидан,
Тенгсиз гўзал пошша қизни кўрдим парда кетидан.

Гиламига оёқ босдим, тухфа этди табассум,
Дил уйимга ёруғ шуъла тушди гўё ўша зум.
Болишига суйангани, қуёш эди жамоли,
Бир боқдию юзин тўсди тагин нафис рўмоли.

Жорияга буюрдик, менга берсин тез болиш,
Ўтирдим мен ёр ёнида, эсдан чиқди ғам, нолиш.
Терс тақдирни лаънатламиш кунгим эди шодумон,
Кучим етса, такрорлайин, нелар деди у жонон:

«Баҳодирим! Индамадим сени илк бор кўрган кун;
Чулда қуёш қовжиратган гул сингари сен сўлғун,
Қора, нарғис кўзларингда қайноқ ёшлар паймона;
Сукут этдим, менга ахир ҳаё эмас бегона!

Қиз севгани қаршисида ювош бўлсин ва оғир,
Лекин севгим зўрроқ келди, маҳв этарди у ахир.
Жилмаярдим, лекин махфий оҳ чекардим беқарор,
Сирдош Асма кўмагида охир этдим ошкор.

Ҳаёт йўлини биргаликда ўтайлик биз иқовлон,
Вафо расмин сақлағайман, токи танда тирик жон,
Онт ичаман, сўздан қайтсам, тил тортмайин ўлайин,
Тўққизинчи кўкдан қулаб, тўзон ва хок бўлайин.

Дағаллик-чун хатовларни жангда янчиб, йиғ ўлпон!
Ишонаман, зафар олиб қайтажаксан соғ, омон.
То бахтиёр кўришгунча юпанч бўлур ким дилга?
Қалбим олиб, ўз қалбингни ташлаб кетгил кафилга.

Севган ёринг бўлишдан ҳам ширин қисмат бўлмагай!
Умидворман, эгам мени бемурувват қўймагай.
Совуқ зулмат босган дилим ёритишга сен қодир.
Токи гўрга киргунимча сеникиман, баҳодир!»

Эзгу китоб тепасида қилдик иков аҳд-паймон.
Мангуликка вафо расмин бузмасликка тикдик жон:
«Баҳодирим,— деди,— сенга бўлғум доим вафодор,
Кўнглим олса биров, дарҳол жоним олсин бирубор!»

Хурсанд этди ширин суҳбат — нозик адо, меҳрибон,
Мевалардан тотдик бирга, сўзлашардик биз ҳамон.
Хайрлашдим у кўзларимдан оқди ёшлар тошқини,
Лекин дилга шуъла отди ёр кўзларин чақини.

Айрилмоқ кўп оғир бўлди, кўз узмасдим юздан,
Лекин қувват олди қалбим тагин ёрининг ўзидан.
Асло ботмас қуёш эди менга у соҳиб камол,
Севганим-ла хайрлашдим, руҳан нақ қоя мисол.

Дедим: «Мардни шавкат кутар! Чалинг карнай, ногора!»
Жангга тайёр қўшин сони ортар эди тобора.
Юриш қилдим хатовларнинг устига мен худди шер,
Лашкар юрган йўллар бўйлаб титрар эди бутун ер.

Биёбондан ўтмоқдаман, ортда колди Ҳиндистон,
Қаршимизга элчи келди — юборибди Рамазхон.
Дилга ором берадиган сўз айтди хон элчиси:
«Хатовларнинг бўрилари ер Ҳиндистон эчкиси».

Рамаз совға юборибди ажойиб ҳам бебаҳо,
Элчи деди: «Хон ялинар, бўйнимизда бор гуноҳ;
Ғазаб қилма, раҳм эт бизга, хароб этма, бер омон.
Пешкаш бўлсин, таслим бўлсин сенга бутун молу жон.

Гуноҳимиз кечиргайсан, ўзимиз ҳам пушаймон,
Тангри ҳақи, қўшинсиз кел, киличсиз кел, паҳлавон.
Юртимизни вайрон қилма, пойандозлар йўлингга!
Лашкарсиз кел, қалъаларни топширайлик қўлингга».

Вазирлар-ла ақлашдим, берди менга маслаҳат:
«Ҳали ёшсан, шунинг учун биздан кенгаш ол, фақат.
Огоҳ бўлки, душман тараф кўринади ҳийлакор,
Бир хиёнат юз бермасин, ваъда бўлиб беқарор,

Яхшиси шу — энг ишонган полвонлар-ла бирга кет,
Лашкар юрсин орқамиздан узоқлашмай, кетма-кет.
Ихлос билан таслим бўлса, онт айласин тангрига.
Бош тортса гар, аямасдан қаҳрингни соч барига».

Вазирларнинг маслаҳати ёқиб тушди кўнглимга,
Жавоб бердим: «Эй Рамазхон, тузоқ қурма йўлимга,
Бил, ўлимдан ҳаёт яхши! Қалъаларинг писандмас.
Кўшин қолди, жиловимда полвонларим бўлса бас!»

Ёнга олдим шер шижоат уч юз полвон саралаб,
Лашкар қолди, булар билан кетдим саҳро оралаб.
Фармон бердим: «Бутун лашкар юрсин оргдан изма-из,
Бир наърада қиличларни ярақлатиб келгайсиз!»

Уч кун юрдим, тагин элчи, юборибди хон савго,
Тагин кимхоб тўнлар келди, бошдан оёқ сарупо.
Рамаз дебди: «Мағрур меҳмон, кўзларимиз нигорон,
Тез келгилки, сенга деган тухфаларим бепоён».

Тагин дебди: «Ёлғон эмас, барча сўзим ҳақиқат,
Ўзим чиқиб қаршилашга ошиқаман, йўқ тоқат».
Мен дедимки: «Худо ҳақи, тез бораман, кутсин ул,
Бир-биримиз қаршилаймиз гўё ота ва ўғил!»

Отдан тушдим дам олай деб қалин ўрмон четида,
Тагин қанча элчи келди, ҳаёси йўқ бетида;
Тагин совға юборибди, менга қанча аргумоқ.
Элчи деди: «Дийдорингга хон интизор, тоқат тоқ».

Рамаз ўзи пешвоз бўлиб узангингни ўпмоқчи,
Эрта саҳар дабдабаю, шавкат билан кутмоқчи».
Элчиларга ўтов тикдим, меҳмон этдим лутфикор,
Гўё куёв жўралари янглиғ ҳурмат-эътибор.

Ҳар яхшилиқ қайтар экан одамзоднинг олдидан.
Бир сир айтди кимдир келиб тунда Рамаз ёнидан:
«Сизга чексиз миннатдордим, қарзингиз бор зиммамда,
Унутмайман, хонн бўлиш фикри асло йўқ манда».

Камол топдим, катта бўлдим мен отангнинг қўлида,
Сўзим шулки, тузоқ қурган Рамаз сенинг йўлингда.
Бу латофат, бу қувватла ўлсанг, қандай чидайман.
Қулогинг сол, билганларим сенга бир-бир дегайман.

Ҳийла тўрин қурган ёвинг, мунофиқдир Рамазхон,
Юз минг қўшин яширмишдир, ўралмишдир ҳар томон.
Шунинг учун Рамаз шошар, элчи-элчи устига,
Тез чора кўр, бало бўлур, тушмиш жонинг қасдига.

Рамаз гўё шону шавкат билан қарши олмоқчи.
Ҳақиқатда ҳийла қурган, бўйнингга боғ солмоқчи.
Хушёр бўлгил, тутун чиқар — бу ҳамлага аломат.
Қўшин қуршар, сен яккасан, бошга тушар маломат».

Ширин сўзла ташаккурим унга қилдим мен баён:
«Ўлмай қолсам, яхшилигинг қайтарурман бегумон.
Йўлдошларинг ёнига бор, бирон шубҳа қилмасин;
Сирдан огоҳ бўлганимни душман асло билмасин».

Бу сирни мен ёнимдаги ёронларга очмадим,
Тақдир ёзса, нима чора, мен чекилиб қочмадим.
Бир чопарни йўлга солдим хабар учун қўшинга:
«Тез етишинг, ҳаялламанг, кулфат тушди бошимга».

Эрта билан элчиларга дедим: «Билсин шоҳ Рамаз,
Бугун сўзсиз мен бораман, фурсат қолди жуда оз:
Тушга кадар йўл ўтдим мен уч юз мард-ла, бўш саҳро,
Агар тақдир ўлим ёзса, қочган билан йўқ даво.

Тепаликка чиқиб кўрдим — кўтарилур гард-тўзон.
Билдим: йўлга тузоқ қуриб, келар эди Рамазхон.
Аммо найзам, қиличим бор — қирғиң солар душманга,
«Огоҳ бўлинг,— дедим шу он, уч юз марди майдонга,

— Еронларим, огоҳ бўлинг, ёв унутган сўзини,
Бугун ерга қаратурмиз Рамазхоннинг юзини.
Ким шоҳ учун жангда ўлса, жони борар жаннатга,
Танти бўлиб, жанг қилгайсиз ҳусн қўшиб шавкатга».

Мағрур садо солдим: «Жангга ҳозирланинг, ёронлар!»
Совут кийди, тайёр бўлди дарров соҳибқиронлар.
Ясов тортиб, мисли бўрон ёв устига қўйдим от,
Қиличларим ғилофидан чиққан эди тез ва бот.

Жангга тайёр турганимни тез англади Рамаз ҳам,
Таъзим бажо айлаб келди битта элчи ўша дам:
— «Бизга берган ваъдангиздан бўлдингизми пушаймон?
Аслаҳадор, жангга тайёр кўринасиз, қаҳрамон!»

Жавоб бердим: «Барибир сиз қанча ҳийла айламанг,
Ҳинд лашкарин хиёнат-ла қирамиз, деб ўйламанг.
Яхшиси шу — қани, киринг маъракайи майдонга,
Қиличимиз қонга ташна, омон бўлмас душманга!»

Элчи кетди, фурсат ўтмай қарши қўшин тузди саф,
Тутун чиқиб, белги берди, тўлиб кетди ҳар тараф.
Пистирмадан сонсиз қўшин пайдо бўлди ўшал дам,
Икки ёндан ҳамла қилди, чекилмадим бир қадам,

Қалқон тутдим, совут кийдим, бошимда бор дубулга,
Ғазаб билан жангга кирдим, оқар эди қон жилага.
Сафларини бузар эдим қилич чопиб, ҳой-ҳойлаб,
Аммо лашкар сонсиз эди, келар эди авайлаб.

Ҳайбатимдан қалтирашиб дер эдилар: «Бу жинни!»
Лашкарини қирар эдим, сочар эдим қаҳримни.
Қилич урсам оти билан бўлур эди ду нимта,
Бири ўлса, бир келар, душман мингта, мен битта.

Лочин каби қирон қилдим, каклик эди ёв томон,
Сафни сафга тикар эдим, бирдай уриб тиг, камон.
Уни тутиб бунга урдим, бўлур эди садпора,
Икки сафни тамом қирдим, тагин келур якбора.

Тагин лашкар ўраб олди, айланамда қаттиқ жанг,
Қонлар оқди, бир зарб ила бўлур эди ҳоли танг.
Қилич урсам, икки бўлак бўлур эди ҳар душман,
Яқинлашсам, қочишарди бас келолмай битта жон.

Кеч кирганда ёв томонда садо солди бир одам:
«Парвардигор қаҳри келди, ортга қайтинг ушбу дам.
Қаранг, тўзон пайдо бўлди — бу Ҳиндистон лашкари.
Барчамизни қириб ташлар, ана келур биз сари».

Мен билдимки: қўшин менга ёрдам учун шошипти;
Тун-кун демай йўл юрипти, тоғу чўлдан ошипти.
Кенг саҳрога сиғмай кетди — лашкар бўлди ораста,
Жанг довлени қоқтирдим мен, жангга ҳозир ҳар даста.

Буни кўриб ёв лашкари қочди, қувдик орқадан,
Сахро бўлди жанг майдони, майдон бўйлаб оқди қон.
Рўбарўдан Рамаз чиқди, қиличбозлик бошладим,
Отдан уздим, асир этиб, маҳкам боғлаб ташладим.

Қочқинларни тутиб олдик, тутқун бўлди барчаси,
Мағлуб бўлди малъун Рамаз, ўлиб кетди қанчаси.
Душманимиз жазо олди қилмишига яраша,
Асир тушган қўшин тинмай қилар Фигон, хархаша.

Шу сахрога қўнди лашкар дам олгани жангдан сўнг,
Бир қўлимга қилич теккан, аммо ишим келди ўнг.
Лашкарим ҳам битта-битта қилар мени зиёрат,
Мақтагали сўз тополмас, дер эди: «Бу — маҳорат!»

Иззат, обрў ошиб кетди, мақтов ёғди шаънимга,
Ўпар эди баъзилари келиб менинг ёнимга.
Еронларим кўзларидан оқди суюнч ёшлари,
Тўп-тўп ётар тигим зарби узган ғаним бошлари.

Қўшинимни юбордим мен тўплагали ғанимат,
Ўлжа олиб мағрур қайтди, тошиб кетди шон-шавкат.
Ёв қонидан чексиз сахро бўлган эди лолагун,
Жангсиз шаҳар дарвозасин очдирдим мен ўша кун.

Рамаз шоҳга дедим: «Ҳийланг маълум эди олдиндан.
Асир тушдинг, чунки аҳдинг чиқди бутун ёдиндан.
Қалбаларни менга топшир, ўз гуноҳинг ўзингда,
Йўқса, мендан шафқат бўлмас — сен турмадинг сўзингда».

Рамаз деди: «Мадор битди, қўлдан кетди салтанат,
Ўз кишимдан биттасини ёнимга қўш, бер муҳлат.
Қалбаларга нома ёзай, таслим бўлсин батамом,
Барчасини топширайин, эй паҳлавон — улуғ ном!»

Битта одам қўшдим, лашкар ўртасида кетди хон.
«Бутун қалъа ҳокимлари келсин!»— қилдим мен фармон.
Қалбалару хазиналар менга ўтди бус-бутун,
Душман ўзи қилмишига пушмон бўлди ўша кун.

Отландиму мамлакатни ораладим бемалол,
Хазиналар калитини менга берди хон дарҳол.
Аҳолига дедим: «Қўрқманг, қўнинг энди яйловга.
Мен қуёшман, лекин сизни ташламадим оловга».

Хазиная дафинани бирин-кетин кўрдим мен,
Ажойибот-ғаройибот орасида юрдим мен.
Бир ажойиб дурра, нимча олдим шунча давлатдан,
Шундоқ мато, агар кўрсанг, ақлинг шошар ҳайратдан.

Қандай уста тўқигандир, нафис эди нақадар.
Кимки кўрса ҳайрон қолар, ошифта-ю, грифтор,
Зарбофт десам, зарбофт эмас, кимхоб десам, кимхоб-мас.
Ўтда ёнмас, сувга ботмас мато дердим ҳар нафас.

Бу совғани суюклимга атаб олдим атайин,
Хоқон учун бутун давлат қимматбаҳо матойи!
Минглаб хачир, туяларга юклаб олди лашкарим.
Чопар кетди шоҳ билсин, деб ғолибият хабарим.

XI

ХАТОВЛАРНИ ЕНГГАНДАН КЕЙИН ТАРИЭЛНИНГ ҲИНД ПОДШОҲИГА ЮБОРГАН МАКТУБИ

Шоҳга ёздим: «Бажо этдим, подшоҳим, буйруғинг,
Мажақладим хатовларни, фитнакорлар уруғин.
Койимагин «мактубингни кеч ёздинг!» деб, мен маъзур,
Ғазналар кўп; дўқлар урган хон ўзи бўлди асир».

Ўлжа олдим улоқтириб мен ёвнинг лашкарини.
Сипоҳларим яксон этди тўсиқларнинг барини.
Юкка туя етмай қолди, юклатдим аравалар,
Бу диёрни мен оралаб юрдим шонли, музаффар.

Ҳиндистонга қайтиб келдим. Асир тушган ҳукмрон,
Биздан бирон шафқат кутмай судраларди саргардон.
Шоҳ ғоятда суюнгандан сочди лутфу карамни,
Ўзи ҳатто қўли билан танғиб қўйди ярамни.

Кўп чодирлар тикилганди шаҳарнинг четроғида,
Биз шоҳ билан гаплашардик фитнакорлар ҳақида.
Зиёфатда улфат бўлди биз билан шоҳ у кеча,
Ўз ёнида ўтқаздию сийлади истаганча...

Тонг отгунча хурсанд қилиб шоҳни сурди ҳамма кайф,
Эртасига кенг майдондан қўшин ўтди сафма-саф,
Шоҳ буюрди: «Ғолиб лашкар кириб келсин шаҳарга,
Ва кўрсатсин у алдоқчи хоинни одамларга».

Мен хатовга рухсат этдим кирсин олий ҳузурга,
Шоҳ ўғилдай лутф айлади бу мунофиқ асирга.
Хиёнатин, номардлигин юзига қилмади пеш.
Ботирларнинг шафқатига йўқ экан андоза ҳеч!

Дастурхонга таклиф этди, хатовни орламади,
Ғалабадан кибрланмай, гаплашди, хорламади.
Музтар бўлган Рамазхонга ўзим бордим кеч маҳал,
Шоҳ деганди: «Ғуноҳкордан қасос олма ҳеч маҳал!»

Шоҳга дедим: «Ҳақ кечирар гуноҳ қилган ҳар касни,
Сен расволик сиртмоғидан қутқардинг қув Рамазни».
Шоҳ хатовга амр айлади: «Улусингга қайтиб бор,
Билки, яна фитна қилсанг, қатлингга ҳукмим тайёр!»

Шоҳ амр этди: божга ҳар йил туман аждар терисин,
Ун минг ёмбу, чим-чим карвон хатовдан келтирилсин,
Тортиқ бериб рухсат қилди Рамаз аъёнларига,
Токи, қайтиб қовушсинлар ўз хонадонларига.

Шоҳ олдида тупроққа тиз чўкиб деди Рамазхон:
«Тавба қилдим, ялинаман, гуноҳимдан кеч султон.
Тағин гуноҳ содир бўлса, чопдирақўй бўйнимни!»
Улусига қайтиб кетди бошлаб ўз қўшинини.

Эртасига шоҳ элчиси шоҳдан хабар келтирди:
«Сенинг хатов бормоқлигинг бизни узоқ айирди,
Ундан буёқ шикоргоҳга чиққаним йўқ сира ҳам,
Ором олгач бизникига қилинсин ранжа қадам».

Шоҳ олдида ром қилинган қоплонлар эркаланар,
Қўндоқларга қўниб буккан шиқилдоқли лочинлар,
Қуёш юзли султон овга кўрар экан ҳозирлик,
Уйландию мен томонга кўз ташлади таъсирлик,—

Сўнгра хоним маликага қараб шундай сўйлади:
«Фитнакорлар диёрини Таризэл забт айлади.
Юракларни ёритди у қолдирмайин зулматда!
Айтганимни уқиб олиб бажаргайсан, албатта!»

Сен пайсалга солмай менинг айтганимни бажар бот.
Юлдузларнинг юлдузидир қизим — тахтга номизод,
Таризага муносибдир кўрса жаннат тубосин.
Мен келгунча айтгин қизни, ҳарамингга у борсин».

Кўз ўнгида ёнбағирлар, кенг увалар, яланглик,
Тозилар-ла, лочинлар-ла чопа солиб ов қилдик.
Кўп толиқдик, энди қайтиб келмоқлик лозим эди,
Гўю чавгон ўйнаганлар ўйинларин бас деди.

Майдонларда, кўчаларда ва томларда оломон,
Зар жуббамни, зар жомамни кузатарди шодмон.
Мен ўхшардим ғам боғининг ранги ўчган гулига;
Таъриф учун сўз етмасди гўё шаҳар аҳлига.

Пешонабоғ ўрагандим ўлжа тушган дасторни
Ерқин ҳусним жалб этганди бутун шаҳар — бозорни.
Шоҳ отидан қўниб юрди мен билан қасри томон,
Қотиб қолдим: тахт устида кўрдим юлдуз дурахшон...

Хисравоний либос кийиб ўтирган офтоб ойм,
Канизаклар саф тортишиб атрофда турар қойим,
Қиз лабида тишлар эмас, гўё инжу очилар,
Гул бадандан нур шуълалар ҳар томонга сочилар.

Мен равоқдан кириб кетдим. Шунда малика бону —
Тахтдан туриб менга қараб келиб қолди рўбору;
Ўглидайин қучиб олиб дудоқларимдан ўпди,
Ва айтдики: «Ёғиларни янчганинг соз бўлибди!»

Султон билан маликаси ўтирдилар ёнма-ён
Рўбарўда мени мафтун этган қуёш нурафшон.
Гаплашолмай ўғринчаси кўз ташлашиб олардик.
Билар эдим ёрнинг ҳажри менга ўлим — хатардек.

Кўп шаробу егуликлар бор эди дастурхонда,
Шундай базми Жамшидийни кўрмагандим жаҳонда,
Қирраланиб ялтирарди лаълий, зумрад косалар;
Турмоқликка рухсат йўқди мастлар кетай десалар.

Маҳбубамга қараб боқсам қалбга сурур тўларди,
Ҳолдан тойган ғамгин юрак овуниб шод бўларди;
Ташвишларни, хоҳишларни тутар эдим яширин;
Еринг билан танҳо қолмоқ! — Не бор бундан ҳам ширин...

Чолғу-қўшиқ тиниб қолди. Шоҳ буюрди: «Эшит эл:
Қаттиқ жангда енгиб чиқиб менинг ўғлим Таризэл —
Шаънимизни улуғлади! Маккор душман бўлди хор.
Сенга қараб ҳавас қилиб халқ суюнса ҳақи бор!

Дур-жавоҳир ўрнатилган тўн кийгизсам арзийди,
Аммо сени халқинг безар, кўкни қуёш безайди,
Шу зардўзий кийим-бошинг ёритар ер юзини,
Сен қуёшга инъом қилдим хазинамдан юзини.

Шоҳ Парсадон бахтлиқ эди орзуга етиб тамом.
Шоҳ базмида уду рубоб, нағма, ўйин, май, таъом.
Кун ботаркан ўз қасрига малика айлади азм.
Меҳмонлар ҳам тарқалишди, тугади кўнгилли базм.

Қўш косали май ичмоққа қолмади энди мажол.
Уйга бордим, қайтабошдан оловланди дил дарҳол.
Гулхан ичра қоврулгандай яна қалбда надомат,
Аммо сузук кўзин эслаб топар эдим фароғат.

Кутилмаган хабар билан қопқачи кирди шу тоб:
«Паранжили битта аёл кирмоққа сўрар жавоб»
Севиндиму ажабланиб нидо қилдим: «Ё қисмат!»
Ичкарига кирди Нестон канизаги қиз — Асмат.

Мен висолнинг шавқи билан хушxabарлар кутардим.
Қиз таъзимга чўкмоқ бўлди, қўлин тутиб кўтардим»
Уни қайта ўтқаздим сўрадим дамим ютиб:
«Сарвиқомат маҳбубамдан борми хабар ё мактуб?

Гап гапирсанг ёрдан гапир, бошқа гапни йиғиштир!»
Жавоб берди: «Менга ишон, бу ёғи аниқ ишдир.
Биламанки, севишасиз. Васлинг қумсаб куяркан —
Малика қиз сенга мактуб беришимни буюрган».

XII

НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ ТАРИЭЛГА МАКТУБИ

Аснат менга хат топширди кунчеҳра Нестонимдан.
Мен ўқидим: «Сен қимматли гавҳарлардан порлоқсан.
Сен сафардан қайтар чоғи ҳуснинг кўргач мафтунман,
Йиғилардан, ёлғизликдан қутулганга мамнунман.

Сени мақтаб берай десам, сўзчанликка эгаман.
Сен учун мен ўлсам рози. Ўлсанг, гўрга чўкаман.
Мағрур арслон! Менинг юзим баҳордаги боғ-чаман.
Мен — сеники, ишон, қалбим ўзгаларга бермайман.

Биламанки, бежиз экан илгариги йиғлашинг,
Марди майдон бекорларга оқизмагай кўз ёшин.
Дийдорингни кўрмоқликка барча одам ҳаваскор,
Совғанг билан мени ўзинг қил умрбод бахтиёр.

Дуррачангни совга қилки, менга бўлсин у қутлуқ.
Олиб юрсам кўзинг кўриб бахтларга бўлгай тўлиқ.
Эвазига билакузук юбораман армуғон,—
Жилосидан шу кечамиз бўлиб қолсин дурахшон!»

Ишқ дардида ўксиб-ўксиб Таризэл йиғлар »...
«Ер қўлининг эсдалиги билакузук боқ, мана!»
У бебаҳо ҳадияни лабларга қўйди ўзи,
Аммо бирдаи йиқилдию саргайди лаълин юзи,

Гўё очиқ гўр ёнида ётар ўғлон нафассиз,
Юз оқарган шу қадарки, ҳаётдан қолмаган из.
Асма т эса юз-кўзини тирнаб, сувдан сепарди,
Чашма суви биллу р каби ярқираб тўкиларди.

У беҳушга қараб йиғлар Автандил кўп сарсари,
Тошларни ҳам куйдиругудек Асма тнинг кўзёшлари.
Сўнгра ҳушга келгач тинди вафокорлар нолиши;
У дедики: «Бошим узра ҳануз фалак қиличи!»

Аламларин аранг босиб ўрнидан қалқди ўғлон,
Унинг лаълин ёноқлари бўлди мисли заъфарон;
Кўзларини қўйи солган, очилмас юмиқ лаби,
Яшамоққа рағбати йўқ, ажални кутган каби.

Беҳол эди, Автандилга қараб деди: «Эй йигит,
Ҳаётимни олган қиздан қисса айтай, сен эшит!
Тагин уни кўрмоқликка топиларми куч-дармон?
Уша қуёш тагин балқиб чиқармикан? Бу — гумон.

Армуғонни олиб келган Асма т қилди сингиллик,
Нома билан билакузук дилга берди енгиллик,
Армуғонни қўлга таққач ёрга қилдим қуллуқни,—
Ва юбардим ўрасин деб дуррачани қийиқни».

ХIII

ТАРИЭЛНИНГ МАЪШУҚАСИГА ЕЗГАН МАКТУБИ

«Қуёшдай қиз, сулувлигинг барқига мен парвона,
Мадорим йўқ, қарорим йўқ, ақлу ҳушдан бегона.
Мажнун бўлдим, латофатинг қаршисида девона.
Ижозат бер, қулинг бўлай, хизмат қилай мардона!

Эсингдами, лутфкорим, ҳамлард бўлдинг бир замон,
Бахтиёрман, эсдан чиқмас ўша фурсат ҳеч қачон.
Билакузук юборибсан менга улуг армуғон,
Суюнчимни нечук айтай, эй қуёш қиз — Дарижон.

Сен сўратган дуррачани юбордим мен, гулрухсор,
Нимчани ҳам сенга атаб келтирганман, азиз ёр.
Мажнунингман, куч багишла, фироқингда қўйма зор,
Бу жаҳонда сендан азиз, сендан яқин кимим бор?»

Хатни Асмаат олиб кетди, мен уйқуга қўйдим бош,
Чўчиб турдим, чунки тушда жилва қилди у қуёш:
Кўзни очдим, аммо у йўқ, ҳаёт гўё тун бўлди,
Ширин тушим такрорланмай жигар-бағрим хун бўлди.

Урдасига чақирибди эрта билан шаҳаншоҳ,
Қутлуғ хабар эшитгандай шошиб кетдим баногоҳ.
Шоҳ, малика илтифот-ла кўз ташлашар мен томон,
Шоҳ эътибор тахт ёнида ўтирдим мен ўшал он.

Хоқон деди: «Йиллар ўтар, чолман — ўрним тўрдадир,
Аммо, сўнги куним яқин, бир оёғим гўрдадир.
Қизимиз бор, менга ўғил бермагандир худованд,
Мен ўлганда ҳинд тожига лойиқ ворис қиз фарзанд.

Баҳодирлар аро борми, айт, ўзимдай мард биров?
Салтанатни топширайин, бўлса лойиқ, бир куёв.
Эга бўлсин мулкимизга шундай доно, жанговар,
Ёв қиличи соломасин бошга қўрқув ва хатар».

Мен дедимки: «Ўғилсизлик оғир сенга, эй хоқон,
Лекин қизинг — қуёш ўзи, ёруғ олар кенг жаҳон,
Тангри суйган йигит сенга куёв бўлур, шаким йўқ,
Сайлаб олиш ўз ҳукмингда — ўзга сўзга ҳақим йўқ».

Бир шум хабар тахмин айлаб қуйи солдим бошимни:
Уйладимки: «Майли, ичай золим тақдир ошини».
Хоқон деди: «Хоразмшоҳ уғли каби йўқ биров,
Фақат ўша бўла олур шаънимизга боп куёв».

Равшан бўлди, илгаридан қисматдир ёт шаҳзода,
Айтгулик сўз дилда қолди, қайғу бўлди зиёда.
Мен хоқоннинг хоҳишига нечук айтай қарши сўз?
Юрагим кул бўлди, гўё кўкрагимни олди муз.

Малика ҳам маъқуллаб дер: «Шаҳзода хўп ўринлик,
Таги-туглик, топиб бўлмас бундай куёв кўримлик».
Моне бўлмоқ маҳол, буни англаб, азоб чекдим мен,
Аммо, сўзга унагандай ғамгин чиқиб кетдим мен.

Хоқон дарров нома ёзди Хоразмшоҳ номига,
«Ўғлинг келиб устун бўлсин давлатимиз томига,
Ёлғиз қизим — ворисимдир, тожим унга қолади,
Шаҳзодани юбора кўр, кўнглимиз шод бўлади».

Элчи қайтди, шаҳаншоҳга талай совға — гулдор тўн,
Хоразмшоҳ рози бўлмиш, нома ёзмиш содда, жўн:
«Тақдир шуни хоҳлар эса, рози бўлдим юз марта,
Маликадай гўзал келин тополмайман, албатта».

Хоразмшоҳ пойтахтига элчи тагин йўл солди,
«Шаҳзоданинг жавобини кутаман» деб шоҳ қолди...
Тўп ўйнагач, бир кун роҳат ётар эдим уйимда,
Яқинлашган балоларнинг оғирлиги кўнглимда.

Неча марта ханжар олдим — хавфлик эди бу фурсат,
Аммо, бир қул кутмаганда олиб келди менга хат:
Асмаат ёзмиш: «Сарви бўйлик ёр интизор йўлингга,
Тезроқ келгил, азиз йигит, боқма ўнгу сўлингга».

Соҳибжамол қасри томон шошиб кетдим ўша дам,
Бог минори бурчагида кутар экан Асмаат ҳам,
Нимадандир изтиробда, ёши тинмас кўзида,
Бир машаққат кўланкаси маълум эди юзида.

Бу қизни ғам панжасида кўриш бўлди зўр азоб,
Дудоғида менга ошна жилмайиш йўқ, кўп хуноб.
Бир сўз демас, оғир сукут, ёши оқар, қиз беҳол,
Бошга ташвиш, дилга қўрқув тушди, бўлдим ҳайрон-лол.

Мушкул бу дам, шубҳаю ғам, изтиробда турардим,
Асмаат мени оромгоҳга бошлай кетди, мен бордим.
Парда очди — офтобимни кўрдим, танга кирди жон,
Қайгуларим учиб кетди, аммо қиз кўп паришон.

Тўлун ойдай ёруғ сочар шу пайт унинг жамоли,
Елкасида очиқ-чочиқ товланарди рўмоли.
Тахт устида ўтирарди, лабда қотмиш айтар сўз.
Кўз ёшини зўрға тутар, ғазаб сочар икки кўз.

Тоғ устида йўлбарс янглиғ ўт сачради у қараш,
Бу гўзалга тенг келолмас на ой, на сарв, на қуёш,
Маликадан анча нари ўтирдим мен журъатсиз,
Кўз ташладим, бирдан турди ёнар кўзла пошша қиз.

Сўз бошлади: «Ахду паймон расмин нечук бузолдинг?
Қасамларинг поймол этиб, ваъда ипин узолдинг?
Тангри ўзи жазо берсин сўздан қайтган номардга!»
«Гуноҳим айт!— дедим,— дучор бўлди бошим не дардга?»

Менинг айбим айтсанг агар, жавоб бергум, қуёшим,
Ранжишларга сабаб надир, сўйла, битди бардошим».
Ахир деди: «Хиёнаткор! Бундан оша нетардинг?
Алданганман, уят менга! Ишқинг ёлғон, йўқ дардинг!»

Хоразмлик шаҳзодага унашганни биласан,
Маслаҳатда бор эдинг-ку, нега бағрим тиласан?
Қандай журъат? Ваъда қани? Вафо расми йўқ санда!
Аёв бўлмас — қилғум сени бадном, расво, шарманда.

Эсингдами, йиғлар эдинг зору зор ҳам беқарор?
Талай табиб махфий дардга чора топмай бўлди зор.
Алдамчилик тубан ҳунар — яхшиликка бошламас,
Юраксизсан, шармисорсан, кўнглим сени хушламас.

Кимки бўлсин тожу тахтни эгаллашга қўймайман,
Ҳиндистонни келгиндига топширгунча ўлгайман!
Сенга маъқул бўлмас эса, ҳийла қурмай, кет, турма!
Фикру зикринг қилиғингдай беномус ва ўйдурма.

Балки, сенга Ҳиндистонда бадбахт кунлар туғдиргум.
Е бу юртдан жўнаб қолгин, ёки дарҳол бўғдургум:
Мендақани тополмайсан осмонда ҳам, бўл ҳушёр».
Кўз ёшини тўхтатолмай йиғлар полвон нолакор.

Давом этди: «Англадимки, биз айрилмас қўшалоқ,
Бор кучимни кўзга тўплаб, ёрга боқдим ўшал чоқ.
Қуёшимдан айрилсам гар менга ҳаёт на даркор!
Қонларимни ичиб тўймас золим фалак шум, ғаддор.

Қуръон олдим тахт устидан, Нестон боши ёнидан,
Даст кўтариб қасам ичдим тангри ва ёр номидан:
«Эй қуёш қиз, парвонаман жамолингнинг шамига,
Ўлмай туриб бир сўз айтай — ғам қўшма дил ғамига.

Ёлғончилик душманимдир, инон менга, бағрим қон,
Агар аҳдим ёлғон бўлса, ағдарилсин кенг осмон.
Евузликка бегонаман, тингла ахир арзу хол!»
Розилигин имо ила билдирди у ёр дарҳол.

Мен дедимки: «Ишқ ваъдасин агар қилсам поймол,
Тангри мени жазоласин худди чақмоқ урган тол,
Сендан ўзга кимнинг кўзи менга кулар фусункор?
Яраланган юрак билан қандай яшай, эй нигор?»

Маслаҳатга соҳибфармон мени таклиф айламиш,
Хоразмлик шаҳзодани унинг ўзи сайламиш.
Ноизолик шоҳ олдида тентаклик ва маъносиз,
Гўё маъқул дедим, аммо дард ичимда — сўлим қиз!

Озорланиб ўйладимки — англаб етмас шоҳ наҳот,
Салтанатга содиқ соқчи йўқ эмас — бор, барҳаёт,
Тоғу тахтга, мамлакатга фақат-фақат ҳақли мен,
Хоразмшоҳ омон топмас, яёвмасман, отли мен.

Билардимки, бу никоҳни бузмас содда баҳона,
Ўйлай-ўйлай саҳро кездим, суюнч бўлди бегона.
Ёвуз мотам қаршисида бош эгма Мажнун каби,
Шаҳзодага сен тегмайсан, ёнса-да, шоҳ ғазаби».

Баҳодирлик — муҳаббатга қурбон бўлди беимо,
Юпатишлар, иқрорлардан очилмишди гулсиймо.
Киприкларда садаф ёшлар, боқиб кулди Дарижон,
Деди: «Нечук хиёнаткор атадим мен, бадгумон?»

Инонаман, мунофиқлик-алдамчилик сенга ёт,
Сен вафоли баҳодирсан, шубҳам йўқ, сен пок бир зот.
Сўра мени ва тожини берсин отам — Парсадон,
Ҳиндистонда ойлар, йиллар сурайлик биз хуш даврон».

Ғазаб ўти кўзларида сўниб, бўлди мулоим,
Дер эдимки, яна порлар бу қуёшим, бу ойим,
Биринчи гал ёрга яқин ўтирдим мен ўшал кун,
Нестон деди: «Инонаман, жигар бўлмас тагин хун.

Аммо ўйлаб иш кўрайлик, шошилгандан на фойда?
Донишманддай қисматни ҳам ҳисобга ол ҳар қайда.
Агар тўйга қарши турсанг, шоҳ қаҳрига қоласан,
Адоватдан эл бошига қазо-қадар соласан.

Хоразмдан куёв келур, бошланур тўй-маросим,
Айрилиқда суюнчимиз мотам бўлур, куяр ким?
Толе куши бориб қўнар келгиндининг бошига,
Йўқ! Эронлик бўлолмайди эга тоғу тошимга!»

Мен дедимки: «Дилни тўқ тут, у сени ҳеч ололмас,
Майли келсин Хоразмдан қўшин, менда тиг-олмос.
Иродами ишга солай, қирғин қилай, тўкай қон,
Ғов бўлганлар ҳалокатга дуч бўлишар беомон!»

Нестон деди: «Мен аёлман, аёлларча ўйлайман,
Аммо бекор қон тўқишга асло рози бўлмайман.
Шаҳзодани ўлдир фақат, лашкарини қилма хор,
Тақир ердан мева унар, тангри берса, эй сардор.

Эй арслоним! Қаҳрамонлар султони, эй эр йигит!
Келгиндининг битта ўзин якка жангда қил тит-пит.
Лашкарини кушхонада пода янглиғ қирма хор,
Гуноҳсизлар қонин тўкмоқ сенга номус, сенга ор.

Шаҳзодани қатл айла-ю шаҳаншоҳга тўғри бор:
«Ўзгаларнинг Ҳиндистонда ҳақи йўқ,— деб айт, сардор,—
Ёвга дирҳам раво эмас, салтанатга эга — ман,
Йўқ десанг, бош кўтараман, бир четингдан тегаман».

Падаримга сезилмасин бизнинг ишқу муҳаббат,
Хоқон билан келишарсан шу йўсинда сен фақат.
Унинг ўзи куёвликка сайлар сени, ноилож,
Иккимизга қолур, сўзсиз, Ҳиндистонда тахту тож».

Доно қизнинг кенгашлари бағишлади ғайрат, жон
Суянчигим— қиличимдир, ёвга бўлмас ҳеч омон.
Кетайин деб турдим, менга ноз-ла боқди Дарижон.
Бир қучишга ботинолмай телмураддим нотавон.

Чиқиш мушкул бўлди, лекин хайрлашдим ниҳоят,
Дил сирдоши Асмаг мени йўлга солди сердиққат.
Бахт, тасалли кутган юрак бўлди юз қат беором,
Қадам оғир, тилда эса такрорланур нозик ном.

Хоразмлик келди, деган хабар билдик элчидан.
Қандай билсин куёв, уни ажал кутар ушбу тун!
Шоҳ қувонар, тўй-томоша бошлаб нозли Нестонга,
Кулар юз-ла суҳбат этар, гўё лутфи зўр манга,

Хоқон деди: «Қолгани йўқ ҳатто шубҳа кўлкаси,
Шаньнимизга ярашиқдир бу тўй, доврўқ — ҳаммаси,
Одамларни юборайин зар йиққали ҳар ёнга,
Шу кезларда бир кўрсатай жўмардлигим жаҳонга.

Зару зевар оқар эди ўлканинг ҳар бурчидан.
Хоразмлик йўлда, деган хабар олди шоҳ бир кун,
Ўрда аҳли тайёрланур, иззат-ҳурмат жойида,
Атроф буткул лашкарга банд, жой йўқ чўлу сойида.

Шоҳ буюрди «Сайҳонларга чодир қуринг етгулик,
Шаҳзода ҳам, лашкарлари ҳам роҳат ором этгулик.
Еронларим, лашкарларим бўлсин бутун хизматда.
Чодир қургач, сен ўрдага ҳозир бўлгин, албатта».

XIV

НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ УҒИРЛАНГАНИНИ ТАРИЭЛ БИЛИБ ҚОЛГАНИ

Беҳабарлик кўп қийнагач, ёрга чопар юбордим;
Изтироб ва ташвишларда мен фалакни қарғардим...
Бир кун қўрғон минорида турган эдим сермалол,
Шунда бирдан кўриб қолдим ачинарлик бир аҳвол.

Чўл томондан икки киши ташларди судраб одим,
Разм солиб қарадиму бехосдан қалтирадим,—
Мен Асматни таниб олдим! Юзи ғамгин, пажмурда,
На чеҳрада қизиллик бор, на табассум лабларда.

Мен қўргондан тушиб дарҳол улар томон югурдим.
«Не мусибат юз берди, айт!» деб Асматдан мен сўрдим.
Улгунича маъюс ҳолда деди Асмат дилфигор:
«Кўк қуббасин тепамизга қулатди парвардигор!»

«Яна нима бало чиқди?»— суриштирдим Асматдан,
Офатларнинг чангалида ўртангандай гулбадан —
Бошга тушган можаронинг ўндан бирин айтолмай,
Еноқлардан кўкрагига қон томарди пайдар-пай.

Асмаат деди: «Ҳаммасини билурсан бошдан-оёқ.
Шум хабарни келтирганга керак эмас лутф этмоқ!
Азоблардан жоним куйди, сен жонимни олгин бот.
Ўлдири мени, то ўлимда топиб олай мен нажот.

Хоразмшоҳ ҳалокати элда гапу сўз бўлди,
Шоҳ Парсадон аччиғланди, қаҳру ғазабга тўлди,
Шунда сени қақиртириб жазоламоқ бўлганди,
«Амир қочди» деган хабар унга ташвиш солганди.

Сени чақиб: «Телба амир қўрқиб қочди» дебдилар,
Чопарларга ишонмайин, ғазабланган у раҳбар:
«Маликани севар экан Тариёл девонавор,
Беғуноҳнинг қонин тўкиб мени қилди шармисор!

Жазолайман мен Доварни, у имонсиз синглимни!
У қизимни йўлдан урди ишга солиб тилсимни.
Иффат, номус йўлларини бекитди у беаҳлоқ.
Мен Доварга шафқат қилсам, тангрим қилур мени оқ!»

Шоҳга одат эмас эди қуруқгина дўқ қилмоқ,
Бирон жазо ўйлаганда қақнард мисли чақмоқ.
Хукмдорнинг таҳдидларин Доварга еткиздилар.
Каждан қолган у беванинг ўзи эди жодугар.

Шайтонларнинг дастёри олиб келди хабарни:
«Жаллодларга топширмоқчи шоҳ сендай муштипарни».
У онт ичди: «Айбим бўлса менгинани ер ютсин.
Аммо тентак қизчага мен ишлатиб қўяй афсун!»

Дарижон сен ғойиб бўлгач балодан ҳазар этиб,
Шаффоф рўмол ёпинди, у, ғамгин кўзин бекитиб;
Бирдан Довар кириб келиб бағиллади ҳаёсиз;
«Ҳай фоҳиша! Худо урғур, йўлдан озган, шалоқ қиз!

Бундай мохов ишга қандай журъат қилдинг мочагар?
Меҳмонга сен қотил йўллаб — мени қилсанг жавобгар.
Назоратсиз қўйдим сени, ўзимдан чиққан хато,
Энди сендан қасос олиб ёрингдан қилай жудо!»

Маликани ағдардию тортиб олди рўмолин,
Қонатгунча ура солди аямай қиз жамолин.
Қиз бечора кучдан қолди, хўрсинди ва ингради,—
Мен келтирган доруларнинг бўлмади ҳеч мадади.

Аламини қиздан олгач Доварнинг жаҳли тинди,
Амри билан кириб келди икки ҳабаш-келгинди.
Кунчеҳрани ушлаб олиб, сўкиб, таҳқир этдилар,
Утинчларин писанд қилмай тахт равонда элтдилар.

Қизни солиб бир қайиққа суздилар уфқ томон.
Довар эса ўйлаб қолди: «Мен бўлурман тошбўрон,
Сазойи бўлмоқдан кўра ўлдирайин ўзимни!»
Юрагига ханжар қадаб бажарди ўз ҳукмини.

Шунча бало кўрган кўзим ҳануз тирик, бу — ажаб,
Шум хабарлар келтирганнинг ҳақини бер жазолаб,—
Улмоққа-ку арзимаيمان, жонимни ол, уз, ташла!»
Дўлдай ёғиб тушар эди Асмаат қиздан кўзёшлар.

Унга дедим: «Жафокашим, бу йиғилар бекорчи!
Дарижонни ахтармоғим виждонимнинг чин бурчи,
На тоғ йўлим тўса олур, на денгизлар, на қумлоқ!»
Синовларда қалб чиниқди бамисоли тош — чақмоқ.

Ҳали умид узмагандим, ўйлар эдим қайғуда:
«Мен ўзимни ҳалок этсам, ҳеч нафи йўқ, беҳуда!
Ҳаялламай, ёрни топмоқ учун йўлга чиқсам ман,
Йўлдошликка кўп синашта одамлардан йиғсам ман!

Яроғландим, маъюсликнинг пучлигини англадим:
Маҳрамлардан юзу олтмиш сипоҳини танладим.
Биз қалъани ташлаб чиқдик, жиҳозланиб йўл юрдик,
Бир денгизга келиб етиб бир кемага ўтирдик.

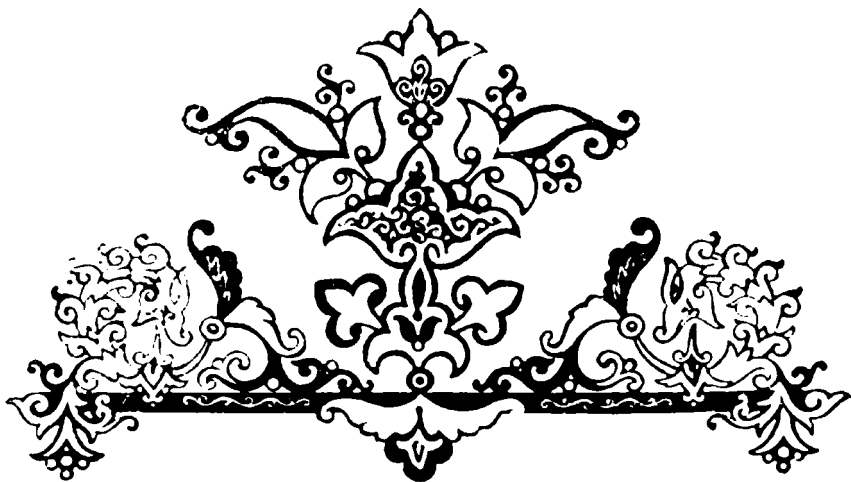
Денгизларда сузар эдик, тинчимасди ҳеч юрак,
Ҳечқаерда Дарижондан ололмадик биз дарак.
Фақат дардга йўлиқардим кезганда диёр-диёр,
Менга мадад қўлин чўзмай унутди парвардигор.

Ойлар ўтди, заҳмат чекдим ҳар ойни йилдай сезиб,
Севгилимни ҳатто тушда бўлмади кўрмоқ насиб.
Офатлардан бирин-бирин қирила кетди қўшин,
Мен тангрига таваккал деб оқизмадим кўзёшин.

Охир, етмай биз муродга, чиқиб қолдик қирғоққа;
Ҳеч кимсанинг насиҳати кирмас эди қулоққа.
Тарқалишди бу сафарда соғ қолганлар жамъиси,
Ҳақ таоло, нечук бўлса, ўз қулларин ҳомиси.

Фақат Асмаг заҳматимга шерик бўлган дугона,
Тирик қолган икки навкар таянчимди ягона.
Дарижондан на овоза, на хабар, на афсона,
Ғойиб бўлди, тополмадик, жаҳон бўлди ғамхона!»

XV

НУРИДДИН-ФАРИДУННИ УЧРАТГАНИ ҲАҚИДА ТАРИЭЛНИНГ ҲИКОЯТИ

Боғзорлардан юриб бордик тунда сув ёқасидан,
Эртасига шаҳар кўрдик қоялар орқасидан;
Лекин менга ирганч эди умуман бани одам,
Шунинг учун шаҳар бормай, ўрмонда қилдик тўхтам.

Кўҳна дарахт соясида ётгани топдик пана,
Аммо кўзим очган билан куйинди юрак яна.
Ўғирланган қиз ҳақида ололмадик ҳеч хабар,
Шуни ўйлаб тагин хуноб бўлиб кетди шу кўзлар.

Бирдан кимдир ҳайқирдию, манзилимиз ёнидан —
Отга қамчи босиб чопган суворини кўрдим ман;
Қиличлари чўрт узилган, бўялган қонга ўзи,
Қисматини қарғишларди, кимгадур дўқ ҳар сўзи.

Қора отлиқ мард, чамаси, энди жангдан ўтганди,
Кейин менга тортиқ бўлган у от жуда кетганди.
Соҳил бўйлаб чопаетган отлиққа қул жўнатдим,
Сўйла:— Сени ким ранжитди, эй арслон?— деб сўратдим.

Жавоб олмай қайтиб келди қул паришон, қайғириб,
Мен йўлидан кесиб чиқиб сўроғладим ҳайқириб:
«Агар таҳқир қилингансан, сенга бўлай муовин!»
Бу нидони у эшитгач тортди отнинг жиловин.

Маъқул тушди унга сўзим, жавоб берди дўстона:
«Агар менга қулоқ солсанг, айтиб берай ростона!—
Менга ногоҳ ҳамла қилди эчкидай қўрқоқ ганим,
На бошимда дубулғам бор, на қўлимда қалқоним.

Бегонага жавоб бердим: «Юраги бўш эр эмас.
Мард бўлганлар ялангланган қиличлардан чўчимас!»
Гўё эски қадрдондай юриб кетдик ёнма-ён.
Кўзлар ақиқ, қад келишган, менга ёқди ул ўғлон.

Бир навкарим табобатдан унча-мунча уқарди.
Яраларин ювиб, ўқнинг бошоқларин чиқарди.
Сўрадимки: «Қайси душман сенга қилди жиноят?»
У толеин қарғадию бошлаб берди ҳикоят:

«Сен қўққусдан келиб қолдинг, билмайман, кимсан ўзинг?
Бироқ аён: бир вақтлар порлоқ бўлган юлдузинг.
Нега сўлди гулираёно сариг заъфарон каби,
Эндигина ёнган машъал нега сўнди, ё раббий?»

Менинг шаҳрим — Мулкисангсор, кўрганни қилар мафтун,
Ўзим тожга ворис бўлдим. Мен — Нуриддин-Фаридун.
Бу кўрилган молу мулклар бари менга қарамдир,
Салтанатим зўр эмасу кўп эллардан кўркамдир.

Ўғилларга бўлган эди бобом юртни рўйи рост,
Денгиздаги битта орол отамдан менга мерос.
Бироқ менинг оролимга ўрнашди бир амаким,
Унинг ҳақсиз бу феълига кўнмади ҳеч юрагим.

Бир кун овга чиққанимда ерларимдан ўтдим мен,
Қайиқ тушиб мерганлар-ла оролга юз тутдим мен.
Фақат бешта парвоначи олиб чиқдим шикорга,
Қолганларин — тайинладим кутсин, юрмай бекорга.

Денгиз ўтиб ҳамроҳлар-ла биз оролга чиққан он —
Дедим: «Бунда жигарлар-ку! Нима керак посбон?»
Қандай, ота уруғ билан жанжал чиқар шу галда,
Мен овларни қува солиб чопар эдим пайкалда.

Ўзини бек санаганга тегишакўрма, дўстим,
Оролдаги баковуллар менинг йўлимни тўсди.
Катта лашкар тўплаб олиб амакибаччаларим,
Қирғоқдаги сипоҳимга тўсатдан қилди хужум.

Шақирлаган шамширларнинг ялтирашин кўрган дам,
Қайиқ тушиб жўнадимки, сипоҳга берай ёрдам;
Ёвлар менга тўлқин каби шу чоқ ҳамла этдилар,
Аммо шуҳрат баҳрасини гопмади лаънатилар.

Ёвни қўлаб келаётган тагин лашкар кўринди,
Унгу сўлдан ёв бостирди, мен дарғазаб уриндим —
Дуч келганини пачақладим, қирди, кесди ярогим...
Чопқинлардан қилич синди, ўқсиз қолди садогим.

Тўқнашувда қоним қизган, отни солдим денгизга,
Ишонмайин кўзларига йўл берди ёвлар бизга.
Тўлқинларнинг қучоғида қирилди мерганларим,
Яқинласа ирғитардим, қочарди малъун ғаним!

Безбетларни жазоларман тангри ҳукмин ўрнатиб,
Душманлардан ўч олурман, жигар-бағрин қонатиб!
Шому саҳар озор бериб аблаҳларни хорлайман.
Мурдахўрлик базмига мен қарға-қузғун чорлайман!»

Фаридуннинг қасоскорлик ташнасига бериб тан,
Дедим: «Шу тоб ҳовлиқмагин! Ёв қутилмас жазодан.
Биз ўша қув ўғрилари янчиб ташлаймиз бирга,
Шармандасин чиқарамиз, чўқдирамиз тиз ерга!

Можаромни айтиб берсам, сен ҳам хафа бўларсан
Вақти келгач, ҳамма гапни нақл этарман, биларсан!»
Султон деди: «Кўринасан менга гоят мўътабар!
Сени «Эгам!» деб юрарман хизматда боғлаб камар».

Пойтахтига бориб қолдик — ихчамгина бир шаҳар.
Фаридунни кутиб олди қалъадаги лашкарлар.
Сипоҳийлар юз-кўзларин тирнаб бўзлаб юборди,
Оёғига таъзим қилиб рикобидан ўпарди.

Шаҳар мени иззат билан кутиб олди. Олқишлар —
Ҳар томондан: «Сен — офтоб, жамолинг нур бағишлар!»
Бу шаҳарда иморатлар хўб ёқимли, бинойи,
Шаҳар аҳлин эгнидаги ажнабий ипак-шойи».

XVI

ТАРИЭЛНИНГ ЕРДАМИ БИЛАН НУРИДДИН-ФАРИДУН ҒАНИМЛАРНИ ТОР-МОР КЕЛТИРГАНИ

Жароҳати битгач, султён яроғланди, отланди.
Қайиқ-кема жиҳозланиб, қўшин-қурол тўпланди.
Фаридунни кўрган лашкар худовандга шукр этди.
Душманлардан қандай қасос олганин айтай энди:

Денгиздаги тўлқинларни ёриб келарди душман,
Кулоҳ кийган сипоҳийлар ўнта қайиққа тушган.
Келиб қолгач илғор қайиқ мен тўнтардим, кўмилди,
Манжалақи хотинлардай додлаб ёвлар ғарқ бўлди.

Мен иккинчи қайиқни ҳам ботиролдим тўнтариб,
Сувдан шўнгиб чиққанларни пачақладим ағдариб.
Эшкакларга зўр беришиб орқага қочди душман
«Баракалла!» эшитардим Фаридун кемасидан.

Душман бизни пойлар эди оролнинг қирғоғида.
Сипоҳийлар инграр эди қизган уруш чоғида.
Ёв галасин мажақлашда Фаридун бўлди шаддод,
Кучи — арслон, юзи — қуёш, қомати мисли шамшод.

Амаки ва ўгли жангда тору мор бўлди бутун,
Билакларин кесдирмоққа буйруқ берди Фаридун.
Уч қаҳрида асирларни жуфт-жуфт қилиб боғлатди,
Ўз лашкарин қувонтириб, ганимларни йиғлатди.

Қутилганлар оёғини қўлга олиб қочдилар.
Ёв енгилди, бизга қалъа эшикларин очдилар.
Асирларни қочмасин деб тушовладик оёгин,
Озлик қилар қанча десам ўлжанинг сон-саногин.

Ертўлада газналарни муҳради Фаридун,
Қув уруғлар тепасига солиб қўйди ёмон кун,
Дала-тузга қон қуюлди. Лашкар мендан миннатдор,
Айтишарди: «Шер кучингга теги топилмас, эй сардор!»

Пойтахтда биз учратдик ҳар тоифа кишилар.
Лўттибозлар ва дорбозлар кўрсатди ўйин-ҳунар.
Фаридунни ҳамда мени олқишлаб шаҳар аҳли,—
Ҳайқирарди: «Душман абгор, ботирлар, сизга балли!»

Фаридунни «Султон», мени — «Тахтлар фахри» аташди,
Тағин мени «Амирларнинг амири» деб мақташди.
Мен-чи: ҳатто гулларни ҳам назар-писанд қилмадим,
Зотан, ким ҳам билар эди менинг аччиқ қисматим?!»

XVII

СУЛТОН НУРИДДИН-ФАРИДУННИНГ НЕСТОН-ДАРИЖОН ҲАҚИДА АЙТИБ БЕРГАН ҚИССАСИ

Бир кун овга чиқмоқ бўлиб Фаридун-ла баробар,
Соҳилдаги жарда туриб ҳар томон солдик назар.
Шунда султон алланима эслагандай бўлдию —
«Бу қиргоқда кўп ғалати иш юз берди» деди у.

Мен қизиқиб қулоқ осдим қаҳрамон ҳукмдорга;
У нақл этди: «Мен бир куни отланувдим шикорга,
От деганда лочин қанот, сувда ўзар ўрдақдан!
Пайқадимки, битта калхат анкайиб боқар кўкдан.

От жиловин тортиб олиб тикилдим сув томонга,
Узоқ денгиз тўлқинида милтиларди кўланка,
Сув устида сирғанарди балиқчи қушдан ўзиб...
Фаразларда бошим қотиб ҳайрон боқардим ўзим.

«Нима экан — қуртми, қушми?..» Синчиклаб боқсам — қайиқ,
Елканлари қатма-қату суръати тез ва қаттиқ.
У қайиқда гавҳар каби ялтирар тахти равон,
Тахти равон ёстиғида ўтирган моҳи тобон.

Қора кажлар у қайиқни ҳайдаб келиб қиргоққа,
Бир нигорни чиқаздилар қоялиқда тупроққа.
Қиз кўзлари бир жуфт яшин, билак каби кокиллар,
У дилрабо таърифида мақтовлар камлик қилар.

Зўрға босиб титрогимни қарардим беихтиёр,
Қор устида гул сингари сўлум эди ул нигор.
Ул нигорни эгаллай деб денгиз томон елдим ман,
Аргумоғим қушлардан ҳам ўза олур дердим ман.

Отим елдай учар эди мени элтиб тилакка,
Аммо афсус кечикибман, лаънат дедим фалакка.
Худди шу тоб қайиқ сувда сузиб кетди ғоят тез,
Маҳлиқони боришди. Укиндим чиққудай эс».

Фаридунни тинглаганда қўзғаб кетди изтироб,
Кўз ёшимни тиёлмайин ерга чўкдим мен шу тоб.
Юзларимни тирнар эдим дардим бўлиб зиеда:
«Сарвинозни бир кўрганлар армони йўқ дунёда!»

Таажжубга тушган эди бу ҳолимдан Фаридун.
Султоннинг ҳам ачингандан дили бағри бўлди хун.
Овунтириб: «Сен ўзингни олдириб қўйма!» деди.
Унинг ғамгин кўзларидан инжулар томар эди.

«Шу ноўрин нақлим ила кайфинг буздим, кўп аттанг!»
Сўзин бўлдим: «Подшоҳим, сен қайтгин надоматдан!
Сен бир қуёш кўргансанки, мен нурига парвона,
Можаромни тинглаб олсанг, қайғурасан дўстона!»

Ўз ғуссалик ҳикоямни айтиб бердим батафсил.
Султон деди: «Шошганимдан ўзим бўлдим кўп хижил.
Бу ерларда дарбадарсан, ватанжудо, ноилож,
Аммо сенинг пешонангга ёзилганди тахту тож.

Бировига тангри берса жаннат тубосидек қад,
Ўзи қилар яраларин соғайтириб шафоат.
Даргоҳидан бахт юбориб ечар ҳар бир ишкалин,
Парвардигор инъомидай азиз сенинг иқболинг!»

Султон қасрин эшигида тортдик отлар юганин.
Шоҳга дедим: «Мен бахтсизга далдадир шу қилганинг.
Худованднинг махлуқлари ичида йўқ сенга тенг.
Сен-ку дўстим, бўлак нарса сўрамайман энди мен!

Агар етсам муродимга дўст бўлурман умрбод.
Равшан ақлинг, ўткир тилинг менга ёрдам берсин бот!
Ўзимга ҳам, ёримга ҳам бахтни қайтиб олурман,
Уни банддан қутқазмасам, аниқ билки, ўлурман».

Султон деди: «Жигарпорам, қуёшга тенг, биродар!
Бу учрашув саодати ҳаётимни ёритар!
Бундан ортиқ саодатни не қиламан мен хаста!
Хизматингда қуллуғ қилиб турибман камарбаста.

Кўрасанми, ҳу кемалар турган жойда шаҳарни?
Унга бутун ер юзидан келтирарлар хабарни!
Сийнангдаги оловларга мен топарман давони,
Иншооллоҳ, бундан буён кўрмагайсан балони.

Кемаларга буюрамиз юриб боқсин дунёни,
Дорғаларга таъйинлаймиз ахтарсин маҳлиқони;
Эндиликда бардам бўлгин ва ишонгин мутлақо —
Дарду бало адо бўлиб, топилғуси маҳлиқо».

Шоҳ амрила тайёрланди денгизкезар сайёҳлар,
Айтилдики: «Сиз номаълум денгизларда сарбасар
Гирдобларни кесиб ўтиб маҳлиқони қидиринг.
Тўсиқларни энгиб юриб хуш хабарлар келтиринг!»

Йироқларга кемаларин жўнатаркан Фаридун
Буюрдикки: «Дилбар қизни излаб туринг куну тун!»
Соялардай кўчди дардлар, мен ишондим висолга.
Гўл эканман. Хотирласам мен қоламан ўсалга.

Султон мени тенгдай кўриб менга ҳам қўйдирди тахт,
Деди: «Эсиз, кўр эканман, очилди кўзим шу вақт.
Сенга-ку чўт беролмайди дунёни ҳам берганда!
Борми биров хоҳламагай бўлмоқни сенга банда?»

Нега керак гапни чўзмоқ?! Ёт элларда кўп юриб
Қайтиб келди у кемалар муҳлатида улгуриб.
Хайҳот, ҳайҳот! Дарижондан топмабди улар дарак!
Яна оқди кўзларимдан аччиқ ёшлар селобдак.

Фаридунга сўйладимки: «Энг қаттиқ кун шу, эвоҳ!
Биз айрилсак, менга жафо, худованд ўзи гувоҳ!
Сен бўлмасанг назаримда қуёш нури кечадек.
Сенсиз ҳаёт татимайди, қўйилар умримга чек.

Энди бориб ўзим излай у тутқун қуёшимни,
Рухсат бергин, мушкил дамда олиб кетай бошимни!»
Бу сўзимга сидқи дилдан жавоб берди Фаридун:
«Бизларни сен тарк айласанг, кунимизни қоплар тун!»

Айрилмоқни истамайин сипоҳийлар куйиниб,
Оёгимга йиқилдилар, фалакдан ҳам койиниб;
Мени қучиб, ўпиб, силаб ялинди улар нуқул:
Биз билан қол, бир умрга сенга бизлар содиқ қул!»

Жавоб бердим: «Яширмайман, кетиш менга кўп душвор!
Аммо сенинг бахтли қасринг мени қилмас бахтиёр.
Асирани унутмам деб азалдан ичдим қасам.
Тангри мени оқ қилади ҳаялламай бормасам».

Шундай бўлгач қора отин менга тақдим қилиб ул
Деди менга: «Қуёш юзлик! Бу совғамни эт қабул.
Биламанки, бўлак совға ёқтирмассан, паҳлавон,
Аммо чопқир келишган от сенга лойиқ армуғон».

Кузатгани чиқди султон. Айрилганда йиғлашдик,
Нолаларни ичга ютиб ўпишдик ва хушлашдик.
Фаридуннинг сипоҳлари — ҳамма хуноб ва гирён,
Устозимдан айрилгандай жўнаб кетдим паришон.

Соҳилдаги у диёрдан узоқлашиб мен кетдим,
Денгизларда изгидиму ёт элларда сайр этдим.
Ким дуч келса, суриштирдим кунчеҳрадан нишона,
Жавоб топмай, дайдиб юрдим ёввойи ва девона.

Мен ноумид ўйлар эдим: «Чўллар кездим беҳуда!
Толеимни қаргаб-қаргаб умрим ўтар қайғуда!»
Садоқатли навқаларга ва Асмагга сўйладим:
«Қайтинг уйга, сизларни мен кўп авора айладим.

Шўрим қурди! Мени қўйиб, юртингизга юз тутинг!
Йиғиларим тугамайди! Сиз буни ҳам унутинг!»
Аммо қуллар кўкка қараб йиғлашиб қилди нидо:
«Бундай сўзни тагин бизга эшитдирма, эй худо!»

Сен бизларни ташлаб кетсанг, ким бўлади эгамиз?
Арғумоғинг изларини наҳотки йўқотгаймиз?
Бу дунёда қувончимиз фақат сенсан, эй сардор!
Ношудларга оғир кунда тангри бўлмас мададкор».

Сўровларга кўниб мен ҳам улар билан бир кетдим,
Лекин одам учраб турган ўлкаларни тарк этдим.
Буғуларнинг, кийикларнинг қирларига жўнадим,
Дараларда, водийларда, қояларда тунадим.

Кўпни кўрдим, ҳатто бир кун дев ғорига тушибман,
Хатарларни кўзга илмай девлар-ла олишибман.
Совутимни улар эски тўрдай йиртиб иргитди,
Йўлдошларим ҳалок бўлди, фалак тинкам қуритди.

Осмон ҳам қалтирарди девларнинг наърасидан,
Қулаб тушди тош қоялар, найзалар зарбасидан,
Ваҳимадан титрар дарахт, офтобни босди чанг,
Қилич чопиб, юзлаб девни мажақладим ҳангу манг.

Энди бунда, тоғ бағрида ғорда турғун ғарибман,
Йиғлаб-йиғлаб одамлардан холи қочиб юрибман.
Тутқин қизнинг қайғусини чекар фақат бу Асमत,
Илтифотнинг энг маъқули мен учун ўлим фақат.

Кунчеҳрани келтираман йўлбарсдай кўз ўнгимга,
Шу туфайли йўлбарс пўстин ёпинаман эғнимга.
Асमत менга либос тикди қайғу ичра чекиб ғам,
Нетай, қўлим сира бормас ўзимни сўяй десам.

Куюш қизнинг мақтовиди донолар ҳам ожизлар!
Ер ҳажрида бу дунёдан безиб юрдим дарбадар!
Жониворлар холи юрган ерлар менга юрт-уя,
Яратганга ялинаман жонимни олсин, дея...

Ун йил ўтиб кетди, бироқ севганимдан йўқ нишон;
Менга қисмат эмас экан олмоспора — дурахшон.
Синовларда мен чиниқдим, қасамимга содиқман!..»
Кўксин уриб қиссасини тамом қилди шу билан.

Ғам чулғади Тариэлни. Айнади гул юзлари,
Лаълий чеҳра гезардию сўнди шаҳло кўзлари.
Бу гапларни эшитганда йиғлар эди Автандил,
Тариэлни овутарди содиқ Асमत астойдил.

Арабистон сардорига қараб деди Тариэл:
—«Бор гапларни сидқи дилдан айтиб бердим, энди кел —
Можаромдан воқиф бўлгач, сен бўлмагин саргардон.
Мени ёлғиз қолдириб, бор севганингга, эй ўғлон!»

Унга деди Автандилки: «Айрилмоғим кўп оғир,
Дўст ҳажридан улуғ зиён оламда йўқ-ку охир.
Фақат битта нарса айтай — бу азобинг беҳуда:
Севганингга нафъи борми ҳа деб юрсанг қайгуда?»

Табиб қанча машҳур бўлиб кетса-да мамлакатга,
Тоби қочса, бошқа табиб чақирар маслаҳатга.
Ўз дардини ҳамкасбига айтиб берса шу хаста,
Ул томирин ушлаб берар дору малҳам бир пасда.

Тажрибадан чиқиб келган ҳикматларга амал қил:
Кенгашганинг тентак эмас, бўлсин доно ва оқил.
Фойдаси йўқ шошилтирса қалб бизни кўр-кўрона.
Жафоларга, балоларга мен чидайман мардона.

Мен юртимга қайтиб бориб севгимни улуғлайман,
Йигитчилик шартин сақлаб можаронгни сўйлайман.
Биз тутинган оғайнимиз — шунга ичайлик қасам,
Аҳдимизга гувоҳ бўлсин парвардигор ушбу дам.

Ўтинаман сабри бўл, биз бўлурмиз ҳамнафас.
Мени чиндан қардош билгин, дўстлигимиз айнамас!
Мен аҳдимга вафо қилиб қайтурман хизматингга,
Биз Нестонни топиб олгач, ёлчийсан қисматингга!»

Дўст дедик: «Сенинг меҳринг мўъжизадай шифокор.
Булбул гулга бўлганидек сен ҳам менга вафодор,
Айрилиқда эслагайман сени ҳар он, ҳар ишда!
Ишонаман, яна бирга биз бўлурмиз юришда.

Эй тепаси самовотда ҳилпиллаган сарвқомат,
Билки чўлга мен қочмайман кийик бўлиб бетоқат.
Агар қайтиб сен келмасанг, ҳолим бўлур бадтар, танг.
Агар тагин қовушолсак из қолурми ғуссадан?»

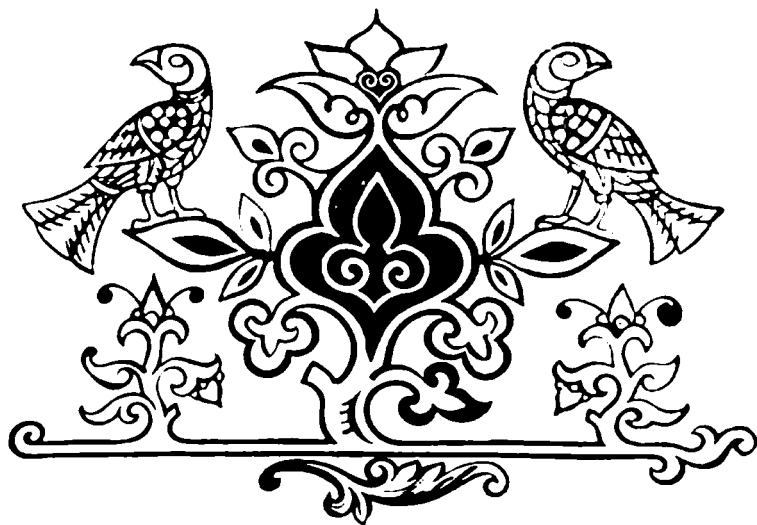
Улар бирга қасам ичиб қилишди аҳду паймон.
Чеҳралари бўлиб қолди мисоли ёқутсимон.
Юраклари куйган дўстлар ғорда бирга ётдилар,
Ҳамдард бўлган оғайнилар тонгни бирга кутдилар.

Ҳижрон пайти оғир бўлди. Кўрингач тонг яллиғи
Кетиб қолди хуноб бўлган Автандил. Қалбда йиғи.
Аччиқ-аччиқ йиғлар эди йўлбарс пўстин кийган эр,
Дўст қорасин узун-узоқ кузатди мард Тариял.

Автандилни кузатгани ғордан чиқди Асмад ҳам,
Чўри каби тизин букиб ерга чўкди сералам,
Бинафшадай бўйнин букиб ўтинарди: «Унутма!»
Овунтириб жавоб берди: «Йўқ, сизларни унутмам!

Тариэлга садоқатим исботлайман қайтиб-оқ,
Мен абадий қардош бўлиб қолурман дўст ва иноқ.
Мени кутиб саккизинчи ҳафтагача сабр қилинг,
Ҳаялласам, бирон бало чиқиб қолган деб билинг!»

XVIII

АВТАНДИЛНИНГ АРАБИСТОНГА ҚАЙТМОҒИ БАЕНИДА

Дўстин қўйиб жўнаб кетди у дардманд Автандил,
Гул юзларин тимдалади, толедан хуноб дил;
Жониворлар ялашарди унинг қонли изини;
Отни қистаб юрт томонга тутган эди юзини.

Ўз мулкига келиб етди. Сипоҳлари ғоят шод
Сардорларин кутиб олди. Ўша куни чоғиб бот
Мулозимлар Шермадинга хуш хабарни элтдилар:
«Хўзуримиз қиблагоҳи эсон қайтиб келдилар!»

Унга пешвоз чиқиб олиб Шермадин қучоқлади,
Оғасидай ўпиб олиб суюнгандан йиғлади,
Дер эдики: «Бу тушимми ё ўнгимми, ё раббий!
Бахтлиманки, эсон-омон қайтиб келдинг кун каби!»

Ва Шермадин Автандилни олқишлади муттасил:
«Тангри олар ва қайтарар. Худо амри — улуғ сир!»
Аёнлардан ҳар ким дерди: «Сарқардани бир ўпай!»,
Маҳрамлар ва қул-навкарлар ўйнаб кулди пайдар-пай.

Улар билан бирга келди кошопага қаҳрамон,
Томошага турган эди шаҳар аҳли-оломон.
Бўлуғ, тўлуғ дастурхонлар ёнида у ярқиллар,
Бу базмни тасвирлашга тилим ожизлик қилар!

Шермадинга айтиб берди барча гапни Автандил;
У ҳаётбахш қуёш билан танишганинг батафсил.
Йиғлаб туриб нақл этаркан ахир қилди хулоса:
«Оғилдан ҳам бадтар сарой унда дўстинг бўлмаса!»

Автандил ўз ноибининг эшитиб маърузасин,
Англадики, ноиб бажо келтирган вазифасин.
Таомлар еб, қувват топиб кечаси хўб ухлади,
Эртасига шоҳ қасрига отланмоқни хоҳлади.

Рўзгорига қўл тегизмай маликага шошар ул,
Шермандинга буюрарки, йўлда бўлгай эровул,
Ун кунчалик узоқ йўлни босиб ўтди уч кунда,
Олтин қуёш рақибасин тез кўрай деб армонда.

Чопар йўллаб хабар қилди: «Олиймақом подшоҳ!
Шавкатинга, қисматимга бўйсундим, эй қиблагоҳ!
Мен шарманда бўлар эдим паҳлавонни топмасам,
Аммо етиб муродимга қайтиб келдим шод-хуррам».

Кўп ҳайбатли яроқларнинг эгаси Ростевонга
Таъзим билан кириб келди Шермадин кўшк-айвонга:
«Бегона эр топилибди — сардор сўрар ижозат!»
Султон деди: «Дуоларим худо қилган ижобат!»

Сўнгра деди юлдузлардай нурафшон маликага:
«Ажиб ишлар қилиб келди саркардамиз ўлкага»
Шермадинга зўр суюнчи инъом қилди Тинатин.
Ҳамроҳларга у кийгизди шоҳи жияк атлас тўн.

Автандилнинг пешвозига ўзи чиқди шоҳаншоҳ,
Атрофида башанг либос кийинган аҳли даргоҳ.
Бу азамат қаҳрамонни кўргач, суюнди султон.
Ҳамма ёқдан унга қараб ҳузур қилди оломон.

Отдан қўниб таъзим қилиб олдида ерни ўпди,
Подшоҳ эса кўпдан бери қутилган ерни ўпди.
Араб шоҳи мамнун бўлиб қўл очди шукронага,
Автандилни олиб кирди хосса меҳмонхонага.

Шерлар шери қуёшларнинг қуёшини олқишлар.
Юзлар — биллур, лаблари — гул, ўқёйдаи эгма қошлар.
Боққан кўзни қамаштирар Тинатиннинг нигоҳи,
Бу иковга кошона тор! Само бахтлар даргоҳи!

Майлар оқди сойлар каби тун бўйи зиёфатда.
Арзандасин шоҳ Ростевон севар эди ғоятда.
Саркарданинг чеҳраси гул, султон сочи — қордек оқ.
Инжуларни сепишарди чочиқидай ўша чоқ.

Базм тугаб барча меҳмон тарқалишди. Саркарда —
Подшоҳга айтиб берди қочоқ ўғлон ҳақида.
Сирли юртлар — ўлкаларни таъриф этди Автандил,
Қайсар ботир изларини қидирганин батафсил.

«Гурбатдаги Тариэлни ҳар эласам инграйман!
Унга мисол келтир десанг, офтобга тенглайман.
Уни бир бор кўрганларга дунё ҳусни чўт эмас!
Эндиликда бу гул сўлган, алвони йўқ, гўё хас.

Одамзодга бир фалокат келтирай деса фалак —
Найқамишлар бужғун бўлур, олмос эса — бўтанак!»
Қуёш юзли Автандилнинг чеҳрасини қошлар нам,
Биродарин эсга солса боши қуйи, қадди хам.

«У пачақлаб зўр девларни ўзи яшар бир ғорда.
Шоҳ қасридан қочқин бир қиз унга каниз қаторда.
Йўлбарс пўстин ёпиниб у, бу оламини дер фоний,
Шу сабабли менсимайди ғазналарни, дунёни».

Саёҳатлар, мамлакатлар таърифин у тугатди,
Тарки дунё оғайнисин можаросин нақл этди,
Бу муфассал ҳикоятни эшитганлар айтдики:
«Саркарданинг мушкиллардан ҳеч йўқ экан ҳадиги!»

Тинатин кўп хушҳол эди, чарақларди юлдуздай,
Таомларни, шаробларни оларди четга сурмай.
Уйга қайтгач Автандилга хат узатди хизматкор,
Хатни ўқиб англадики, Юлдуз унга интизор.

Қиз меҳридан қанотланиб чопиб борди паҳлавон,
Икки ёрнинг юракларин қошлаб олди ҳаяжон.
Маликанинг ҳузурида ботир — олам инжуси,
Аммо рангин ўчиргандир айрилиқнинг қайғуси.

У кунчеҳра тахт устида ўтирганди шўх, танноз,
Гўё Фирот соҳилида чаманзорда сарвиноз.
Сочлар — қатрон, ёноқ — биллур, лаблар — ёқут, тишлар —
дур...

Фақат юнон маддоҳлари тасвирига қодирдур.

Қиз ёнида Автандилни ўтқазди хуррам ва шод.
Кўнгуллари паймонадай бахтга тўла ва обод.
Уғлон билан суҳбат бошлаб савол берди Тинатин:
— «Шунча излаб бегонани охир қайда учратдинг?»

Дилдорига жавоб берди: «Топганимга хурсандман,
Қора кунлар хотиримдан чиқиб кетди тамоман.
Булоқ сувин ичиб унган сарвлардай қомати,
Аммо энди сўлган юзда гулнинг ранги қолмади.

Яғринида йўлбарс пўсти, тарки дунё ва маҳзун,
Ғойиб бўлган олмос янглиғ ахтарар юрак қизин.
Сўнмас олов жафосида толиқдик ҳар иккимиз!»
Автандилнинг ҳикоятин эшитиб ўтирди қиз.

Айтиб берди, ғурбатларда саёқ бўлиб чопганин,
Йўлбарс пўстин ёпиб юрган паҳлавонни топганин:
«Шу бевафо дунёмизнинг қилиғидан хабардор,
Жониворлар ўртасида Мажнун каби нолакор.

Уни қуйлаб берай деса шоирга етмас сўзлар!
Ахир қуёш кўрган кўзга нима дурлар, юлдузлар?!
Ғарчи кўзлар кун нуридан қамашиб қолар, лекин —
Ҳозир унинг юзи заъфар, бўтакўзлар кўп гамгин.

Тариэлдан билганини айтиб берди ёрига:
«Тарки дунё бўлиб ёлғиз яширинган ғорига.
Уша ғорда ихлос қўйган ишончли бир канизга.
Эсизгина! Тақдир мотам битган пешонамизга!»

Тинглар эди малика қиз ҳамма гапга ишониб,
Сидқи дилдан хуруж қилган нақллардан қувониб,
Деди: «Уша бечорага бўлмоқ лозим гамгузор!
Аммо, унинг дардларига борми бирон шифокор?»

Мард Автандил жавоб берди: «Алдоқчини ким кутар?
У паҳлавон бўлди менга охиратлик биродар!

Мен қайтмоққа ваъда бердим, жоним билан тайёрман,
Мен номингга қасам ичдим, қуёшимсан, эй ёр сан.

Дўст йўлида дўстга шартдир синовлардан қўрқмаслик,
Дўст юраклар ўртасида муҳаббатдан бор кўприк.
Ошиқларнинг изтиробин англар фақат ошиқлар,
Дўсту ёрсиз ҳаёт бизга ширин эмас, дардисар!»

Жавоб берди Тинатинки: «Сен кўп содиқ ботирсан,
Бажо қилиб шоҳ амрини эсон келдинг ҳозир сан.
Аччиқ-аччиқ заҳматларга беролди севгинг барҳам.
Ўзинг келдинг ва келтирдинг қалбимга шифо-малҳам.

Одамзоднинг тақдири ҳам обу ҳаводай фоний:
Кўкда гоҳо ғазаб чақнар, гоҳ кун балқир нуруний.
Ҳозир шодлик кулимсирар, адо бўлди кулфатлар.
Шунча жабру жафодан сўнг суюнайлик баробар.

Сен-ку унга «ога» дебсан, унутмагин оғангни,
Дарбадарнинг олдига қайт, бажар берган ваъдангни.
Маъшуқасин изин топиб, бер унга умид-сурур!
Аммо билки, сен кетганда кўзимда қораяр нур».

Ботир деди: «Етти эди ғамим, бўлди саккизта!
Совиб қолган баданларга совуқ сувдан не фойда?!
Беҳудадир биз интилсак ботувчи қуёш томон.
Бирга бўлсак оҳ тортаман, айрилсак — дард юз чандон.

Сендан чиқиб кетганимда изтиробим ортади.
Жафо ўқин кўкрагимга қараб толе тортади.
Тунга қараб сирғилади шунда менинг кундузим.
Заҳматларни зикр этмоққа ҳожат борми, Юлдузим?!

Сенинг ҳукминг менга қонун, амринг йўлга жўнатар:
Нафис гулнинг тиканлари танин қадаб қонатар.
Йўлларимни ёритиб бер, мангу порла, эй қуёш!
Менга бирон армуғон бер, умидга бўлсин йўлдош!»

Ошиқона сўзлар билан овутди Тинатинни,
Устозларнинг сабоғидай насиҳати сермаъни...
Қиз бир шода марваридни унга берди ёдгор.
Ошиқларни муродига етказсин парвардигор!

Лаълу зумрад, ақиқларга биз ҳаммамиз ишқбоз,
Хурмозорлар, сарвнотлар ва шамшодлар дилнавоз.
Ким буларни кўрса хурсанд, кўрмаганлар — дилхаста,
Аммо ҳижрон дилни тилиб йиғлатар ҳар нафасда.

Ошиқ кўзи ёр кўзига тикилганда муттасил.
Висол чоғи хайрлашиб кетиб қолди Автандил.
Денгизларни тўлдирғудай кўзёшларин чашмаси.
Ҳайқирарди: «Қоним билан босилмас ер ташнаси!»

Ул уйига қайтиб келди ғоят маъюс ва ғамгин.
Муҳаббатнинг тутқунлари емиролмас ўз дардин.
Булут агар кунни тутса ерга қоронғу қўнур,
Гар бўлмаса ёринг бирга — кунинг тунга айланур.

Ҳайқирарди қориштириб кўзёшига у қонин:
«У жаннатнинг тубосидай бежирим дилбар қани?!
Менинг олмос юрагимни тешди киприк найзаси,
Яна уни кўролмасам ҳаётнинг йўқ мазаси!»

Мени севги боқчасида авайлаган, ниҳоят —
Ўзи менга найза тиқиб очди дилда жароҳат.
Шу туфайли оловларда ўртанганим нежаб?
Англадимки, бу дунёда яшамоқлик бекор гап.

Ғоят чуқур изтиробга чулғанибди Автандил,
Қаддин букиб кўкка қараб сихтар эди муттасил.
Кўп кутилган висолдан сўнг айрилмоқ — куймоқ демак.
Чақалоқни белаб туриб, кафан ҳам тўқир фалак!

Ётоғига мукка тушди қулагандек саҳрога.
Алаҳсираб ўхшатарди ёрин порлоқ Зухрога.
Гул чехраси гезарганди гўё қиров қўнғандек,—
Барвақт битган ғунча совуқ баҳор кунни сўлғандек.

Қарғиш урган инсон қалби гўё қонхўр сеҳргар.
Кўр қуёшни қумсагандай у ҳам бахтни ахтарар.
Ҳаддин билмай ниҳояти йўлдан озиб кетади,
На шоҳларнинг, на ажалнинг қалбга ҳукми ўтади!

У тасалли тополмади, куйдирди ҳижрон уни.
Қўлга олди қизнинг берган ёдгорини — инжуни,
Лабларига босиб-босиб у зийнатни ўпарди;
Кўзлар эса чехрасига қонли ёшлар сепарди.

Тонгда уни айтиб келди шоҳ томондан ясавул.
Ётоғидан дарҳол туриб саройга отланди ул.
Кошонага кирганида эшитди ов бўлишин,
Шикорчилар қийқирғин, бурғиларнинг товушин.

Тонгда овга чиқиб кетди султон бошлиқ барчаси,
Халқнинг шодлик нидолари, карнайларнинг наъраси...
Лочинларнинг, тозиларнинг йўқ саноғи, йўқ сони,
Чаманларни алвон қилди жонворларнинг ол қони.

Овдан кейин Ростевоннинг даргоҳида бўлди жамъ:
Аёнлар ҳам, сипоҳлар ҳам, аслзода беклар ҳам.
Музайян бир уйга элти меҳмонларин шоҳ шу тоб,
Ашулалар айтилдию, чалинди уд ва рубоб.

Сардор шоҳга гапирарди. Лаблар ёқут мисоли,
Меҳмонларни жалб этарди Автандилнинг жамоли.
Аёнлар шоҳ атрофида, орқада сипоҳийлар...
Тариэлнинг ботирлиги дoston бўлиб айтилар.

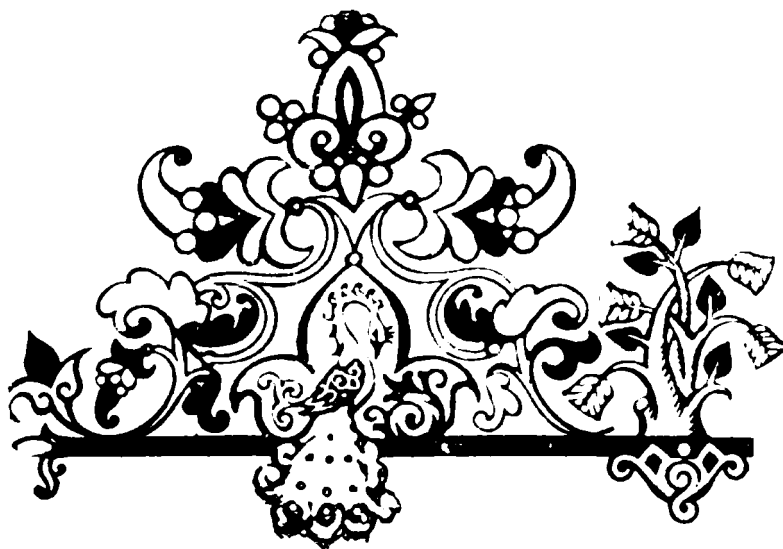
Ботир уйга қайтиб келди, аччиқ кўзёшин тўкди.
Ёр ҳижрони бу кеча ҳам дард бўлиб дилга чўкди.
Гоҳо турар, гоҳо ётар, аммо дилда ўт сўнмас,
У бекорга қийналару, иложи ҳам кўринмас.

Уйлар эди: «Тинчирманми синовларда мен бир оз?!
Оҳ жаннатнинг ҳури қизи, оҳ бежирим сарвиноз!
Сенга ҳамдам бўлган бахтли, айрилганлар бечора,
Унгимда-ку, кўролмайман, тушда кўринсанг зора!»

Ётоғида ўртанарди, довдирарди, инграрди,
Ўз-ўзини овунтириб: «Сабр — тўғри йўл!» дерди.
Алам билан чиқишмасак қандай топамиз ёрдам?
Биз тангридан бахт тиласак, чидайлик кулфатга ҳам.

Фалокатга йўлиққанлар гарчи хоҳлайди ўлмак,
Тирикликни, тирикларни қувватлаб яшаш керак!
Муҳаббатнинг алангасин ҳаммадан сир тутмоқ шарт..
Юрак сирин вайсаганлар чин ошиқ эмас, номард.

XIX

АВТАНДИЛНИНГ СУЛТОН РОСТЕВОНДАН РУХСАТ СЎРАГАНИ

Автандил тез уйғондию тангрига шукр қилди;
«Парвардигор юрагимда ташвиш ўти ёқилди.
Менга сабру тоқат бергин, бу ожизни ярлақа!»
У вазирнинг саройига борди уни кўрмоққа.

У сардорни қутлаб деди: «Ёрқин кун, хуш келибсан!
Келишингни эрталабдан сезгандим ирим билан».
Автандилни вазир мақтаб яхши сўзлар сўйлади.
Меҳмон агар азиз бўлса мезбон уни сийлайди.

Камарбаста хизматкорлар ғоят хушмуомила,
Пойандозлар солиб унга, кутдилар таъзим ила.
Қуёш бўлиб вазир қасрин сардор нурга тўлдирар,
Пичирлашар одамларки: «Гул ҳидин ел келтирар!»

Вазир ҳамда сарой аҳли унга бўлди маҳлиё;
Саройга нур келтирган бу қуёшни кўргач, гўё —
Валламагдай кутиб олиб бошлашди таъриф-мақтов,
Аммо вазир уй ичларин жўнатиб, қолди иков.

Меҳмон айтган ҳар бир сўзи ғамга тўлганди, эвоҳ:
«Улуғ вазир, сен султоннинг барча сирига огоҳ.
Катта-кичик тадбирларда у сен-ла кенгашади,
Мени тинглаб тасалли бер. Азобларим ашаддий!

Ўша қочқин ўғлон каби мен ҳам ўтда ёнаман.
Васл умиди ва ҳажрида заҳарландим яна ман.
Улуғлайлик дўстларни деб жонин берган эрларни,—
Қадрлайлик яхшиликка булоқ бўлган дилларни.

Мен у билан иноқлашдим. Қалбим унга уланган,
Гўё ўша гулхан ёнган горда тўрга илинган.
У айнан бир қуёшдирки, нурида мен куяман,
Ўзин оғам, канизагин синглим қадар суяман.

Биз бир карра онт ичишдик ва боғландик абадий,
Мен дўстимга мадад учун дарров боргим келади.
Шифо бериб дардларига топаман офтобини,
Йўқса, сира босолмайман кўнгул изтиробини.

Ҳаялламай боришим фарз. Лекин дилда ҳаяжон:
У мунтазир. Аммо мен-чи: судралиб келдим ҳамон,
Ҳақ таоло амри билан Мажнунга нажот керак,—
Ким айниса қасамидан омад кетар бедарак.

Подшоҳга айтиб бергин менинг шу хоҳишимни,
Аниқ айтиб билдиргайсан албатта кетишимни.
Менга рухсат этмас экан, бўйсунмайман амрига!
Мени қўлла, йўқса чидаб бўлмас фалак жабрига.

Шоҳга дегин: «Қуёш каби дунёда шухратинг бор!
Аммо менинг андишамдан фақат тангри хабардор.
Сарвиқомат ўртоғимдан йироқ тушдим, малулман.
Улуг дўстлик паймонининг ҳар шартига масъулман!

У бўлмаса ер юзининг лаззатлари татимас.
Фалак бизни айирса-да, дилда ҳажри ҳар нафас.
Қардошимни халос қилсам, номингни улуғлайман.
Ҳалоқ бўлсам бўламану аҳдга вафо сақлайман.

Ноҳот, шоҳга бўйсунмаснинг сазойилик жазоси?
Майли, тақдир шафқатсизлик қилаверсин, мен рози!
Агар эсон қайтиб келсам — таянч деворингизман.
Қайтолмасам — олишурсиз ўзингиз душман билан.

Эзмаликдан нима фойда?— Айтдим бари қиссамни.
Ростевонга тушунтиргин менинг гаму гуссамни.
Кошонамдан кетишимга ол, албатта, ижозат,
Бу хизматинг учун сенга юзминг тилла мукофот.

Вазир деди: «Хоҳишингни бажарурман тилласиз.
Сенинг менга кенгашмоғинг ҳамма инъомдан азиз.
Аммо шоҳга хоҳишингни айтсам бўлу даргазаб;
Бу хоҳишинг фақат жаҳлин чиқариб қўзғар асаб.

Шу гап учун ҳукм этади қатлимга ўша лаҳза.
Бу ўткинчи ҳаёт гарча кўп шириндир, мен эса —
Сенинг учун мукофотсиз гўрга кирсам, йўқ сўзим;
Лекин шоҳга шуни айтиш? Йўқ, ўлдири мени ўзинг!

Биз мақсадга етолмаймиз. Султон ғазабланганда
Шу гап учун ё ўлдирар, ёки қилур шарманда:
«Ҳай адабсиз, нега сардор таклифин олиб келдинг?»
Деб жекирса ўлимдан ҳам менга бадтар шу пичинг.

Бордию шоҳ рухсат берса, юртнинг бошсиз лашкари.
Яъни сенсиз нима қилар Арабистон аскари?
Кетиб қолсанг, босиб кирар ёт ўлка хўжалари.
Лочин бўлиб етилгайми чумчуқнинг жўжалари!»

Ботир деди: «Дард бедаво бўлса ўлим афзалроқ.
Бил, беғараз дўстлик қадри муҳаббатдан аслроқ.
Ҳатто ажал бузолмайди қардошлик аҳд-паймонин,
Оғир кунда дўстан кечган топмас ором бир тагин.

Кириб қолдим мен дўстликнинг улуғвор даргоҳига,
Ташлаб қўйдим мен ўзимни дўстликнинг паноҳига.
Ғам нимаю, шодлик нима, синаб билдим муқаррар,
Маслаҳатчи бадхоҳ бўлса — пок дилларга бу — хатар.

Мен ҳамиша қовоқ солиб кўзёшларим оқизсам,
Шоҳаншоҳга нафъ етмайди мендан ҳам, лашкардан ҳам..
Қардошимни қутқарайин кўрсатиб қаҳрамонлик,
Бу дунёда ким ҳам кўрган ўшанча дард — ёмонлик.

Эҳ, ноҳотки, вазир қалби шунча беҳис ва қаттиқ?
Ахир шу хил ўтинчлардан эрир ҳатто пўлат, тиг!
Дўст дардига тенг келолмас дарё бўлса кўзёшим,
Унутмайман ёрдам бериб бўлиб қолсанг қўлдошим!

Майли, мени қув десинлар, қўймасалар — қочаман!
Тағин қалбим бурунгидай дардга чўкар тамоман.
Султон сени сийлаб келган, ўтинчимга йўқ дема.
Султон сени уялтирмас. Ўлим турса ҳайиқма!»

Вазир деди: «Мен ҳам сенга ҳамдард бўлдим, ишонгил,
Фалак шунча золим бўлса, унга чидаш кўп мушқил.
Баъзан сукут зиён берар, баъзан ҳар сўз ранжитар.
Майли, ўлсам, руҳим ўчмай тепангга порлаб турар!»

Топшириқдан гангиб қолиб Ростевонга борди у,
Шоҳ зардўзий либосларда юлдуздай сочар ёғду.
Сардор сўзин шоҳаншоҳга айтолмайин мот эди,
Шоҳ олдига бориб ерга таъзим қилди, бош эғди,

Султон ҳайрон боқар эди хомуш турган вазирга,
Деди: «Нега паришонсан? Тушунмадик бу сирга».
Вазир деди: «Менинг дардим шамширдан ҳам кескиндр,
Мени тингла, ундан кейин хоҳ кечиру хоҳ ўлдир!»

Кўнглимдаги аламларни кўпайтириш не даркор?
Элчига-ку ўлим йўқдир, аммо дилда ташвиш бор.
Мени сенга элчи қилиб юборгандир Автандил;
Аҳдин сақлаб у дўстига қайтмоқчидир астойдил».

Ҳаяжонин зўрға босиб тугатди сўзин вазир:
«Элчиману, барча гапни айтолмасам мен маъзур.
Автандил кўп хуноб бўлган ғуссаю изтиробда,
Шоҳим, мени жазолашга минг ҳақинг бор шу тобда!»

Вазир сўзин эшитганда бузилди шоҳ авзойи,
Ғазабланиб қилмоқчидай сарой аҳлин сазойи.
«Телбамисан, сурбетмисан, менга шундай сўзлайсан?
Ёмон хабар келтирмоқда ёвуз ният излайсан!»

Автандилнинг бу сўрови минг заҳматдан бешбаттар,
Бундай хунук ҳаракатдан аблаҳ ҳам қилар ҳазар.
Нега сенинг айёр тилинг ёпишмади танглайга,
Сендақалар вазир эмас, ўхшайсизлар малайга!

Эгасининг нонин босмоқ девоналар шеваси!
Ҳамма гапинг шармандалик, нодонлар сафсатаси.
Бу сўзларни эшитгандан кошкийди сангров бўлсам!
Мен каллангни чопдирардим гар хунигдан қўрқмасам.

Саркардадан элчи бўлиб келмаганинга агар
Ев сингари бошинг билан бўлар эдинг жавобгар.
Йўқол бундан, беҳаё, пес, сурбет ҳамда шаллақи,
Кўзимга ҳеч кўринмагин энди нодон — қишлоқи!

Шоҳ курсини улоқтирди ул вазир — шармисорга,
Курси бутун мажақланди урилганда деворга.
Шоҳ бақирди: «Кетолмайди бўйи шамшод бежавоб!»
Вазир чўчиб беҳол бўлди кўп пушаймон ва хароб.

У толесиз элчи энди чекинди оstonага,
Тулкиларча найранг қилиб яширинди панага.
Уйланмасдан қилинган иш ўлимга боис бўлур,
Ҳатто душман қилмаганин киши ўзига қилур.

Вазир ўйлаб қайғирарди: «Мен ўзим кўп янглишдим.
Нега элчи бўлмоқликка рози бўлиб келишдим?
Қўрс гап билан ким подшоҳнинг қўзғаб қўйса асабин,
Амал катта бўлган билан бари бир ер адабин.

Вазир шоҳдан қочиб кетди оёғин қўлга олиб,
Келиб деди Автандилга: «Бошимга бало солиб —
Илтимосинг бажарай деб мартабадан ажрадим,
Мансабимдан тушиб қолиб, не балога учрадим!»

Йиғламсираб илжайдию дўстига кўз ташлади,
Титроғини зўрға босиб мутойиба бошлади:
«Ваъда билан кул ёлласанг, ялчимайсан сира ҳам.
Масал борки: пора берсанг қутуларсан дўзахдан.

Султон мени ҳақоратлаб жеркиб ҳайдаб қақшатди,
Шармандамни чиқардию амалимдан бўшатди.
Мендаги бу жароҳатга ҳеч ким бўлмас шифокор,
Қандай тирик қолибман-а! Раҳм этган парвардигор.

Унинг шундай қилиқларин била туриб янглишдим,
Сенга хизмат қилай десам балога ўзим тушдим.
Чораси йўқ кимга фалак солиб қўйса ўз чангин!
Мен хурсандман сенинг учун бошим кетса, ишонгин!»

Ботир деди: «Фалокатда дўстни қўймоқ кўп уят.
Гул сўлиса булбулни ҳам кутар ёмон оқибат;
Шунинг учун булбул учиб излар шифобахш шудринг.
Яшаш учун яхши билар оби ҳаётнинг қадрин.

Мен оғамни ташлаб қўйсам уйқумни йўқотарман,
Уй — эшигим тарк этарман, дашту чўлга кетарман.
Шоҳ минг деса ёвлар билан урушга йўқ иштиёқ,
Одамзоддан узоқ юрмоқ хархашадан яхшироқ.

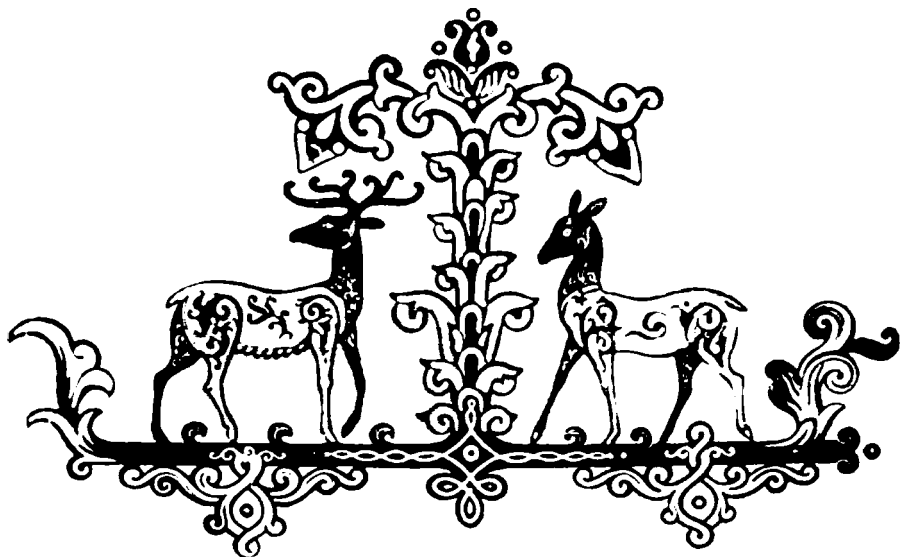
Мен султонга хат ёзарман, аччиғланса, майлига!
Оғамни деб тан берарман замонанинг зайлига.
Тушунмаса, яширинча мен кетарман, билгайсиз.
Ҳалок бўлсам, мерос мулким қолиб кетар эгасиз».

Суҳбат битгач, вазир ўзин аламин-дардин босиб,
Совгаларни тақдим этди саркардага муносиб.
Уй ичига тортиқ бериб вазир-ла овқатланди
Ҳамма билан хайрлашиб жўнаб кетди Автандил.

У вазирга айттирдик: «Ҳимматингга бердим тан,
Товон олмай хизмат қилмоқ ортиқ ҳамма совгадан.
Жонимни ҳам сенга берсам, қутулмасман қарзингдан,
Мени қанча севган бўлсанг, мен ҳам шунча севарман!»

Ул вазирнинг таърифига етарлиқ сўз топилмас,
Унинг сўзи феъли билан боғланганди чамбарчас,
Дўстлар учун жонфидалиқ ғоят улуғ фазилат,—
Оғир кунлар синовиди билинади дўст фақат.

XX

ЯШИРИНЧА КЕТИШ ОЛДИДАН АВТАНДИЛНИНГ ШЕРМАДИН БИЛАН СУҲБАТИ

Шермадинга қараб деди қуёш юзлик Автандил:
«Шунча ғамга йўлиқсам ҳам умид билан яшнар дил.
Ишонаман, менга таянч бўлишингга, бегумон!»
Бу суҳбатдан ўзи ибрат олиб қўйсин китобхон.

«Шоҳ Ростевон сўровимга кўнмасдан ўжар турди,
Мени бундан қимирламай қолишимни буюрди.
Аммо менда Тариэлсиз яшамоққа йўқ мадор,
Билиб қўйки, пасткашликни кечирмас парвардигор!

Вафодорлар синовларда етади ўз баҳрига,
Мунофиқлар, айнаганлар учрар худо қаҳрига.
Мен оғамдан ажралганман, дийдорига ташна руҳ,
Уни ташлаб келганимга пушаймонман, дил мажруҳ.

Чин дўстликнинг алангаси сўнмасин дер эканмиз:
Биринчи шарт — бўлмоғимиз лозим дўст-ла бирга биз,
Иккинчи шарт — дўст йўлида аямаслик симу зар,
Учинчи шарт — дўст-ла бўлмоқ оғир кунда баробар.

Унинг иши ибрат бўлди, ҳар бир сўзи менга дарс.
Энди навбат менга келди тўламоғим лозим карз.
Мен дўстимдан сал айнасам бошим кўргай минг балол!
Бу лаънати дунё ўзи хиёнаткор, муаммо!..

Энди гапни тамом қилиб сенга айттай дил сирин;
Шу дам менга ҳаялламай қочмоқ керак яширин.
Айтганимга рия қил, ғамхўрим бўл сен ҳар кун,
Мен ўйлаган режаларни айтганимдай бажаргин!

Қўрғонингга тополмасин ўзга беклар, шоҳлар йўл.
Шижоатда ва ҳимматда менга ўхша, мендек бўл!
Узинг бўлиб лашкарбоши мулкимни қил ҳимоя,
Садокатинг бундан буён кўпайсин икки поя.

Ёвни янчиб қақшатмоқни сенга қилдим ҳавола!
Тўғриларга инъом бергин, эгриларни қувала!
Тирик қолсам бу қарзингни мен тўлайман юз чандон:
Ҳалол хизмат қилганларнинг ҳақи куймас ҳеч қачон!»

Кўзларига ёшлар тўлиб йиғлаб деди Шермадин:
«Тақдир билан беллашгани, ишон, етар қудратим.
Аммо мени ташлаб кетсанг, дилимга чўқар зулмат.
Олис йўлда сенга қўлдош бўлишимга бер рухсат!

Танимаган ерда ёлғиз юриб тортсанг машаққат,
Бизлар бунда беғам ётсак,— келишмайди бу ҳолат.
Бу — мен учун разилликдир изингни ҳам йўқотсам!»
Ботир деди: «Йиғламагин, боралмаймиз биз боҳам!

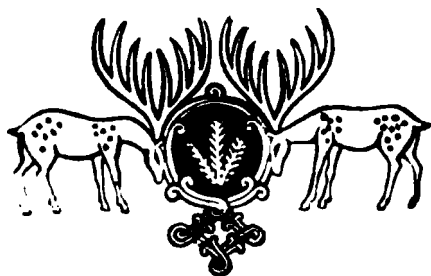
Бу ихлосинг, ғамхўрлигинг мен учун кўп қийматдор,
Ёлборишинг лекин бежиз. Бошимда кўргулик бор.
Могу мулкни сендан бошқа кимга қўйиб кетаман?
Сен бунда қол! Ғурбатларда юргум ўзим битта ман?

Ким ёрига содиқ бўлса қувғинларга чидайди,
Сўққабош бир дарвиш каби хуноб бўлиб йиғлайди.
Дарбадарлик ва мажнунлик ошиқларнинг қисмати,—
Сен ҳам буни тан ол, чунки бу қонда абадий!!!

Мени эслаб ишларингда бўл жасур, мардонавор!
Ёлғизликка тан берганга ёвдан нима хатар бор?!
Фалакка бўйсунмас киши собит бўлгай ҳамавақт,—
Васвасага учган киши ачинарлик ва бадбахт.

Менга оддий бир эрмакдур бўлсам дўстнинг фидоси.
Сўлган бодринг нархича бор бу дунёнинг баҳоси.
Қуёшимнинг буйруғини бажараман бегумон.
Ватандан ҳам, саройдан ҳам воз кечаман шу замон!

Мактубимчи Ростевонга олиб бориб тутарсан,
Сени тахтга яқинлатсин, сийлаб севиб кўтарсин.
Қайтолмасам қулоқ солма шайтоннинг қутқусига,
Аза туту, аммо тушма ўлмоқлик қайғусига!»

XXI

ЯШИРИНЧА КЕТИШ ОЛДИДАН АВТАНДИЛАНИНГ СУЛТОН РОСТЕВОНГА ҚОЛДИРГАН ВАСИЯТИ

Ўз қайғули қисматини бошлади у ёзмокқа:
«Подшоҳим, амринг бузиб қочиб кетдим узоққа,
Мен дўстимни тополмасам, қайтмайман бунга тагин,
Ўтинаман: оқ фотиҳа бериб, оқ йўл тилагин!

Қароримга билдирарсан, биламан, хайрихоҳлик,
Дўстлик учун жонин тиккан донишманд доим тирик.
Афлотуннинг ҳикматини эслатишга рухсат бер:
«Мунофиқнинг аввал тани, сўнгра жони куяр» — дер.

Барча бало чиқиб қолар дилга сингган ёлғондан.
Қандай қилиб воз кечайин у қадрдон ўғлондан!
Кoinотнинг қонунларин ўқиб олайлик дея —
Бизга равшан ақл билан берилган ўткир мия.

Пайгамбарлар муҳаббатни талқин этган бизларга,
Тушунмоқ шарт ҳадисларда маъною илдишларга:
Лочинларнинг парвози ҳам муҳаббатга мадҳия.
Агар буни шоҳ уқмаса, англарми нодон мия?!

Ёвлар билан олишгани баҳодирман худодод.
Ерлақамай қўйса худо юксалолмас одамзод.
Мавжудотга чеклар қўйган улуғ қудрат фазода.—
Биттани юз, юзтани бир қила олур дунёда!

Ҳеч канақа иш ўнгмайди амри ҳақдан ташқари.
Офтобсиз бўзаради бинафшанинг ранглари.
Кўзимизни қувонтириб жон бахш этар гўзаллик.
Еппа-ёлғиз юрганимдан маъқулроқдир ўлмаклик.

Розилигинг ололмасдан кетганимга койима!
Дўстим меҳри юрагимда ҳукм сураб доимо.
Ахтараман унинг ғойиб бўлиб кетган ёрини;
Мен жазмимдан қайтолмайман топмасам дилдорини!

Фарёдларнинг, инграшларнинг ҳамаси ҳам фойдасиз.
Пешонага ёзилганни ўзгартира олмаймиз.
Мардлар учун қонун шуки:— чидаш заҳмат тушганда,
Толенини алдаб қўйиб қочолмас бирон банда.

Амри худо шундай экан, дардларга тоб келтирай,
Дўстлик қандай оловларга манба экан — билдирай!
Сени қодир, хазинангни божларга бой кўрсам бас.
Менга шараф — оғам билан бирга бўлсам ҳар нафас.

Бирон ишда ноҳақ бўлсам, мени кечир ҳукмдор!
Шу қилганим учун ноҳот мен жазога сазовор?
Агар дўстни алдасаму бўлиб қолсам шарманда,
Қиёматда хор бўлурман у дўстимни кўрганда.

Биз дўстларга ҳамдард бўлсак жон-бошимиз қолар бут.
Аллоқчида ва хоинда на виждон бор, на субут.
Севгили шоҳ раёйларига мушкул қулоқ солмаслик!
Аммо катта номардликдир чўчиб жангга бормаслик!

Жанг олдида қочиб кетиб мункайиб ютган нафас,
Олишувнинг қўрқинчини енгмаган эркак эмас!
Қўрқоқ — умри ип йигириб ўтган хотинга ўхшар.
Сандиқдаги зардан кўра эрга шараф ярашар!

Ажал ҳукмин тўсолмайди жар бўйи тикка йўллар!
Полвоннинг ҳам, заифнинг ҳам кўзин юмар баробар.
Охиратда дуч келишар қари билан баҳодир.
Расво кунлар уятдан шонли ўлим аълодир.

Шоҳим, балки ўринсиздир эслатмоғим шу ҳақда:
Аммо, ўлим ҳар лаҳзада бизни пусар пойлоқда,
Сунг нафасда туташтирар тонгларни қоронғуга.
Мен қайтмасам, билинглarki, тинчиб қолдим мангуга.

Бу дунёнинг тиракларин қақшатгучи шум фалак,
Майли, мени ҳалок этсин кафангадо ғарибдак.
Майли, мени хеш-ақрабо кафанларга ўрамас,
Мени фақат сен кечирсанг — бу тасалли менга бас!

Мен тўплаган бойликларнинг саноғи йўқ, сони йўқ!..
Уларни бер йўқсулларга, очлар қорни бўлсин тўқ...
Қулларимга озодлик бер, уйлик бўлсин фақирлар,—
Уй-рўзғорга ёлчиганлар менга раҳмат ўқирлар.

Кимки менга ачинаркан, худовандга ялинсин,
Токи дунё касофати виждонимдан олинсин.
Токи куйиб ўртанмасин жаҳаннамда баданим,
Токи кўнгул диёрида бўлсин менинг ватаним.

Ҳақ таоло зулумотни тарқатсину сочсин нур,
Оби ҳаёт ичирсину берсин менга завқ-хузур,
Ўткунчилик, «мен-менчилик» зиндонидан қутқарсин,
Рухимга кенг қанот бериб фазоларга кўтарсин!

Ғазнадаги тиллаларнинг ортиқчасин ажратинг,
Уйсизларга маскан қуринг, кўприкларни тузатинг!
Азамга деб тайинлаган ақчамни ҳам аяманг...
Бебошлигим узурлик деб кечиргайсан, туяман.

Арзи-додлар қилиб сени қилмагайман овора,
Бор гапларни айтдим сенга, ниятим ошкора!..
Мен Иблисининг фитналарин, ёмонликни енгамен,
Бенафасни сўроқлама! Қаҳрланма менга сен!

Шоҳим, ҳамма навқарлардан энг дурусти Шермадин,
Ҳозир алам паймонаси тўлиб-тошган, у — ғамгин;
Садоқатли хизматкорни авайлаб қил ҳимоя,
Токи ёшлар тўкилмасин кўзидан бениҳоя!

Шу қайғули мактубимни ўзим ёзиб битирдим.
Эй мураббим, энди мардлик водисига мен кирдим.
Эй султонлар, қора кийманг, чиқаринг мени эсдан!
Фақат ёвлар қалтирасин сизнинг қудратингиздан!*

Васиятин Шермадинга бериб қўйди Автандил,
Деди: «Шоҳга бериб қўйгил ҳоли бўлгач муътадил;
Фақат сенда кўра олдим садоқатнинг ўрнагин!
Шуни айтиб хуноб бўлиб йиғлаб кетди кўп ғамгин.

XXII

ЯШИРИНЧА КЕТИШ ОЛДИДАН АВТАНДИЛНИНГ МАЧИТДА ИБОДАТИ

Ботир йўлга шайланаркан ёзмишидан додлади.
Тун ярмида қора парда Араб чўлин қоплади,—
Дарду бало кўрган банда сигнади худога,—
Автандил ҳам мачит кириб қўл кўтарди дуога.

Дуо қилиб ўтинарди: «Ерни, кўкни яратган,
Хайру шарънинг эгасисан, ҳамма ишинг сир экан!
Инсон ақли сенга етмас, нафсимизга бўл тўғон!
Ниятларнинг калиддори, султонларга ҳукмрон!

Ё раббано, пасту баланд ихтиёрингда бари,
Ўз ижодинг муҳаббат ҳам унинг низом шартлари.
Бу оламнинг жабри билан айрилдим кўёш қиздан,
Наҳотки, сен севгимизни топтагайсан илдиздан.

Ё раб, ё раб, бу дунёда сенга қилдим илтижо!
Агар мени ярлақасанг, эсон қолур тап ва жон.
Ёв қасдидан, бўронлардан, жинларнинг фитнасидан
Сақлагин деб назр-ниёз билан қурбон сўяман!»

Хуноб турган Шермадин-ла дарвозада хўшлашиб
Отландию чопиб кетди саҳро ўтиб, чўл ошиб.
Навкар эса юз-кўзини тимдалаб қилди нола,—
Хўжаси йўқ уйда ахир қул кўнглини ким олар?

У ҳайқирди: «Оҳ чироғим! Сенсиз уйинг қоронғу,
Кетганингда саҳарларни учуриб ҳам куйдинг-ку!
Менга қараб ўқ узилса, қўрқмай тикка турарман,
Шодлигимни олиб кетдинг, фарёд тортиб юрарман!»

XXIII

АВТАНДИЛНИНГ ЯШИРИНЧА ҚОЧИБ КЕТГАНИНИ СУЛТОН РОСТЕВОН БИЛИБ ҚОЛГАНИ

Автандилнинг кетганини нақл этайлик шу жойда.
Ўша куни қабул расми бўлмай қолди саройда.
Даргоҳ аҳли довдиради шоҳни хомуш кўрганда.
Шоҳ вазирын чақиртирди; титраб келди у банда.

Хўмрайган шоҳ ҳузурида турар у камарбаста.
Султон деди: «Жаҳлинг чиқиб сен айнадинг бирпасда.
Дағал сўзга аччиғланиб сени хорладим гарчанд,
Аммо билки, дилларимиз бир-бирига доим банд.

Сен кечаги ўтинчингни энди айтиб бер очиқ.
Ҳақимлар дер: «Балоларнинг илдизидир кек-аччиқ».
Бирон ишга киришганда ҳар томонин бил аниқ,
Энди сўзла Автандилдан, яширмайин, бетақиқ!»

Аммо кеча чала қолган гапнинг барин эшитиб,
«Йўқ деганим — ҳақ экан-да!» деди султон ачитиб.
Биласан-ку, қаҳрлансам арслондан ҳам бадтарман!?
Бас қил, йўқса фурсат бермай, сени хароб этарман!»

Уйга қайтгач хизматкорлар бор гапни сўзладилар,
Хуноб бўлган вазир жонин босиб кетди хавф-хатар.
Вазир деди: «Ҳозир шоҳнинг йўқдир сабру қарори.
Мен даргоҳга боролмайман,— ким борса ихтиёри!»

Шоҳ Автандил қўрғонига мулозимлар юборди.
Ҳақиқатни улар билгач ваҳима босиб қолди.
Бир бало юз берганини сезиб наъра тортди шоҳ:
«Юзлаб мардни қочирган мард ўзи қочибди, эвоҳ!»

Хуноб бўлган султон бошин энкайтирди кўп малул,
Вазирни тез келсин дея мулозим юборди ул:
«Барча гапни очиб берсин у номард буқаламун!»
Шоҳ қаҳридан ғоят қўрқиб келди вазир хор-забун.

Шоҳ вазирнинг саломини олмай боқди хўмрайиб,
Сўрадики: «Қуёшимиз ойдек бўлдимиз ғойиб?»
Вазир шоҳга айтиб берди Автандилнинг кетишин:
«Энди инкор этиб бўлмас қуёшимиз ботишин!»

Шоҳ юзларин тимдаларди, оқ сочларин юларди,
Бўкирарди, сарой аҳлин ҳаяжонга соларди:
«Нега мени ташлаб кетди мен асраган фарзандим?»
Қай томонга йўл олгандур у ягона арзандам?»!

Ақлинг бўлса маслаҳатчинг, сен эмассан камбағал!
Оҳ, шогирдим!— Қасрим бўлди бир ғамхона шу маҳал.
Борлигини олиб кетдинг! Мендан азиз киминг бор?!
Тагин қайтиб келгунингча менга шодлик бўлмас ёр.

Наҳот, энди чиқолмаймиз биз шикорга иккимиз,
Жавлонгоҳда ўйинингни кўролмасман, оҳ, эсиз!?
Оҳ, наҳотки, у ёқимли товушинг эшитилмас?
Энди менга бу ғазна ҳам, бу тахт ҳам керак эмас!

Биламанки, олис йўлда егуликдан ғаминг йўқ,
Ўрмонларда, саҳроларда ов-қуш топар сенга ўқ.
Шояд менинг бу дардимни енгиллатгай худованд,
Аммо гўрга кирганимда азам тутар қай фарзанд?»

Маҳрамларни шоҳ чақирди кенгашга кошонага,
Сипоҳийлар ва аёнлар тўлди меҳмонхонага,
Деворларга бошлар уриб, соқолларин юлдилар,
Бақирдилар: «Қуёш ботиб дилларга зулмат чўқар!»

Шоҳ уларга ҳамдари эди, ўзи топмай тасалли,
'Дерди: «Эвоҳ, бизга нури сочмайди кўк машъали!
Ҳеч ким уни ранжитмади, аммо кетди дастиер!
Қиличимиз зарбин энди писанд қилмас ёв-ағъёр!»

Йиғи-сиғи авжга чиқди... Ахир тинди нола, оҳ,
«Наҳотки, у ёлғиз кетган?» деб сўради шоҳаншоҳ.
Шу тоб шоҳга олиб келди Автандил васиятин,
Ўз ёзмишин қарғаб-қарғаб сардор дўсти Шермадин.

У арз этди: «Биз зорларкан айрилиқнинг доғидан,
Топиб олдим шу мактубни сардорнинг ётоғидан.
Кўп олисга кетиб қолди битта ўзи Автандил.
Менга ўлим муносибдир. Бўлма менга раҳмдил!»

Ўқилдию аён бўлди у номанинг мазмуни,
Султон деди: «Бари лашкар аза тутсин бу куни.
Буюраман барча етим-есир дуо айласин:
Мусофирга худованддан раҳму шафқат тиласин!»

XXIV

АВТАНДИЛ ТАРИЭЛНИ ИККИНЧИ МАРТА ҚИДИРИБ БОРГАНИ

Ой қуёшдан йироқлашгач яна кўпроқ сочар нур.
Аммо тонгнинг ёруғида ой ҳам хира кўринур;
Қуёш кетгач гуллар сўлар, ранглар ўчар муқаррар.
Севгилидан айрилганда дилда ошар ғам-кадар.

Тасвирлайлик Автандилнинг кезганини беқарор.
Ботир дайдиб юрар эди кўзёшлари шашқатор.
Севганига ялинарди: «Кўрин менга офтоб!
Ялтирасанг кўнгил хурсанд, яширинсанг, дил хуноб!»

Ҳижронзада баҳодирнинг дудоқлари жим, юмиқ.
Кўзёшлари оқар Дажла тўлқинидай бетўсиқ.
Гоҳо тўхтар қидиришдан, аммо дилда ғашлик бор.
Девонага бари бир-ку, қайга юурса тулпор.

Оҳ Тинатин! Нур кўролмас кимки, сендан узоқда.
Маҳлиқонинг асириман. Дилим гўё тузоқда.
Васлига кўп ташнаману ёлғизликда дарбадар.
Ошиқларнинг шўр қисмати кўп шириндай туйилар.

Нетай, сени кўролмасам? Бедаводур шу дардим.
Сенга малол келтирмаса ўзимни ўлдирардим,
Ҳақим йўқдир мен ёримга нуқул қайғу келтирсам,—
Аммо менга рухсат бергин йиглаб дардим билдирсам!

Эй оташин либос кийган баракали зар қуёш,
Фақат ўзинг оламгирсан, замонага эгмай бош!
Сен кўрсатган манзиллардан юради сайёралар!
Бизга шодлик висолдан келтира қол хушхабар!

Ҳукамолар сени тангри чеҳраси дер азалдан.
Мен дўстимга аҳд этганман, сен қутқар дардисардан.
Ялтироқ сир унутилди, мен чин ёқут излайман...
Ёрни кўргач эзилардим, кўрмаганда бўзлайман».

У шамъ каби ёниб эриб йиглар эди доимо,
Кўп ўлкалар сайр этдию топмади дўстин аммо.
Кўкда юлдуз чарақлашар сочилган олтинсимон,—
Ҳар бирида ёр сиймосин кўрар эди паҳлавон.

Тунда ойга ёлборарди: «Худо ҳақи, марҳамат!
Сен ошиқлар хаёлида кўзғатасан жароҳат.
Сен ҳайдайсан одамзоднинг юрагидан ғамини
Сендек равшан маҳлиқомга олиб бориб қўй мени!»

Наҳор чоғи толиққанда боқар эди ғарб томон;
Салқин сойда дам олса-да, дилда изтироб ҳамон,
Оқар сувга кўзёшидан қонли кўллар қўшарди,
Тонг отганда отин миниб манзилларга шошарди.

Йироқларда бир кун тоғлар тизмасини кўрди у;
Бир ўқига қурбон бўлди қочаётган бир оҳу.
Овқатланиб ўйлар эди: «Бошимда кўп андиша!
Гул йўқотиб тополмадим ҳатто оддий гунафша!»

Унинг узоқ сафарларда кўрган жабрин, заҳматин
Ким ҳам тасвир қила олур дўст пайида ҳимматин:
Гул чеҳрасин тимдаларди, тўкиларди юздан қон...
Пироварди бир ғор кўриб отин сурди у томон.

Ғордан Асмаат чиқиб йиглаб унга томон уринди.
Унинг ғамгин кўзларида севинч ёши кўринди.
Ўз синглидай ўша қизни сийлади, ўпди сардор:
Айрилиқда толиққанлар висол чоғи бахтиёр!

Қиздан сўрди: «Қани менинг тутунган қардошим айт?»
Қиз кўзидан хуноб ёшлар оқиб кетди ўша пайт:
«Сен кетгандан сўнгра у ҳам бу тоғларни этди тарк.
Ёлғиз қолдим, аммо ундан ололмадим дом-дарак».

Бу хабардан тиг ботгандай сесканди у баногоҳ:
«Аттанг: Асмаат, киши кўнглин билиб бўлмас экан, оҳ!
Ул қуёш ҳам унутдими қилган аҳду паймониин?!
Ожиз бўлса нега буркар қасамга ўз ёлғонин?!

Агар уни учратмасам — ҳаёт менга қадрсиз?!
Дўстлигимиз кўзга илмай унутди жўрам, эсиз!
Аҳдни бузиб қардошликнинг ипин узиб қочди ул!
Не қилайин, фалак менга ёғдирар қаҳрин нуқул».

Қиз дедик: «Ундан гина қилмоқликка ҳақинг бор,
Аммо инсоф қонунларин эслатай сенга, сардор.
Фақат сўнмас юракларда аҳду паймон ўлмайди,
Ахир унинг қалби тошку, у-ку ўлмак тилайди.

Қалбу руҳу равшан фикр — бир занжирда ҳалқалар:
Юрак ўлса — руҳ ҳам ўчар, фикр ҳам сўниб, қолар.
Кимда иссиқ қон музласа — ачинишга лойиқ у.
Унутдингми, Тариэлнинг қалби дарддан куйган-ку!?»

Сен оғанни койимагин, шу ҳижронга боис сен,
Тариэлнинг саргузаштин нақл этмоқдан ожиз мен.
Унинг тортган жафоларин айтай десам тилим лол.
Мен ўзим ҳам шу йилларда кўрдим талай дард-малол.

Тариэлча жафо тортган яна борми бирон жон!
Бу жафони тошлар кўрса, эрирди аллақачон.
Бечоранинг куз ёшлари Дажладан ҳам зиёда.
Жангни четдан кузатувчи ўзин санар саркарда.

Хайрлашиб кетар чоғи кўп йиғлаб дедим унга:
«Оҳ, Автандил қайтиб келса, нима дейман дўстингга?»
Жавоб берди: «Қуёш дўстим билан кўришмагунча —
Бу ерлардан кетолмайман, бунга дилбандман шунча!

Мен дўстимни унутмайман, аҳдни бузиш ёмон иш,
Тирик қолсам мўжизаю, аммо бу гап гумон иш.
Кўзим дарддан куйса ҳамки, уни кутаман ҳамон.
Ўлигимга учраб қолса, кўтарсин оҳу фиғон».

Ёлғиз қолдим... Жабру жафо бўлмас бундан зиёда!
Қиладиган ишим нима? Сиқтаб юриш дунёда!
Бу оламда ғам устига чўкиб келди дард-озор.
Ажал мени унутибди, бунга толе айбдор.

Эшитдимки, Чин элида тошга шу гап ўйилган:
«Ўзига дўст қидирмаган ўзига душман бўлган».
Сен йўлингдан айнамасдан дайди дўстга бер нажот,
Гул ёноғи заъфарондай сарғайиб кетди, ҳайҳот!»

У дедими: «Юраксиздан мардлик кутиш бежиздир,
Ихтиёрин йўқотганлар оғир кунда ожиздир.
Мен дўстимни излаб юриб учратарман муқаррар.
Соя ва сув излагандай чўллаб қолган кийиклар.

Чехралари ёқут билан инжу бўлган дилбарни —
Қўйиб келдим, улаштирмай бизнинг ошиқ дилларни.
Султон билан аразлашиб юртдан қочдим баногоҳ.
Мансабимни ташлаб келдим, қаҳрланди менга шоҳ.

Тангри ўзи ярлақаган валламатга «йўқ» дедим.
Гарчи ундан беҳад эҳсон, илтифот кўрган эдим,
Танимаган йўллар босиб ёппа-ёлғиз юраман,
Худованддан энди шафқат кутолмайман сира ман.

Мен аҳдимни бузолмайман, мен оғамни топаман.
Бир лаҳза ҳам тинчимасдан бу ниятда чопаман!
Қани менинг юрагимни овлаб кетган баҳодир?
Ҳамма жойда уни излаб бу ерга келдим охир!

Яна тақдир амри билан излаб юргайман, Асма!
Хислатларин эсда тутиб, мен чекмайман надомат.
Тариёлни тополмасам, ўзимга қасд этарман,
Аммо барвақт ҳалок бўлсам худовандга не дерман!?»

Ботир отин суриб кетди кўз илғамас чўлларга
Ўтиб тикка қоялардан кетди узоқ йўлларга,
Ёноқларин силар эди енгил эсган шаббода.
Яна дайди баҳодирнинг дарди бўлди зиёда:

«Қандай гуноҳ қилдим экан олдинда, парвардигор?
Нега шўрлик бошгинамга нукул ёғар ғам-озор?
Дўстга айтдим ихлосимни, ёрга вафо сўзимни,
Агар увол бўлмасайди ўлдирардим ўзимни.

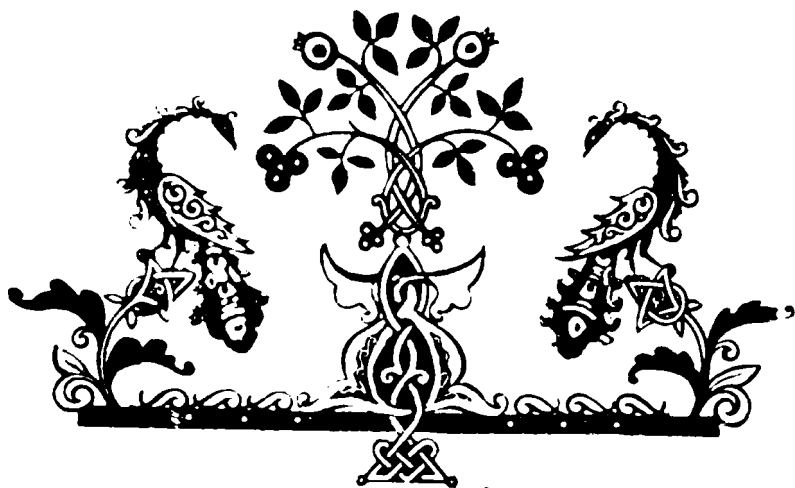
У кўнглимда гул қолдирди, бу гулда бор тиканак.
Мен-ку унга вафо қилдим, у-чи: қочди бедарак.
Энди уни кўролмасам шодлик бўлур менга ёт,
Ер юзида топилмайди тагин шундай дўст, ҳайҳот!

Бани одам зорлансаю нолиб юрса қайғуда,
Ожизликда сўлиб қолса, йиғи-сиғи беҳуда.
Сарвиқомат баҳодирни топмоқ бўлса ниятинг:
Мақбул йўллар топа билиб ошир азму ғайратинг!»

Яна чўллар, яна йўллар... Узоқ олис уфқлар,
Мижжа қоқмай, манзил қўнмай ўз дўстини чақирар.
Каттагина чангалзорда уч кун бўлди овора,
Аммо бунда ҳеч кимсани учратмади бечора.

У зорланиб ҳайқирарди: «Шунча эздинг, ё оллоҳ!
Шунча қилдинг шўрпешона, мендан ўтди не гуноҳ!?
Ўтинчимни қабул этгин оламларга сен қози:
Қисқарт умрим муҳлатини, жон бермоққа мен рози!»

XXV

АВТАНДИЛНИНГ АРСЛОН БИЛАН ЙУЛБАРСНИ УЛДИРГАН ТАРИЭЛНИ ТОПИБ ОЛГАНИ

Машаққатли йўллар юриб Автандил кўп уринди.
Тоғ бағрида сояликда бирдан кўзга чалинди —
Қора тулпор, югани бўш, ўтланарди у ерда,
«Тариэлнинг изин топдим!» деб ўйлади саркарда.

Қалб толпиниб шод туйғулар қоплаб олди кўнглини,
Эски дардлар тўсолмади хурсандчилик йўлини.
Аввалгидай қатрон ўзга, гул ўзгача бўлганди.
Дўстин пайқаб унга қараб Автандил тез елганди.

Лиқиллаган бир қамишнинг тагида у ётганди.
Ғамгин чеҳра мурдаларнинг юзидай оқ, қотганди,
Ёқалари йиртилганди, юзларида лахта қон,—
Бу дунёни алақачон тарк этгандай ул ўғлон.

Бир ёнида ўлик йўлбарс, бир ёнда жонсиз арслон.
Бир томонда қилич ётар, сопи, дами бари қон.
Ақиқ қора киприклардан оқар кўзнинг чашмаси,
Олов сўниб музламоқда эди унинг сийнаси.

Тарнэлнинг эси-ҳуши аста-секин учмоқда,
У ажални сезаётир, сустлик уни қучмоқда.
«Тарнэл!» деб қичқирса ҳам жавоб олмай Автандил,
Отдан тушиб уни дарҳол қучиб олди астойдил.

Артиб унинг кўзёшларин, овунтирди, сийлади,
Ёнбошига ўтирдию меҳр билан сўйлади:
«Узоқ дайдиб юрсам ҳамки, сенга қайтиб келдим-ку!»
Аммо ботир чурқ этмас-ди, кўзда фақат ғам, қайғу.

Нақлим тўғри: у гарибнинг дудоқлари юмилди,
Кўзларидан ёш тўкилиб, нур зулматга кўмилди.
Ҳушга келиб Тарнэл ҳам уни қучди меҳрибон,—
Худо шоҳид, жаҳонда йўқ шундай икки паҳлавон.

Деди: «Билки, мен ваъдага вафо қилдим, албатта,
Келишингни кутиб турдим, боқ шу нимжон ҳолатда.
Лекин энди мени қўйгин! Умримнинг муҳлати оз!
Мени қурт-қуш титмасин деб кўмгани бир қабр қаз!»

Автандил дер: «Биз мақсадга жазм қилиб борамиз.
Бу дунёнинг севгисига синов заҳмат кўрамиз.
Шум фалакка бўйин эгмоқ одамзодга номус-ор,—
Ким ўзига қасд айласа, у иблисга хизматкор!

Донишманд бўл! Ҳикмат билан тўсиқларни енг-ташла!
Эр киши мард бўлмоғи шарт: кам йиғлаю, кўп ишла!
Балоларга, бахтсизликка қалъадай тур устивор.
Банда ўзи телба бўлса, дардга бўлар гирифтор.

Донишмандлар омадларга ҳикматни она дейди:
Саҳроларда сув қидирган сароб кўриб панд ейди.
Сен ҳаммани ёмон кўрсанг, нур топасан кимлардан?!
Ахир ўзин танғиб турмас жароҳати йўқ одам!

Кимнинг қалби ишқ кўйида куймаптикан бирон пайт?
Муҳаббатда дарду алам кўрмаган ҳам борми, айт?!
Бу оламнинг расми шундай, бадбин бўлмоқ не керак!
Гулни севиб узгучининг қўлин тирнар тиканак.

Биров гулдан сўраганки: «Сенда лаълий важоҳат!
Шундай экан, бандларингда тиканларга не ҳожат?»
Гул дебдики: «Аччиқ кўрган билар чучук қадрини.
Қиз ҳаммабоп бўлиб қолса, очмас биров баҳрини».

Гуллаш фасли тез ўтса-да, гулнинг раъйи шу йўсин.
Бу ҳаётда жафо кўрмай, ким топипти сафосин!
Ёмонликлар-яхшиликлар мангу ҳамроҳ, ажралмас.
Бешафқат деб сен дунёни қарғамагин! Ундоқмас!

Юр мен билан бирга — йўлга! Насиҳатим тинлагин!
Васвасалар тузоғига тушган фикринг-тилагинг!
Сен нафсингга банди бўлма, васвасани тез унут!
Сўзларимда қаллоблик йўқ, юрагимдан бу ўгут!»

Жавоб бериб Тариэл дер: «Мажолим йўқ, тил карахт,
Фаҳмим хира! Ўгутларни қандай уқай мен бадбахт!»
Тақдирига кўнган киши қутулолмас азобдан!
Мангу уйқу менга роҳат! Ажалга мунтазирман.

Мен тангрига ялинаман ўлай деган ҳолатда:
Бу дунёда айрилганлар қовушолсин жаннатда.
Менга шундай висол бахти бир кун бўлса муяссар —
Қабримга сен «алвидо» деб тупроқ ташла, биродар!

Севганимни кўрмоқликнинг иштиёқи ғоят зўр.
Биз у билан беҳишт ичра қилурмиз роҳат-ҳузур.
У йиғласа йиғлашамиз, чақирса «лаббай» дейман.
Юэлаб ўгут эшитсам-да юрагимни тинглайман!

Бор гапимни сенга айтдим. Мен дунёдан безганман.
Руҳим қўмсар само нурин... Умрим битди — сезганман.
Ўлик тана кимга керак?! Тирик қолсам қўйгин тинч!
Жуссам тезроқ ириса-ю, руҳ юксалса! Шу ўтинч!

Яна панду насиҳатлар эшитмоққа тоқат йўқ,
Ўлим мени пойлаб турар, келгусида омад йўқ!
Фоний дунё охир мени гўрга элтур муҳаққақ.
Тезда гилга айлангуси совуқ таним — бу гап ҳақ!

Ҳикмат нима? Девоналар қулоғига панд кирмас.
Ноумидлик бўлмасайди тинглар эдим ўгут-ваъз.
Ҳаётбахш нур ёғмай қолса, гул сўлиб топар завол.
Дўстим, сенинг кенгашингга кўнмоғим амри-маҳол!»

Автандил кўп ўжар туриб ялинди олийзотга:
«Бу дунёни ташлаб кетсанг етасанми муродга?!
Қалқ мардона! Уз-ўзига ёв бўлурми оқил эр!?!»
Бу ўтинчлар кор қилмади, унамади Тариэл.

«Дўстим, энди ёлборишлар ва йиғилар беҳуда,
Сенга маъқул эмас экан, баслашмайман бу ерда.
Сен ўлмакни чамалабсан — сўлса гуллар, не чора?
Аммо бир гап...» — йиғламсираб бошин эгди бечора.

«Хайр дедим Арабистон диёрида дилбарга,
Гулчеҳрани у элларда қўйиб чиқдим сафарга.
Қарорим кўп жазмий эди, бўйсунмадим шоҳга ҳам.
Сен йўқ бўлсанг, ҳечким мени қилолмайди шод-хуррам.

Бир ўтинчим қабул этки, ёзилсин дил хумори:
Чўлда бирга бир чопишсак, эй руҳим калиддори!
Шунда дардим, ғаму ғуссам тарқаб кетар бир зумда,
Ундан кейин хўшлашамиз, ихтиёринг ўзингда!»

Ўтинарди: «Қани бирга от чопишсак чўлларда!»
Амин эди дўстнинг ғами тарқар отда — эгарда!
У ялинчоқ кўзлар билан энгашди дўсти томон,
Охир уни кўндирдию дили бўлди шодмон.

Ғамгин ботир унаб деди: «Майли, келтир тулпорни!»
У отни тез олиб келиб отлантирди сардорни.
Икки иноқ от қўйишди чўллар оша чопагон,
Тариэлда куч тирилди, чакакларга тўлди қон.

Автандилнинг ҳарбир сўзи рубоб каби хушнаво,
Дудоқлари маржон янглиғ қирмизи ва мусаффо.
Унинг сўзин эшитсайди кексалар ёшаргудай.
Тариэлнинг дарди тарқаб яшнади юзи шу пайт.

Оғасининг кайфияти тузалганин кўрганда,
Автандилнинг чеҳрасида товланди қувонч-ханда.
Чиққан қўлни табиб қандай тузатса заҳмат билан,
Автандил ҳам дўст азмини қайради ҳикмат билан.

Худди қайта тирилгандай ботир уни тингларди:
«Сен дўстингдан бекитмагин энг яширин сирларни.
Қўлингдаги билакузук севганингдан ёдгор,
Айт-чи, сенга бу азизми? Жавоб бергин, эй сардор!»

Дўсти деди: «Уша қизни махтагани сўз етмас!
Барча қувонч ва изтироб унга боғлиқ чамбарчас.
Оламдаги барча бойлик: сувлар, ерлар, ўрмонлар,
Унга қиёс қилинганда хору хасдай туйилар».

Автандил дер: Сендан кутган жавобим ҳам худди шу!
Ҳамма гапни тўғри айтгай, мен эмас хушомадгўй,
Билакузук сенга ирим, лекин эсда йўқ Асмаат.
Бундай ношуд ҳаракатни одамлар дер хиёнат.

Билагингда билакузук мунаққаш ва жиолои,
Бу зийнатга ким қараса, кўзи яшнара сафоли.
Аммо Асмаат канизинг-ку, бу феълинг чакки бўлган,
Синглимдир деб тутунганинг шунча тез унутилган!

У сенга ҳам, ёрингга ҳам бўлган содиқ дастийёр,
Олиб келган мактублардан кўнглинг бўлган бахтийёр.
Қуёш юзлаи шоҳ қизининг сирдошини унутдинг!
Яхшиликка жавоб қилиб, ёмонликни пеш тутдинг!»

Таризэл дер: «Аччиқ сўзинг ниш уради дилимга,
Асмаат чиндан ғамдош эди менга ва севгилимга!
Мен ақлимни йўқотгандим, энди ҳушни тиклайман.
Тирик қолсам уни худди ўз синглимдай сийлайман».

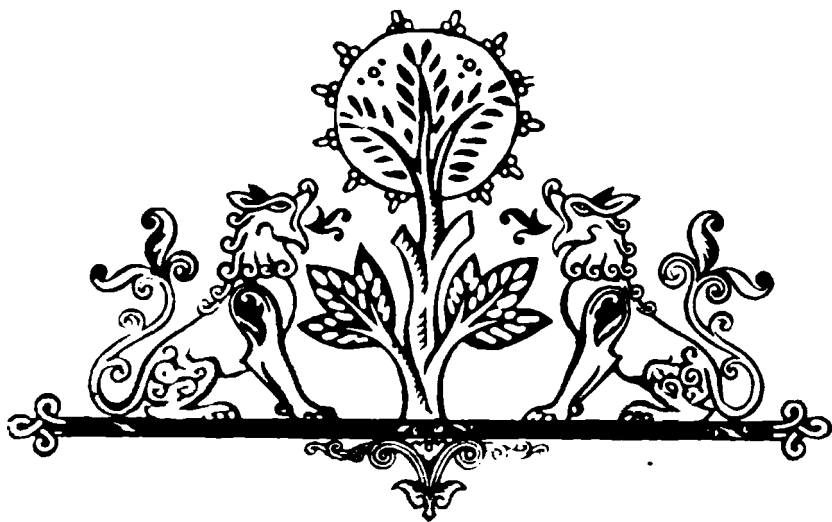
Таризэлнинг кўзёшлари тиниб кетди тамоман.
Мен бу икки қаҳрамонни тасвирлашга ожизман!
Инжу тишли, гул дудоқли Таризэл ва Автандил,
Илонларни уясидан чиқаради ширин тил.

Автандил дер: «Мен дўст учун жонимни ҳам тикамен.
Сени собит бўлмоқликка чақираман, ака, мен!
Доноларча иш қилмасанг, донолигинг бефойда, —
Бойликлардан воз кечганга сандиқлардан не фойда?»!

Руҳан тушиб довдираган умри бекор кетади.
Худованддан ижозатсиз кўз юмилмас абадий!
Ҳатто гул ҳам уч кунгача сўлмай турар қуёшсиз!
Ҳақ таоло амри билан шуҳратга эришамиз!»

Жавоб берди Таризэлки: «Маслаҳатинг куп мақбул,—
Оқилларга устоз маъқул, тентакларга номаъқул.
Аммо азоб водисида борми менга мададкор?
Сен ҳам мендай ишқ бандаси, сўзим сенга қилмас кор!

Мум оловга хуштор экан, ёниб эрир шамъ бўлиб,
Сувга солсанг, совуб қолар, тунга нурдай кумилиб.
Бировларнинг қайғусига дардмандлар тушунар.
Сен ҳам тушун: менинг жоним шамъ мумидай ўртанар».

XXVI

АРСЛОН БИЛАН ЙЎЛБАРСНИ УЛДИРГАНИ ҲАҚИДА ТАРИЭЛНИНГ АЙТГАН ҚИССАСИ

Сўнгра нелар бўлганини айтиб берай батафсил,
Ўткир ақлинг билан тинглаб ҳикоямни уқиб бил.
Келишингни кутар эдим изтиробга чулганиб.
Ҳорда ётиш жонга тегди. Чулга чиқдим отланиб.

Чангалзордан ўтгач кўрдим олдимда қир-яланг ер.
Бир урғочи йўлбарс кўрдим, орқасидан эркак шер.
Суюшган жуфт учратгандай қарардим бу ҳолатга.
Аммо улар меҳр ўрнига киришди хусуматга.

Йўлбарс шерга рағбат билан суйкалганди аввало;
Ҳайвонларда бу майлга бўлган эдим маҳлиё.
Аммо бирдан жониворлар тиржайишиб қолдилар.
Ҳараз билан бир-бирига мудҳиш чангал солдилар.

Жониворлар дам сийпашиб, дам солишди чанг-панжа.
Сира билиб бўлмас эди, бу ўйинми ё жанжал...
Бироқ йўлбарс аёлларча макр ишлатиб сиргилди.
Арслон унга ҳамла қилди, йўлбарс ерга йиқилди.

Шу самотда мен ҳайқирдим: «Бу мардона иш эмас,
Севганини таҳқир қилмоқ эркакларга келишмас!»
Қиличимни қиндан олиб чопа солдим арслонни.
Калласини мажақладим ва ўлдирдим ҳайвонни.

Қиличимни ерга ташлаб бордим йўлбарс пайдан,
Севгимдай уни қучиб сийламоқчи эдим ман,
Аmmo йўлбарс менга солди у тирноқли чангалин.
Уни ерга ағдардим, тийилмади у лекин.

У қаҳр ила ташланарди танимни қонга белаб.
Мен ноилж бир иргитиб уни ҳам қилдим талаф...
Эсга келди ёрим билан сўнгги висол, аразлар,—
Оҳ, у дамлар хотирланса бўғилади нафаслар!..

Бу оламда яшамоғим уқдингми қанча огир!
Маъюсликдан тарки дунё қилиб кетдим мен охир!
Бездим фоний ҳаётимдан, ажал-чи, ноз қилади...»
Қиссасини адо қилиб ботир ғамгин йиғлади.

XXVII

АВТАНДИЛ ВА ТАРИЭЛНИНГ ҒОРГА ҚАЙТИБ КЕЛГАНЛАРИ ВА У ЕРДА АСМАТ БИЛАН КҮРИШГАНЛАРИ

Автандил ҳам оғасининг мотамига бўзлади,
Деди: «Оға, бадбин бўлма! Яқин висол соати.
Фалак қанча дўқ қилмасин тангри сенга мадақкор.
Ҳижрон даври мангу эмас, ёзмишингда висол бор.

Ошиқларни офат пойлар, яширинмоқ беҳуда!
Ким турмушда аччиқ кўрса, бол татийди охирда.
Билки, севги кўп синайди, қийнайди ишқ аҳлини,
Анойнга ақл ўргатар олар дона ақлини».

Шум қисматни қарғаб-қарғаб ҳорғин борар эдилар:
Тоғ бағрида ботирларга пешвоз чиқди бир дилбар.
Суюнгандан кўзёшлари тўкиларди пайдар-пай,
Бахтли Асмаат билан улар ўпишдилар сингилдай.

Қиз дедики; «Ҳикматингга ё раббим, ақл етмас,
Коинотнинг эгасисан, шафқатинг нури битмас!
Исриқдаги тутуш янглиғ сенга қалқсин шу дуом!
Мен ноумид йиглар эдим, энди келди муддаом».

Тариэл дер: «Азоб мени шамширдай тилиб турар.
Дам омадни, дам балони ҳарчоғ ёндош келтирар.
Бу азалий бир қонундир дунёда ҳар иқлимда!
Ачинаман сенга. Ўзим бахт топарман ўлимда.

Ташна киши қўлидаги сувни тўкиб ташларми?
Мен-чи, қуруқ чаманларга қуяман кўз ёшларни!
Ўзим сувсаб ўлмоқдаман, аммо ҳар кун йиғлайман.
Аттанг! Инжу бўталанар, сўлиб кетар гул-чаман!»

Бошин қуйи солиб ёрин хотирлади Автандил:
«Зўрға тирик юрибман, оҳ, кўп соғинди сени дил.
Жаҳон ва жон кўзимда йўқ, жудо бўлсам, суйганим!
Ким англайди қанақа бир жаҳаннамда куйганим?!

Кун булутда ғойиб бўлса, гул сўлишин билади!
Юлдузларни зулмат тутса, инсон ғамгин бўлади.
Мустаҳкам бир тош сингари, эй кўнгул, бўл устивор,
Ёрим билан учрашгунча руҳим қолсин умидвор!»

Икки хуноб дўст — биродар изтиробга қул-банда.
Асмаат чопиб горга кирди. Ўт ўчмабди гулханда,
Йўлбарс пўстин ерга ёзди, таклиф қилди таомга,
Оға-ини ўтиришди, қизиб кетди ҳангома.

Сих ўгириб кабоб қилар қиз бу икки ғарибга,
Нон йўқ эди, аммо таом арзигудек таърифга,
Тариэлга қиз «Ол!» деса, у боқди жирканиброқ.
Гўштдан бир жаз олиб чайнаб ютди кўп беиштиёқ.

Агар гапинг маъқул бўлса, дўстинг жон деб эшитар.
Ҳеч бир сўзни қолдирмайин, қулоқ осиб кузатар,
Сўниб кетган ёнгин каби эски дардлар битади.
Ўтиб кетган саргузаштлар тасалли бахш этади.

Ғорда ётиб тунадилар арслонмонанд ўғлонлар,
Ҳар бири ўз севгисидан айтиб берди дostonлар.
Тонг чоғида тагин ўтмиш можаролар эсланди,
Мангу дўстлик паймонлари, қайта-қайта сўзланди.

Тариэл дер: «Ёқтирмайман гап чўзишни мен жуда.
Сен шу қилган ёрдамингнинг ажрини берсин худо!
Ақли расо дўстлар аро онтдан азиз нима бор?
Қардошликнинг муҳаббати турар тошдай устивор.

Инсоф қилгин мен дўзахда ёнмоқдаман бари бир!
Бу ўт оддий чақмоқтошдан чиққан олов эмасдир.
Сен ҳам фалак жафосидан куймоқдасан бешбаттар,
Қайтгин туққан диёрингга, кунчеҳранг сени кутар!

Дилим куяр! Худованднинг назаридан қолибман.
Қулоғи бор эшитсинки, мен жафога толибман.
Доноларнинг қилганини мен ҳам қилиб кўрибман.
Аммо энди девона бир Мажнун каби юрибман».

Автандил дер: «Сен инингни шунча қаттиқ қойима.
Сенинг нутқинг ҳикматларга хазинадир доимо,
Оҳ, наҳотки, юракларнинг ярасига йўқ дору,
Ахир барча уруғларнинг мурабийси худо-ку!

Сен худонинг амри билан шодликлардан йироқсан!
Амри ҳақ-ла юртдан қочиб ғурбатларда саёқсан!
Билиб қўйки, севги билан машаққат шерик икков.
Сен шоҳ қизин учратгайсан, жонимни тикай гаров.

Фалокатда ерга ётиб инграгани эр дема!
Юлдузингни топиб олдинг! Дард олдида бош эгма!
Яратганинг шафқати кўп. Заҳматларни дадил енг!
Уқиб ўрган, шу аниқки, эшак билан нодон тенг.

Мен турмушдан ибрат олиб кўп элларга юз тутдим,—
Фақат сени кўрай дея севганимни тарк этдим,
Севганимга иқрор бўлдим: Куяман дўст кўйида,
Тақдир мени шунча эвса, мендан сенга не фойда?!»

Жавоб қилди Тинатинки: «Сен эркакдай маҳкам бўл,
Сен дўстингга сўз бергансан, ўз сўзингга эга бўл!»
Маликадан рухсат олиб тарк этдим диёримни:
Энди сени қўйиб кетсам номард дейди ёр мени.

Насиҳатим эшитиб ол, қудратинг бўлмайди кам,
Шавкатли иш қилганларга топинар бани одам,
Гул бошини букиб қолар кўрмаса нур ҳавосин.
Сен ўзингга бепарвосан, менга топгин даво сен.

Хоҳлаганинг ишни қилгин, бор истаган томонга.
Таъбинг тортса доно бўлгин, ёки отил бўронга.
Паҳлавонсан, ҳусну жамол, қадду қомат келишган.
Шу ҳолатда нима чиқар шаъмдай ёниб эришдан?

Мен кўп нарса сўрамайман — фақат бир йил сабр қил,
Асиранинг изин топиб қутқарурман уни, бил!
Илк баҳорда қайтганимда келтирурман хушхабар,
Суюнарсан, гулхан кўриб суюнгандай йўлчилар.

Шу айтилган муҳлат ўтиб етолмасам муродга,
Билки, аллақаерларда энгилибман мамотга.
Йиғлаб-йиғлаб қайғу ичра дўст азасин сақлагин.
Ундан кейин ихтиёринг: хоҳ ўйна, хоҳ йиғлагин!

Бу гапимга хафа бўлма, шафқат қилиб кечиргин,
Қумлоқдами, қайиқдами жон берурман мен ғамгин?!
Ахир, тилсиз махлуқ каби туролмайман бўлиб лол...
Қайдан билай, пешонамга ёзилган не ғам-бало?»

Тариэл дер: «Кўп гапириб бермай сенга дарду ғам,
Бари бир сен англамассан қанча узоқ сўзласам.
Дўстимизни кўндиришга ожиз бўлсак, у маҳал —
Сирлар ўзи очилур деб қилайлик биз таваккал.

Билки, жаҳон йўлларида саргардон кўп қийналар.
Уй роҳати, йўл заҳмати менга ҳозир баробар.
Энди сенинг истакларинг — мен телбага фармойиш.
Мендан кечсанг, демак, менга ажалдан йўқ қутилиш».

Суҳбат шундай адо бўлгач қайтадан онт ичдилар.
Чўлга жўнаб ов-илвасин овладилар баробар;
Ғорга қайтиб келгандан сўнг тагин аччиқ йиғлашди,
Бўладиган айрилиқнинг изтиробин ўйлашди.

Бу қиссани ўқиганлар, кўзингизга ёш тўлар!
Жигар-қалблар айрилганда гўёки, карахт бўлар.
Яқин дўстдан айримлоқлик юракда очар яра,—
Видолашув мусибатин кўрмаган билмас сира!

Отландилар икки ботир чиққанда шарқ қуёши,
Майсаларнинг гиламига қуйиларди кўз ёши.
Тимдаланган чеҳраларнинг ранги бўлган арғувон.
Гўё чексиз изтиробда безовта икки арслон.

Улар ғордан узоқлашиб кетишди изтиробда,
Аснат дерди: «Ғурбатларда машаққат кўп шу тобда!
Оҳ муҳаббат шайдолари! Менинг ишим ғамхўрлик!
Мени пойлар мусибатлар! Мен — ожиза! Мен шўрлик!»

Танимаган йўллар ўтиб куни билан юрдилар,
Бир денгизнинг соҳилида манзил қилиб турдилар.
Мижжа қоқмай туни билан ҳасратлашди ботирлар,
Айрилиқнинг дардин ўйлаб суҳбатлашди ботирлар.

Автандил дер: «Бу дард менинг кўзёшимни қуритди.
Сенга тулпор тортиқ қилган дўстни наҳот унутдинг?
Фаридундан кўп нарсани билиб олсам бўлар-ку!
Маликадан яхши хабар менга айтиб берар у».

Фаридунни учратганин Тариэл эслаб олди,
Унинг мулки таърифида билганин айтиб қолди:
«Денгиз бўйлаб шарққа қараб борилар у томонга.
Мени сўрса, биродардай рост гапни айт султонга».

Овга чиқиб бир кийикни овлашди икки ўртоқ,
Гулхан ёқиб ўтирдилар, ўтмади лекин томоқ.
Тунадилар кўк дарахтлар чодирининг остида,
Нолидилар бу жафокор фоний дунё дастидан.

Айрилиқ-ку ноилождир. Туманли тонг ёриди.
Улар сўзин ҳар одамзод эшитса йиғлар эди.
Кўзёшлари селоб каби қуйиларди кўп нохуш,
Қулоч очиб қучоқлашди икки ботир тушма-туш.

Инграб-йиғлаб тирмар эди юзин икки баҳодир.
Мағриб қараб Тариэлу машриқ томон Автандил.
Айрилса-да, эшитилар ботирларнинг овози.
Қуёш юзин қоплар эди хайрлашув садоси.

XXVIII

АВТАНДИЛАНИНГ НУРИДДИН-ФАРИДУН ҲУЗУРИГА БОРГАНИ ВА МУЛКИСАНГСОДА УЛ ПОДШОҲНИ БОРИБ КЎРГАНИ

Эҳ, эй фалак, сен одамни қилмоқдасан саргардон!
Сенга бовар қилганларнинг юрак-бағри, мендек, қон!
Одамларни сен қиласан ҳалокатга мубтало,
Аммо тақдир қурбонларин унутмас ҳақ таоло!

Фарёд билан худовандга дуо ўқир Автандил:
Кўзёшларим тўкилмоқда бурунгидай муттасил.
Ҳижрон ўзи қиёматда висол каби кўп оғир,—
Бани одам баб-баравар бўла олмайди охир!»

Унинг иссиқ кўзёшларин ҳайвонлар ялар йўлда.
Олов эса тўхтамайин авж олади кўнгилда.
Ёрин эслаб тагин баттар азобланар, баҳодир,
Лабларининг гунчасидан ялтирайди — инжу-дур,

Қоматлари букилганди, юзида ранги сўнган,
Биллур билан ёкутлари ложивардга айланган.
Аммо ўлим васвасасин хаёлидан ҳайдайди:
«Қуёшни йўқотганлар зулматларга чидайди!»

Қуёшга дер: «Сен ҳам менинг маҳлиқомга ўхшайсан!
Унингдек сен бу дунёни нурга ўраб қуршайсан.
Йўлдан озсам севинтириб бўлар эдинг раҳнамо,
Энди у ҳам, сен ҳам мени унутдингиз тамоман!

Қуёш узоқ кўринмаса қўпади довул-бўрон:
Мени ташлаб кетиб қолди икки қуёш ногаҳон.
Тошларгина дардни билмас, сезмас сира фалокат;
Пичоқ тегса изтиробда қонаб кетар жароҳат».

Дайдилиқдан беҳол бўлиб қуёшга дер Автандил:
«Эшит додим, эй офтоб, қодирлардан сен қодир!
Сен бадбахтга тож кийдириб улуғлашга қодирсан
Тунни йўқат, ўз ёримга қайтар мени ҳозир сан!

Зухал, сен-ку шум юлдузсан, майли, мени куйдиргин!
Юрагимни ғамга чулғаб зулматларга кўмдиргин!
Кўп ноилж дардлар билан мени юкла хачирдай,
Аммо ёрга айтиб қўйки: «Хунобаман ҳажрида!»

Ҳаққонийлик посбони, эй Муштари юлдузи!
Юракларда қайсарлик бор, ўртада бўл сен қози!
Жаҳаннамга тан бермагин, тўғри йўлдан юр фақат.
Қасос эмас, ҳукм чиқар, очма янги жароҳат!

Сен эй Миррих, аямасдан санчгин ўлим найзасин!
Баданимнинг ярасида ўйгин қонлар чашмасин!
Ялинаман, ҳасратимни айтгин севган ёримга.
Кўрасанми! Қувончим йўқ. Қулоқ солгин зоримга!

Зухра, ҳасрат юлдузисан! Ёрим мени ёндирад,
Табассуми лаъл юзида инжу каби ялтирад.
Гўзалликнинг шу қудратли жозибаси, афсуни
Соддаларни довдиратиб қилар савдо мажнуни.

Эй Уторид, ҳимоячим! Дайдига қил илтифот!
Мен қуёшнинг асириман, куймоқда дилим, ҳайҳот!
Кўзёшимни сиёҳ қилиб тасвир эт мусибатим.
Сенга қалам — найқамишдай чайқалувчи қоматим!

Ой, шафқат қил, биз иккимиз бир-бировга ўхшаймиз.
Биз Қуёшга қарам бўлиб, ёруғ олиб яшаймиз...
Сен ёримга айтиб бергин юрганимни жафода,
Ишонсинки, мен ўламан садоқатда-вафода!

Азобимнинг гувоҳлари жимдир етти сайёра.
Зухал, Қуёш ва Уторид тун қўйнида овора.
Зухра билан Миррих ва Ой қулоқ солар зоримга,
Менинг ҳалок бўлганимни сўйласинлар ёримга!

Оҳ, эй кўнгул, кўз ёшлардан толиққансан, хунобсан,
Аммс Иблис қутқусидан бўлиб қолма хароб сан.
Қарға қанот кокилларнинг ҳасратида ўларсан.
Лекин дардга бардош берсанг, бир кун хурсанд бўларсан!

Бу ўткунчи умр йўлин сабр қилиб мард ўтгин!
Сен Қуёшнинг васлин кутиб қайғуларни унутгин!»
Автандилнинг қўшиғига қараганда булбуллар —
Булбул эмас, гўё бойқуш кулган бўлиб туйилар.

Жониворлар йўлга чиқиб ғамли куйни тинглади,
Ҳатто тошлар сувдан чиқиб соҳилларда ингради:
Бу қўшиқни эшитганлар нола тортди жамулжам,
Автандилнинг ўтган йўли кўзёшлардан бўлди нам.

XXIX

АВТАНДИЛНИНГ ШОҲ НУРИДДИН-ФАРИДУН МАМЛАКАТИГА КЕЛИШИ

Денгиз бўйлаб яқин уч ой сарсон эди сафарда,
Бир кун кўрди: денгизчилар гирдобларда — хатарда —
Қайиқ суради, ботир деди: «Ростин айтинг, сизлар ким?
Қай пошшолик одамисиз? Сизда ким шоҳ ё ҳоким?»

Улар деди: «О йўловчи, чинор қомат паҳлавон!
Сени мақтар юртимизда ҳали қанча ғазалхон.
Бу ён — турклар эли; бу ён — Фаридуннинг давлати,
Сўз кўп, лекин ақлимизни олди ботир савлати.

Ўлкамизда шоҳ Фаридун даврон суради бахтиёр,
Сахий, ўқтам, мард чавандоз, ардоқлашга сазовор.
Шижоатда унга тенг шоҳ бормикан, ким билади!
Якка жангми, ёппа жангми — ёвни яқсон қилади».

Автандил дер: «Тангрим қўллаб, сизга яхши дуч келдим,
Чўнг шоҳингиз дийдорини тез кўрай деб, кўп елдим.
Неча кунлик йўл бор тагин, наҳот мушкул ва узоқ?»
Секин юзиб кетишаркан, қайиқчилар дер мундоқ:

«Чинор қомат, эй баҳодир, яна ўн кун юргайсан,
Шундан кейин Мулкисангсор ўлкасини кўргайсан,
Унда яшар шавкатли шоҳ қиличбозу тирандоз,
Худо ҳақи, камолингни юз мақтасак, тагин оз!»

Ботир деди: «О дўстларим, мени кўп ҳам мақтаманг.
Қиш ҳукмида сўлган гулни сиз асло гул атаманг.
Бир вақт араб саройининг кўрки эдим ва номдор,
Сўқлансангиз арзир эди, ҳозир менда не кўрк бор!»

Хайр, деб тагин йўлга тушди, нотаниш-ди олис йўл,
Ўзи ботир, бўйи чинор, пўлатлардан икки қўл.
Ғамдан ариб, омад учун шукр ўқирди кетма-кет;
Наргислардан ёши оқиб, хўлланарди биллур бет.

Ким учраса, қаролидай хизмат учун боғлар бел,
Келбатига, савлатига йўл-йўлакай қойил эл;
Кетмагин дер ва ноилож кузатишар нақ элдош,
Мард ёнига қўшардилар йўлни билган кўп йўлдош.

Мулкисангсор маррасига етди ахир паҳлавон,
Кўрди: чўлда сонсиз отлиқ, ер-кўк бирдай чанг-тўзон,
Чўл ўралмиш, авжида ов, тинмас бурғу садоқлар,
Мўл-мўл ўлжа олишарди, ўт ўргандай ўроқлар.

Шотирлардан битта қулга сўроқ берди у дарров:
«Қай ҳукмдор қарамлари бу саҳрода қилар ов?»
Жавоб бўлди: «Мулкисангсор шоҳи сайрда юрибди,
Мерганлари тўқайларда қирон солиб турибди».

Қўшин турган тепа сари чопа кетди Автандил,
Шавкатига ярашиқ сўз тополмайин ожиз тил.
Ким учраса, қуёш каби қамаштирар кўзини,
Ҳамма қойил, қамиш каби расо тутар ўзини.

Кўк авжида улкан бургут учар шу кез айланиб,
Ботир дарров мўлжал олди камон ўқлаб, шайланиб,
Жаранг бериб ўқ ҳам учди, қуш ҳам тушди тошдай зил.
Қанотларин кесиб, тагин шоша кетди Автандил.

Кўринарди юксак тепа. Фаридунга хос чодир.
Уч тарафдан ўраб турар саф тортиб қирқ баҳодир.
Тўп-тўп мерган ўртасида ёндашмоқда мард танҳо,
Не вайдан ов тўхтаб қолди? Қош чимираб Фаридун шоҳ.

Қулга айтар: «Нега қўшин чўлда бебош елмоқда?
Наҳот жазо унут бўлса? Овни ташлаб келмоқда?!»
Қул Автандил томон чопар — чинор бўйлик бир йигит —
Ақлин олар, гангиб қолар, ерга қарар у жимжит.

Автандил тез пайқадики, бу қул шоҳга яқин қул,
Деди: «Арзим ҳукмдорга еткизгин, эй чоповул!—
Олисанман, авворайи жаҳон, ғариб йўлчима,
Тариэлнинг укасиман, даракчима,
элчима».

Қайтиб келди қул ҳам шошқин, у сўзларкан шоҳ ҳайрон:
«Қуёш булут орасидан балқигандай ногаҳон,
Ақлим олди ботир йўлчи, шошар кўрса доно ҳам,
Тариэлнинг даракчиси, дўстима,
— дер сўрасам».

Қуршаганди кутилмаган суюнчларнинг селлари,
Юзларининг гулин гўё тўнгдирди чўл еллари,
Шоҳ босолмас юрагининг қалтироғин, ўйноғин.
Тез қўзғолди пешвоз бўлиб, олқишлашга қўноғин.

Тик тепадан тушар экан, эсанкирар жуда ҳам,
Баралла дер: «Кўз ўнгимда порлоқ қуёш чинакам!
Юз мақтасанг юз олқасанг топилмас бу қўноқдек!
Баҳодирнинг ёши оқар ялт-ялт оққан булоқдек.

Қучоқлашар гўё яқин қабиладош иккиси,
Автандилни ўпади шоҳ, худди азиз иниси.
Икки ботир жамолидан лашкар эди лолу, ганг;
Топилгайми тенги — жаҳон бозорларин изласанг!

Дунёда шоҳ Фаридунга ўхшаш топмоқ кўп маҳол,
Лекин ўта порлоқ эди Автандилда кўрк, камол,—
Қуёш чиқса, кўк юзида сўнар бутун юлдузлар,
Шамъ ярқирар тунда, лекин кўринмайди кундузлар.

Отланишиб жўнадилар Фаридун саройига.
Ов ҳам тинди, қўшин тарқаб, борар ҳар ким жойига,
Эл меҳмонга суқланади, қўшин дер: зап баҳодир!
Бундақасин яратишга, тангрим, ёлғиз сен қодир!

Автандил дер Фаридунга: «Ордоқли шоҳ, улуғ шоҳ!
Қайдан келдим, қаён кетгум, бир-бир этай мен огоҳ;
Тариэлга яқин дўстлик сабаб буён келишга,
Сирдошману нолайиқман ҳатто қули бўлишга.

Мен Ростевон бекларидан. Арабистон — юртим бор,
Сипоҳсолар фарзандиман, қўшинларга бош сардор,
Зотим улуғ, Автандилман, шоҳдан сабоқ олганман,
Юрт аҳлига қалқон, ёвга талай қирон солганман.

Бир кез чўлда ов чоғида шоҳ ёндашди ўрмонга,
Кўзи тушди кўзи ёшли нотаниш бир инсонга;
Биз меҳмонга чақиргандик, келгани йўқ, этди рад,
Ўтга тушган қурбон янглиг тўлғонарди у беҳад.

— Терс инсонни тутиб келинг! — шоҳдан бўлди шу фармон.
Офат эди, нотанишнинг зарби эди зўравон;
Қамчисидан биров ўлар, ўзга қучар бежон хок,
Англадикки, ой пайиға тушмоқ қандай хатарнок!

Нотанишни шайтон санаб, шоҳ бўлди кўп дилсиёҳ,
Базму тўйлар бекор бўлди, жойи жимжит хилватгоҳ;
Мен кезардим диёр-диёр, излаганим терс инсон,
Жўнатганди мени шоҳ қиз, ишқи ҳамон ўртар жон.

Уйқу кўрмай, суюнч билмай, уч йил кездим дарбадар,
Ундан дакки еган турклар нохос берди рост хабар:
Мусибатлар эзган эрнинг изин топдим мен ахир,
Инисидай севиб қолди мени улуғ баҳодир.

Девлар билан савашларда ўлжа олмиш холий ғор,
Унда яшар, мард ёнида юртдош ёлғиз каниз бор.
Юрагида ишқ олови, Мажнун дейди кўрганлар,
Мотамсаро бўлса арзир — ундан жудо бўлганлар!

Нола чекар тинмай Асмат, хўжасига кўп ҳамдард.
Шер боласин асрагандай асрар қизни шери-мард.
Азобларда, шўрлик ботир, тополмас ҳеч овунчоқ,
Одам кўрса қочар овлоқ, дунё жирканч ва олчоқ.

Менга айтди маликани ўғри олиб қочганин,
Расо ўн йил ёр ҳасрати дилда яра очганин,
Сўзлаш оғир — бад толеи аянч, мунгли, сералам:
Ёруғлиққа зор тутқундай, ёр васлига зор у ҳам!

Ўзинг берган аргумоқда саҳро кезар саргардон,
Овоқларда дайдир нуқул, бир зум бўлмас шодумон.
Одамлардан аёв кутмас, ёввойи бир тарзи бор.
Қандай чидай, қандоқ чидар Тариэлга дилбанд ёр!

Тарил деб жафоларга бардош бердим, эмас сир.
Ачинаман, дўст тутганман, сўзим — сўзу, ваъда — бир!
Дўст дардига даво излаб, жаҳон кездим мен ҳарчанд,
Қайтиб араб ўлкасига, шоҳни кўрдим дардиманд.

Тагин йўлга шайлангандим; йўқ! — деди шоҳ даҳшаткор.
Изимдаги лашкарни ҳам ташлаб, қочдим мен ночор.
Ватанимни тарк этдим у куйдим, ёндим, бўзладим.
Жаҳон кезиб, дўст дардига фақат малҳам кўзладим.

Тарилга қиёматлик дўстлигингни билгандим,
Ўша важдан, суянчигим, сени излаб келгандим.
Қуёшдан ҳам ёрқин сиймо сўроғин бер, йўл кўрсат,
Кўз қувончи, дил юпанчи қайда экан бу фурсат!»

Тарилни эслаб, шоҳ ҳам неки билса сўзлашди,
Икки ботир ўзларини ҳеч тутолмай, бўзлашди;
Икки юрак бирдай ёнар учинчи бир ўртоққа,
Киприклардан томган ёшлар оқар гулдек ёноққа.

Икковининг ноласига чидолмади дўст-ёрон,
Ёқалар чок, уввос тортар, тинмас эди оҳ-фиғон.
Етти йиллик жудоликни эслаб йиглар Фаридун,
Қарғар эди вафоси йўқ бу дунёни бус-бугун:

«Оҳ Тарил, гўзал ботир! Сенга мақтов ярашур!
Сени кўрса, қуёш, юлдуз ўз йўлидан адашур.
Сен кўзларнинг қувончисан ҳам булоқдек соф, сахнй,
Сен оловсан, сен юлдузлар ёруғидек абадий!..

Сендан жудо бўлган дўстга дунё, довруқ на даркор!
Дийдорингни кўп соғиндим, майли, сен безътибор.
Агар мени демас бўлсанг, ҳаёт менга бир оғу,
Куним бўлур какрадан ҳам аччиқ, олам қоронғу!»

Автандилга юз ўгириб шафқатли Фаридун шоҳ,
Оға каби меҳрибон дер: қани уйга, марҳабо!
Мард кўркига суқланади ҳамма чиқиб йўлига,
Киприклардан соя тушар кўзларининг кўлига.

Пойтахтига киришдилар. Ярқирар зўр кошона,
Урдалару арklar нақшин, юксак даргоҳ шоҳона,
Ясан-гусан сарой аҳли тўлдириб тўрт томонни,
Кутиб олар жануб ёқлик бу ажойиб меҳмонни.

Автандил ва шоҳ Фаридун ўтиришар ёнма-ён,
Зиёфатда ўша юртлик аслзода юз аёён.
Шоҳ ва меҳмон суҳбатга банд, суқланишар галма-гал,
Камалакдай порлар эди ёқут, биллур, инжу, лаъл.

Зиёфат ҳам тўкин эди — шарбатлару шароблар,
Автандилни туғишгандай сийлар маҳрам, арбоблар.
Жом кетидан пиёлалар келар эди паймона,
Ҳамма ботир жамолининг шуъласига парвона.

Чўзилди базм, саҳар чоғи бошладилар ҳаммомга,
Ипак чойшаб, кумуш тослар, таъриф йўқди анжомга.
Ювиб, тараб кийдирдилар сарупойи нуқул зар,
Белига ҳам боғлашдилар қимматбаҳо бир камар.

Бир неча вақт қолди сардор Фаридун шоҳ мулкида.
Зиёфатда, томошада, овда, ўйин-кулгида,
Мерганларни ҳайрон этар чўлда ўқи, садоғи,
Учагон қуш, югрук жайрон омон топмас ов чоғи.

Фаридунга деди ахир: «Ога каби қулоқ сол!
Айрилмоғим огир сендан, бунда кунлар соз, хушҳол.
Лекин ортиқ қололмайман, кўнглим ёниқ, йўл йироқ,
Хатар тўлиқ бу сафарга тез кетганим яхшироқ.

Сенсиз ҳаёт аччиқ бўлур, қайғу тўлур, мен иқрор,
Лекин, кечир, ҳали кўп юрт кезмоқ зарур, аҳдим бор.
Муродига етармиди имиллаган йўлчи ҳеч!
Дарижонни илк кўрганинг жойга еткиз, қолмай кеч».

Фаридун дер: «О баҳодир! Суюклисан ўғлимдай,
Юрагинга ғам найзаси қадалибди, мен нетай!
Майли, боргин, тангри ёру душманларинг бўлсин хор,
Сен кетасан, мен қоламан фироқингда зору зор!

Қарорим шу, қўшай сенга соқчилару йўлдошлар,
Содиқ қуллар — огир кунда кўмакчилар-қўлдошлар;
Совға қилай сенга хачир, яхши тулпор ҳам қурол.
Сафар учун зарур бўлгай, рад этмайин барин ол!»

Шоҳ Фаридун тўрт қул қўшди Автандилнинг ёнига,
Ҳамма қойил совға қилган совути, қалқонига.
Тағин берди, олтмиш лаган олтин, кумуш ва гавҳар,
Бир аргумоқ, кумуш юган, нақш солинган зар эгар.

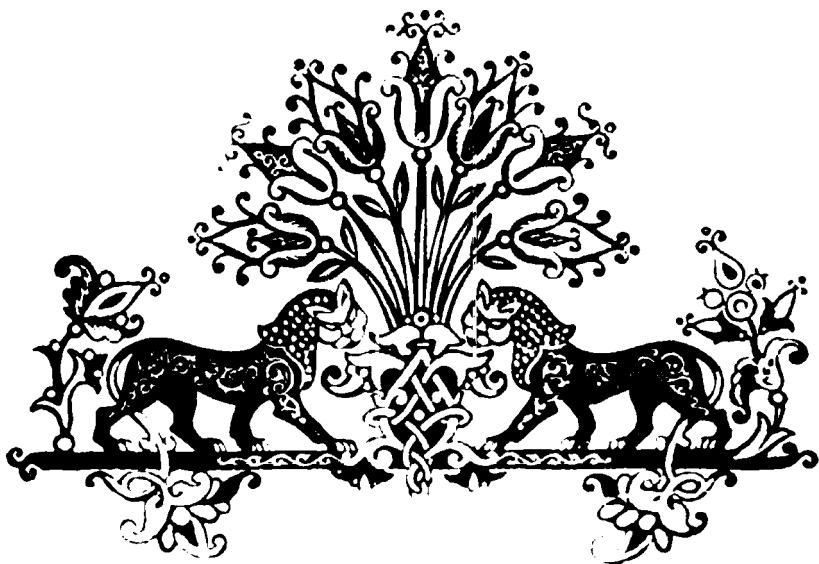
Кўрпа-тўшак юкладилар хачирга хўп тузатиб,
Давлатининг чекигача борди шоҳ ҳам кузатиб,
Айрилиқнинг оғир дамин қарғаб, тўкар инжу ёш,
Дейди: «Қишнинг совуғида музлатмагин, о қуёш!»

Йўл солдилар денгиз тинмай тўлқин урган қирғоққа,
Қуёш қизни шоҳ Фаридун илк бор кўрган қумлоққа,
Қизнинг мунгли қиссасини айтар ёниб кўнглидан,
Булоқ бўлиб оқар ёши кўзларининг кўлидан:

«Занжиларнинг қайиғидан тушганди у асира,
Қора парда тутса ҳамки жамолидан кун хира,
Тутқун қизни қутқаргали от солгандим мен дарҳол,
Нетай, қайиқ уча кетди тўлқинларда қуш мисол».

Юпанч топмай ҳўнгарди шоҳ, хайрлашар охири,
Қучоқлашиб ўпишдилар икки юртнинг ботири;
Икков зўрға айрилишди худди ога-нидек,
Кузатганлар йиғлаб қолди, Автандил ҳам ўтди чек.

XXX

АВТАНДИЛНИНГ НУРИДДИН-ФАРИДУН МАМЛАКАТИДАН ЧИҚИБ НЕСТОН-ДАРИЖОННИ ИЗЛАШГА ТУШГАНИ

Автандилни гусса босар, соғинтирмиш тўлин ой,
Хаёлларда юпанч топар, тарзи гўё сўлгин ой:
«Ёрқин юзли ёр ҳажрига солди тақдир жафоси,
Дийдорини кўрсам фақат бўлур дардим давоси,

Уч қадрдон балоларнинг оташига берар дош;
Қалблар ҳорғин, қалблар эди бурун гўё чақмоқтош!
Бу қалбларга бетаъсирди ҳатто ўткир найзалар,
Ёр ҳажрида татимас ҳеч ҳозир кунлар, лаҳзалар!»

Тўрт кул ҳамроҳ, юрт оралар ботир денгиз бўйида,
Тунлар бедор, дўстга малҳам топмоқ фақат ўйида.
Чорасизлик эзар қаттиқ, йиғлар тағин у нолон,
Билардики, дунё-сомон, пучак пулга ҳам арзон.

Юз кун ўтди, ҳордиқ билмай, ҳамон йўлда юрарди,
Ким учраса, тутқин қизнинг хабарини сўрарди;
Тоғ бошидан кўрди охир зар юкламиш зўр қарвон,
Савдогарлар бесаранжом, аниқ эди ҳаяжон.

Карвон аҳли холий, қия шу соҳилдан олиб жой,
Ваҳимада кенгашарди — ҳолимизга наҳот вой!
Автандил ҳам салом бериб, яқинлашди қирғоққа,
Сўроқ берди: «Қаерликсиз? Юзмоқчисиз қабққа?»

Сарбон эди кўпни кўрган Усам отлик доно чол,
Кўкрагига қўлин қўйиб, салом берди у дарҳол:
«Сен — каттакон далда бизга, қуёш янглиғ, эй ботир!
Қулоқ солгин, ҳар на бўлса айтайлик биз бирма-бир».

Давом этар: «Савдогармиз олис Бағдод шаҳридан,
Муҳаммаднинг умматимиз, кечганмиз май баҳридан.
Денгиз шоҳи шаҳарида кўз тутар кўп харидор,
Биз улгуржи савдогармиз, той-той қиммат моллар бор.

Бу соҳилда бир нотаниш одам топдик чала жон,
Кўп уннадик, ҳушга келди, биз сўрадик шу замон:
— Эй дарбадар, не кўргулик, биргина сўз айта қол!
У дедик: наҳот тирик қолган бўлсам, ажаб ҳол!

Миср ёқдан келар эдик, йўллар холий ҳам қийин,
Той-той молни кемаларга жойлаб, юздик биз кейин,
Тўсат урди ниш тумшуқлиқ қароқчилар кемаси.
Қандоқ келдим бу ёққа мен, ғарқ бўлди-ку ҳаммаси...

Қуёш юзли арслон! Қийнар бизни азоб ва гумон.
Йўлга тушсак, учрамасми бир балойи ногаҳон,
Кетга қайтсак, катта зиён, балки ундан бадтарроқ,
Денгиз эса, кони хатар, вақтимиз танг, йўл йироқ!»

Автандил дер: «Аянч, хунук — умидсизлик ва фиғон,
Тақдирида ёзилгандан қочолмайди ҳеч инсон!
Йўлдош бўлай, ишонингки, биров сизга теголмас,
Қиличимнинг дами қайтмас, кимса бошим эголмас».

Савдогарлар хушҳол, бардам, сарбон айтар кўп хушбахт:
«Мана бизни сақлагувчи! Ваҳма қилмайлик бевақт!
Қароқчилар нета олур! Ишонинг паҳлавонга!»
Елкан очиб, қўзғолдилар Гуланшаро томонга.

Шамол ҳамроҳ, гирдобларда юзишар бехавотир,
Сийрак туман орасида кўрди тўсат баҳодир —
Ёт бир кема келар яқин, унда узун байроқ бор,
Тумшуғида омоч тиши янглиғ ўткир яроқ бор.

Қароқчилар карнай чалар, сурон тўлар ҳавога,
Ваҳма босган савдогарлар ёлворишар худога.
Автандил дер оғир: «Қўрқманг! Сизга қалқон бўлгайман!
Е барига қирон солгум, ёки ўзим ўлгайман.

Юз ёв келсин, қўрқинч эмас агар толе бўлса ёр!
Бадтолега ўтмас газлик зарбида ҳам ўлим бор!
Қутқаролмас на оғайни, на дўст ва на қўрғонлар!
Дадил бўлса, бир жангчи ҳам солгай ёвга қиронлар!

Савдогарлар, номард халқсиз, жанг билмайсиз, қўрқоқсиз,
Ўқ ёгмайин, пастга тушинг, эшик ёпинг тезроқ сиз.
Шер кучим бор, қўрқиб нетай! Ёвлар кўзин ўйяй мен,
Якка ўзим кемасини қизил қонга бўйяй мен!»

Йўлбарс янглиғ чаққон, абжир, совут кийиб мард шошар,
Қўлга пўлат гурзи олар, билакларда куч тошар;
Ёвга қарши юрар дадил, ғалабага уй қуриб,
Оғир жангга тайёр турар қиличини суғуриб.

Қароқчилар ёндашмоқда, сурон юрак ёрғудек,
Гўё уриб, савдогарлар кемасин ағдарғудек.
Ёв ҳамласин дафъ этди мард, ғазабланган шер каби.
Кеманинг ниш тумшугини абжақ қилди чўнг зарби.

Қароқчилар қочди, зарар кўрмади мард Автандил,
Ёв кемаси учиб борар — қайдасан, деб эй соҳил!
Ёвларни хўп қувар ботир, гурзи урар қулочлаб,
Кўз очтирмай, қирар эди қиличин яланғочлаб.

Қароқчилар тумтарақай, ўхшар ҳурккан подага,
Сувга отар, баъзиларин урар эди ходага,
Саккизини-тўққизига отар бирдан паҳлавон,
Ўликларнинг орасига беркинса ҳам йўқ омон.

Ёвлар оёқ ости бўлди аёвсиз зарб едилар,
«Тегма! Сени севайлик!» деб ёлворишар эдилар,
Оёғига йиқилганни қилгани йўқ мард абжақ,
«Қўрқув — севги туғдиради!» қадим доно демиш ҳақ.

Омад ила чиранмагин, инсон! Жанглар кўрган мард!
Тангри агар ёр бўлмаса не-не мардлик, фақат гард:
Учқундан ҳам ёниб кетар йўғон-йўғон чинорлар,
Кези келса, қамишпоя бўлур тиғи обдорлар.

Хазинадай тўла эди молга душман кемаси,
Автандил дер: битта қолмай, ташилсин тез ҳаммаси!
Савдогарлар шоду хуррам, Усам эса ўбдон шод,
Баҳодирни мақтар нуқул, қасидалар этиб ёд.

Лекин мардни мақтамоққа камлик қилар юзлаб тил,
Юз дostonга арзигулик зафар олди Автандил.
«Шукрлар,— дер карвон аҳли,— қутилдик ёв дўқидан,
Қоронғулик тарқаб кетди қуёшнинг зар ўқидан!»

Малайлардек, оёғу қўл, этагидан ўпишар,
Тўхтамайин бари бирдай олқиш, мақтов ўқишар,
Ҳозир кўрса, донолар ҳам қолурди лол, дарҳайрат:
«Ҳалокатдан халос этди,— дерлар,— мардга хос ғайрат!»

Автандил дер: «Шукроналар ўқинг ёлғиз тангрига!
У эгадир: тақдир ёзмиш, еру осмон-барига;
Яхшиликнинг ёруғлиги, ёвузликнинг зулмати,
Тилсимотлар, теран сирлар — бари унинг қудрати!»

Ҳалокатдан сақлаган у! Мен — тўзонман, мен — хокман!
Кучим бор, деб кеккайми? Наҳотки, беидрокман!
Лекин, сўзда туриб, ёвуз адабини беролдим,
Армуғондек — кема тўлиқ хазина-ю зар олдим!»

Ёвларини тит-пит қилса ботир қонли жанг чоғи,
Қалъага илк от бошини қўйса, қўлда яроғи,
Кетидаги қуролдошлар унга мақтов ёғдирар,
Мажақ қалқон, ярада қон чунки ғурур туғдирар.

Кемадаги хазинани ташидилар батамом;
Улжа деган мундоқ бўлсин — ҳадсиз олтин — мол, анжом.
Қароқчилар кемасига ўт қўйдилар, бўлди кул,
Харидори топилса ҳам, олмасдилар тўққиз пул.

Савдогарлар хоҳишини Усам келиб қилар арз:
«Йўқ демагин, молимизни сенга тутмоқ бизга фарз;
Сен қутқаздинг ўлимлардан, фалокатдан, зулматдан!
Бизга жиндак берсанг агар, санаймиз мурувватдан!»

Автандил дер: «Биродарлар! Бўлманг бунча миннатдор.
Кўз ёшингиз кўриб, тангри ўзи бўлди мадақдор.
Мен кимману, қўлламаса — нетар эдим? Бўлди, бас,
Минган отим улкан давлат, ўзга давлат керакмас!»

Мен давлатга ўч бўлсайдим ўткинчи бу жаҳонда,
Еткулик бор, тўплардим мўл уйда, Арабистонда,
Давлат? Тезда айрилгайман йўловчидек бериб қўл,
Мени кутар фидокорлик, хатарнок ва олис йўл.

Ўлжам улкан — ўлчови йўқ, саноғи йўқ дунё, мол —
Истаганча ўртангизда бўлиб олинг бемалол.
Сиздан ёлғиз ўтинч менинг кимлигимни айтманглар,
Орангизда юрай, дўстлик ваъдасидан қайтманглар!

Сўраганга: жами молнинг эгаси шу, дегайсиз,
Бир неча кун менга бошлиқ ҳуқуқини бергайсиз.
Савдогарлик либосида бозорларда юрай мен,
Дўстлик ҳақи, сипоҳлигим сирин сақланг, сўраймен!»

Бахтга ботган қарвон аҳлин қуршаганди шодёна,
Ботирга дер: «Балолардан қутқаргансан мардона.
Не истасанг, буюравер, сен ўзингсан бизга бош,
Биз — қулингмиз, тўкин-тўкин нур берувчи сен қуёш!»

Олқишлашар, Автандилга гавҳар қилиб армугон,
Лек мард кўркин гавҳар хира қилолгайми ҳеч қачон!
Елканларни ёзди тағин, қулай эди шамол ҳам,
Савдогарлар юза кетди олисларга хотиржам.

XXXI

АВТАНДИЛНИНГ ГУЛАНШАРОГА КЕЛИШИ

Автандил ҳам денгизларда кема суриб келмоқда,
Боғу роғлик кўркам шаҳар кўрди бирдан қирғоқда,
Ҳамма ёғи маст этгудай хушбўй, ёрқин гул-гулзор...
Мақтагали сўз топилмас — шундай гўзал бир диёр!

Арқонларни боғладилар, кема тўхтар каттакон.
Автандил ҳам кийди чопон гўё эпчил корчалон,
Пул жаранглар, тўп-тўп ҳаммол қайлардандир бўлур жам,
Олис юртлик савдогарнинг амрин кутар бари ҳам.

Уни кўриб кўрфаз томон чопа келди бир боғбон,
Кўз узолмас, серҳашаму порлоқ эди бу меҳмон.
Автандил тез суҳбат бошлар, ахир қанча сўроқ бор:
«Узинг кимсан? Қай уруғдан? Улкада ким ҳукмдор?»

Шаҳрингизда нима арзон, қандоқ моллар қиймат нарх?
Қандоқ моллар олсак бизга фойдалироқ? Қилгин шарҳ!»
Боғбон айтар: «Эй ой юзли, эй чиройли бозоргон!
Қулоқ селгин, барчасини бир-бир этай мен баён.

Денгиз бўйи ўлкаси бу — етмайсан йил юрсанг ҳам,
Пойтахти Гуланшаро — қадим, улуғ ва кўркем.
Бунда тўхтар олислардан юзган кема ҳамаси,
Шавкати зўр — Сурҳав Малик — тожу тахтнинг эгаси.

Яшаради бу диёрга келар бўлса ҳатто чол.
Шодумон базм, ўйинларда кунлар ўтар кўп хушҳол.
Еқут коса каби гуллар қиш-ёз кўрк бу чаманда,
Дўстлар кўзин қувонтирар, ҳасад қўзғар душманда.

Савдогарнинг бу ерда мўл муғамбири, қаллоби,
Қайга борсанг, олди-сотти, фойда-зиён ҳисоби...
Қашшоқ, бирдан қарайсанки, эга бўлур давлатга,
Камбағал қарз ола билур бизда йиллик муҳлатга.

Мен боғбонман бунда бозор оқсоқолин боғида.
Бизда қадим бир одат бор: кема келган чоғида,
Хордиқ олар сояларда йўлчиларнинг ҳаммаси,
Демак, молни аввал кўрар боғу бозор каттаси.

Олис юртлик савдогарлар, мол юклаган оғалар —
Савдосини бошламасдан элтар унга совғалар.
Авалло у сотиб олар улгуржи ва қиймат мол,
Шундан кейин жавоб берар савдога ҳам бемалол.

Ўзингиздай жанобларга бера олур хос жойлар,
Унга қарам меҳмонхона, жами карвонсаройлар.
Лекин афсус менинг хўжам ҳозир олис сафарда,
Сизни уйга чорлар эди, шаксиз, бўлса шаҳарда,

Лекин Хусайн қўрасида ҳозир Фотмахоним бор:
Эри янглиғ меҳмоннавоз, ширин сўзли ва дилдор.
Туғушгандай қабул этар, олам қўшар, шубхам йўқ.
Шаҳарга ҳам йўл кўрсатар хоним, кўнгил бўлсин тўқ!»

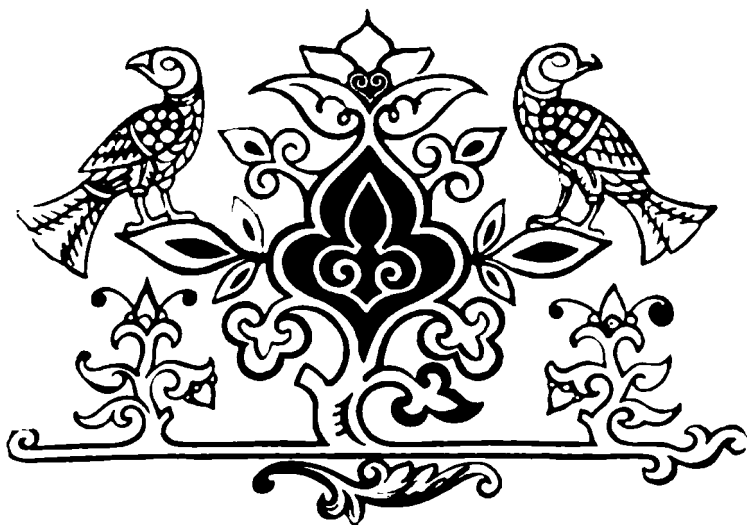
«Қуллик! Дарров бекангга айт!» Қулга ботир шундоқ дер,
Қул физиллаб чопа кетди елкасидан оқиб тер.
Бекасини ҳушвақт этар: «Қулоқ сол хушхабарга,
Кўрки кундай кўз олгулик биров тушди шаҳарга.

Ўзи катта карвонбоши, узоқ юртлик савдогар,
Қадди сарвдай ихчам, пишиқ — юзи ёрқин ой магар,
Йиғит атлас чопон кийиб, алвон салла ўрайди,
Мендан нуқул мол нархи-ю, юрт одатин сўрайди».

Кулларга дер хоним: боринг кема тўхтаган жойга,
Юкларига жой бўшатсин, айтинг карвонсаройга!
Келди меҳмон: юзлари гул, дудоқлари ол маржон.
«Йўлбарс юрак, арслон биллак!» дейди қойил оломон.

Довругига жамъ бўлди халқ дўконлардан, уйлардан,
Ой юзига тикилишар тўп-тўп кўча-кўйлардан;
Дилларда суқ, кўзларида махфий ҳасад ёнарди,
Эрларини менсимайин хотинлар тўлғанарди.

XXXII

АВТАНДИЛНИНГ ФОТМА ҲУЗУРИГА КЕЛИШИ

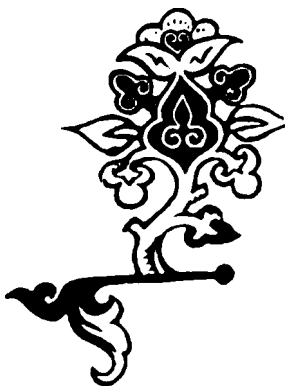
Фотма бону меҳмонига пешвоз бўлди шодумон.
Бошини эгди, яширолмас — завқи тошқин, шавқ аён.
Салқин боққа ўтишдилар бир-биринга тилаб бахт.
Фотма юзи табассумда гулдай ёнар ушбу вақт.

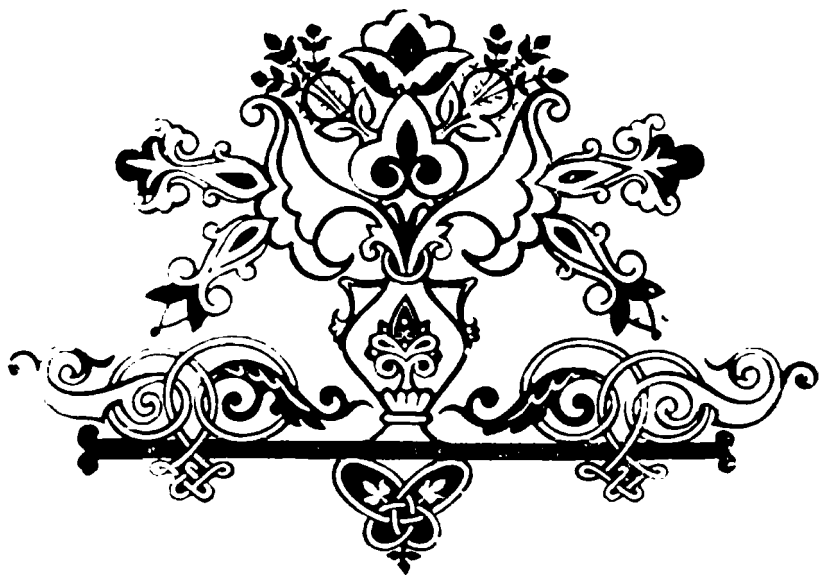
Ёш эмасди Фотма, лекин кўз узгусиз роҳатбахш,
Кўкси баланд, кулча юзлик, лобар, кўрки гўё нақш,
Чолғу-қўшуқ, қирмизи май — шулар дилдан суйгани,
Қимматбаҳо эди бутун таққани-ю кийгани.

Талай совға тутди йиғит — кўзларини ўйнатгулик,
Ҳар ким кўрса махтагулик, завқини кўзғатгулик.
Фотма тузган тўқин базмдан меҳмонлар ҳам эди лол.
Базм тугади. Автандил дер: «Қулаук, бека, яхши қол!»

Эртан йиғит келди тагин гўё саҳий савдогар,
Фотма билан савдолашиб, сотди мата, зар, гавҳар.
Карвон рози, йиғит дейди ваъда этиб мўл фойда:
«Савдо бошланг, лекин мени тилга олманг ҳеч жойда!»

Уша тўнда келиб юрди йнгит Фотма ёнига,
Оқшомлари баъзан бу ҳам борар ўз меҳмонига;
Висол чоғи суҳбатларда ширини ўтар жуда ҳам,
Фотма бону шайдо эди Автандилга чипакам.

XXXIII

ФОТМАНИНГ АВТАНДИЛГА ХУШТОР БУЛИБ ҚОЛГАНИ

Тиёлганга хотинлардан олис юрган яхшироқ!
Дилни боғлар, кейин ёвдай яксон этар у бироқ.
Кейин ғамга мубталосан, бало ёғар устма-уст,
Ҳар хотинга кўнгилдаги сирни очмоқ нодуруст.

Тушларда ҳам Фотмаойни йигит кўрки этар жалб,
Эҳтироснинг оловида ёнар эди севган қалб.
Яширмоқчи, лекин битмас дилда оғир яраси,
«Не бало?» дер, адо бўлар, сел тўкар кўз қораси.

«Очиқ айтай? Рад этса-чи, тугар бориш-келиш ҳам,
Сир сақлайми? Йўқ, мажол йўқ — тортмоқда нақ жаҳаннам,
Не бўлса ҳам хат ёзаман; қайдам, дардим билгайми,
Томир кўрмай, табиб ахир давосини қилгайми?»

Автандилга ёзди нома, очди бутун дардини,
Бедаво дард қийноғини, ёзди қўймай гардини.
Ким ўқиса, ачинади, кўзига ёш олади,
Эзгу, қутлуғ армуғондай хатни сақлаб қолади.

XXXIV

ФОТМАНИНГ АВТАНДИЛГА ЕЗГАН НОМАСИ

«Қуёш! Сени қуёш сифат яратибди худованд,
Сенсиз гадо бўлур эди ҳар қандай ҳам давлатманд
Сени кўрган — парвонадек ўзин ўтга уради,
Юлдузлар ҳам сенга шайдо, пирпирашиб туради

Чиройингни кимки кўрса, кўзи дарров қамашар.
Ўзга гуллар сенга ҳасад оташида қарашар —
Эй, булбулни сайратган гул! Нетай, ҳалок бўлгайман,
Қутлауғ шуъланг тушмас бўлса, саргайгайман, сўлгайман

Тангрим гувоҳ, сир сақладим, ишқ дардига бердим тоб.
Кўрқдим иқрор бўлишдан ҳам — аламларда дил хуноб.
Дилдан тинмай яра очар кнприкларинг мисли ўқ,
Раҳм эт, токи жинни бўлмай — нетай, ўзга чорам йўқ

Кўз тутаман мактубимга бирон жавоб бўлгунча,
Юрагимнинг хитобига сендан садо келгунча,
Умидим бор — булутлардан ўтмиш жиндак нур мисол.
Улайми ё тирик қолай? Ҳукмингни тез ёза кол!»

Хат жўнатар Фотма шошқин, дардга излаб бир даво,
Худди сингил номасидай ўқийди мард бепарво.
Уйлар: «Фотма қайдан билсин, ҳатто гумон қилмайди,
Тинатинга тенг дунёга бундан сўнг ҳам келмайди!

Уртансанг ҳам гулга бунча толпинмагин, эй қарга,
Маст қилғудек сайраб, булбул қўнганмас бу шохларга.
Тубанлик ҳам қалтис ўйини, номардга хос эрмак-ку...
Беъмани хат, пуч ҳаёл хат, алжиганнинг хати бу!»

Узоқ ўйлаб қолди йнгит шубҳаларда, ҳайратда,
Охир деди: «Мени ким ҳам қўлларди бу гурбатда?
Қуёш юзлик тутқун қизни изламоқми аҳдим, бас,
Ҳар балога шай турайини, иккиланиш яхши-мас!

Фотма хотин ўбдон туллак, афсул билар ўхшайди,
Йўлчилардан ноз аямай, шайдо қилар ўхшайди.
Эҳтимолки, йўқолмиш қиз қиссасидан хабардор,
Кенгаш берар, йўл кўрсатар, иноқ бўлай, хайри бор

Бир лаҳзалик шавқ туфайли севар бўлса гар хотин,
Ундан йироқ шарму ҳаё, ору номус — бу ойдин,
Шундан кейин юрагин ҳам очар, сақлай олмас сир,
Инжиқ ноздан ҳазар қилмай, сирин олай бирма-бир.

Тангри ўзи қўлламаса — қўллар ким ҳам, нима ҳам?
Жирканганинг — шай, кераклинг топилади камдан-кам!
Дунё окшом зулматидай сирга тўлиқ, ғалати.
Кўзада не бўлса, ўша қуюлғай оқибати!»

XXXV

АВТАНДИЛАНИНГ ФОТМАГА ЖАВОБ МАКТУБИ

«Мактубингни ўқидим мен, ёғдирибсан мақтовлар,
Кейин колдим Куйдирмоқда мени ҳам шу оловлар!
Икков бирдай соғинамиз кўришмасак бир нафас.
Икки юрак ипоқ урса — бундай хушбахтлик бўлмас!»

Фотма хатдан қандай хушвақт, сўз билан айтиш маҳол!
Ёзди тағин: «Айрилиққа колмади-ку ҳеч мажол.
Мен ёлғизман, бирга бўлмоқ — тансиқ ҳузур, билгайсан.
Оқшом тушгач, кечикмайин дарров етиб келгайсан!»

Хатни ўқиб. Автандил ҳам йўлга тушди ҳар қалай,
Лекин чопиб келар эди тўғри унга бир малай.
Қул Фотманинг ўтиччин дер: «Учрашурмиз ўзга кун!»
«Бу қандақа чатоқлик?» дер Автандил ҳам бўлиб хун.

Таниш йўлдан борар меҳмон, сўзга қулоқ солмайин,
Ғира-шира хос ётоққа кирар, ҳадик олмайин.
Ранги ўчган хошим қарар — кўзларида ташвиш бор,
Лекин хижил бўлганидан қабул этар чор-ночор.

Сухбатга ҳеч хоҳиши йўқ хоним ҳозир қучоқда,
Бироқ ноҳос ёш бир йигит кириб келди шу чоқда.
Орқасидан пайдо бўлди қуролик ёш қули ҳам,
Автандилдан жуда қўрқиб чекниди қул ўша дам.

Хоним титраб-қақшаб қолди кирган замон у йигит.
Қучоқлашган ҳолда кўриб, бақирар у ўсал — хит:
«Гаштингни сур, мазангни қил, қучоқлашгини, фар-шайтон!
Қари қиздай ёт бу кеча, эртан бўлгунг пушаймон!

Шармандалик ботқоғига чўккан расво! Эй, бадном!
Хиёнаткор! Эрта билан олигуси интиқом:
Мажбур этгум ўзинг туққан гўдакларни ғажигга.
Қилолмасам, маҳкум бўлай саҳроларда дайдишга!»

Ғазабидан соқол юлиб, йигит ҳам жўнаб қолди.
Тақдирини қарғаб Фотма юзига тирноқ солди,
Тентак каби тиним топмай ёш тўкарди у нолон,
Дер эдики: «Арзир мени қилсалар ҳам тошбўрон!

Аяманглар! Гўдакларим, эримни этдим ҳалок!
Бутун давлат, бутун бойлик, майли, ортиқ булсин хок!
Мураббийлар ва шогирдлар! Менинг жойим жаҳаннам,
Ўз эримни бадном этдим, ҳар қандайин жазо кам!»

Эсанкираб сўрар ботир: «Қандоқ бўлди бу ишинг?
Нечун йиғи? Уятданми, хўрликданми полишинг?
Гуноҳинг не? Нега бунча дуқ урди у дилозор?
Ўйга босиб кирди, сўзла, унинг қандай ҳақи бор?»

«Арслон,— деди Фотма хотин,— ҳаётдан ҳам тўйдим мен
Суриштирма, тушунмайсан, оҳ, не қилиб кўйдим мен!
Нокаслигим — гўдакларга бўлди бало ва хатар,
Нетай, севгинг қадагандай юрагимга нақ ханжар!

Тангри бало юборади кимки бўлса бадният.
Айтишга ҳам арзимасди мендаги паст муҳаббат!
Ўтинаман, шафқат қилгин, дариг тутма бер малҳам,
Ўз қонини ичганларга даво топмас табиб ҳам!

Ўтинаман, шу кечаси ёки эртан тонги пайт
Мени хўрлаб кетмиш зўрдан менинг ўчим олиб қайт,
Гўдакларим ва мен учун ўлдириб тез келгайсан,
Кўз ёшларим сабабини кейин тулик билгайсан.

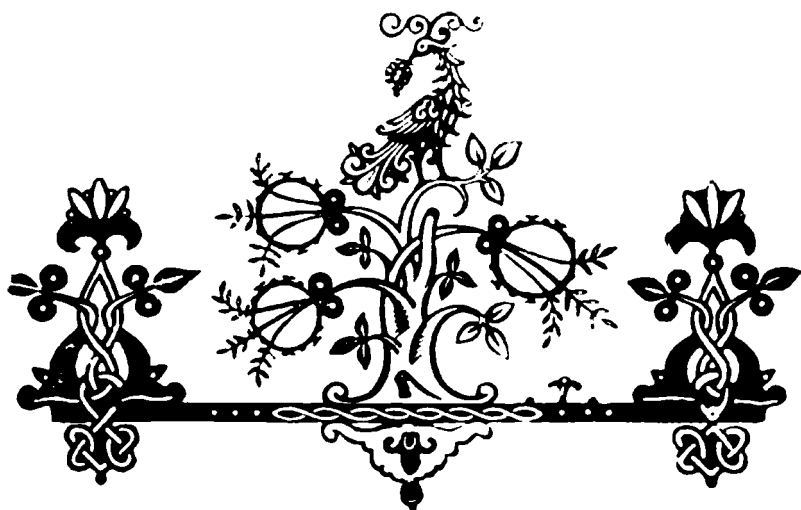
Молларингни юклар ёки денгизга туш тўхтовсиз,
Кетаркансан, бедарак кет, узоқлашиб кет довсиз,
Қўрқаманки, бахтсизлигим бўлмай сенга бир бало,
Гўдакларим ва эримни ёвуз этур зор, расво».

Фотмага кўп ачингандан сакраб турди Автандил,
Кўзларида ғазаб ёниб, гурзи олди қўлга зил:
«Аён бўлди ёвуз дўқи, сенинг ўчга ундовинг!
Хотиржам бўл, тирик қолмас жирканч ёвинг, шум ёвинг!

Менга йўлдош қўшгин ҳозир, ёв уйин кўрсатса бас,
Уёғини бажаргайман, ўзга кўмак керакмас:
Ишонаман, шу кечаси ёвуз мажақ бўлгуси,
Сен ҳовлиқмай кутиб тургин, малъун бешак ўлгуси!»

Бека қўшган қул ёнида, жўнаб кетди паҳлавон,
Фотма хитоб қилар тагин: «Қул бўлмоқда ёниб жон!
Тагин озод нафас олғум, ўч ололсанг, ўша пайт.
Дилозорда узугим бор. Омад бўлса, ола қайт!»

XXXVI

АВТАНДИЛНИНГ ЧАШНАГИРНИ УЛДИРИШИ

Мард кўрфазга мелди тунда ўтиб жимжит шаҳардан,
Қирғоқда уй кўрди яшил ва қирмизи мрамардан.
Юксалганди жимжимадор айвон узра айвонлар,
Ҳашамати, нақши эгар ақлларни ҳайронлар.

Қуёш юзлик келиб тўхтар баланд қўра — эшикда,
Қул пичирлар: «Излаганинг яшайди шу кўшқда».
Кўрсатиб дер: «Панжаралик анов айвон — ётоғи,
Шунда ухлар, шунда ўтар беғам, лақма бўш чоғи».

Эшигида икки қули мудраб, ҳордиқ олади.
Секин-секин ёндашиб мард қўққисдан зарб солади,
Икки қўлда иккавини даст кўтариб ҳавога,
Бошларини уриштириб, дуч қилди бедавога.

Эгнида қон, қаҳри тошқин, билагида куч тошқин,
Чашнагирнинг ётоғига кирар босиб мард шошқин,
Уйғотмаёқ дилозорни ерга олиб уради,
Кўкрагига ханжар санчиб, бир неча бор буради.

Дўстга — қуёш, йўлбарс янглиғ ўсал жангда ва довда,
Узук таққан бармоғини узди мард бир силтовда,
Ҳам денгизга отди совуқ мурдасини айвондан,
Бадном гўрсиз ва кафансиз кетсин токи жаҳондан!

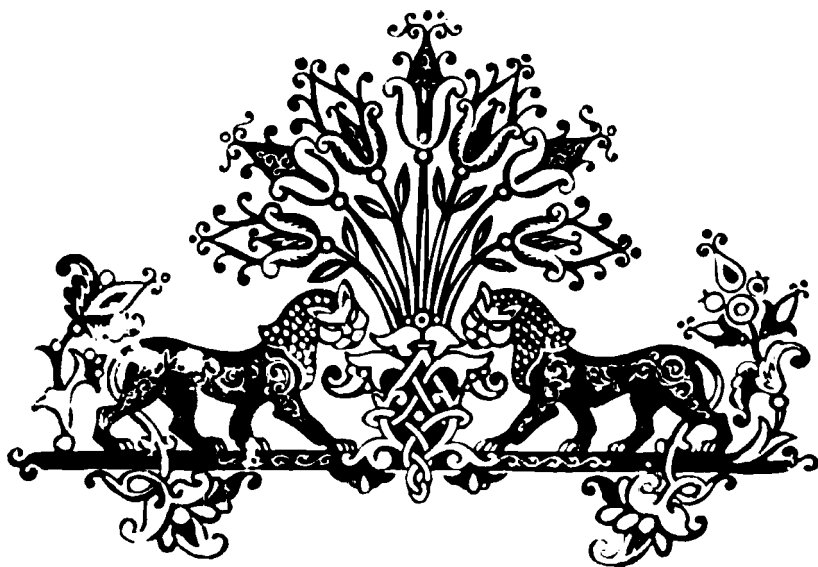
Ўимжит кеча қучоғида бўлди, мудҳиш ўч содир.
Гул тикани ўз қурбонин маҳв этишга хўп қодир.
Дилозор хўп жазо олди беаёв мард қўлидан.
Мана келар енгил, шошқин ҳали кетган йўлидан.

Кундан порлоқ, мағрур арслон кириб Фотма ёнига.
Дели: «Сурбет дўқчини мен қориштирдим қонига.
Кулинг қасам ича олур, ёлғон эмас зафарим,
Мана сенга таниш узук, мана қонли ханжарим.

Сўрайманки, бошдан сўйла, нечун эди ур-йиқит,
Нечун сенга хавfli эди мен ўлдирган сур йигит?»
Автандилнинг тизларини кучиб Фотма шундоғ дер:
«Ўлдирдингу мени ғамдан халос этдинг, тенгсиз шер.

Бутун олам мақтаса ҳам лойиқсан ва сазовор,
Мен ва эрим, гўдакларим туғилдилар қайта бор.
Ёбуз қони тўкилса гар бу кеча ўч туфайли,
Ҳамдард бўлиб қулоқ солгин, бошдан айтай мен, майли».

XXXVII

ФОТМАНИНГ НЕСТОН-ДАРИЖОН ТУҒРИСИДАГИ ҲИКОЯСИ

Бизда шундай бир одат бор — келса наврӯзи олам,
Савдогарлар дўкон очмас, сафар қилмас ҳеч одам.
Ясан-тусан қилар жами тонфалар, уруғлар,
Қарамларин саройларга чорлашади улуғлар.

Савдогарлар ҳукмдорга тортиқ юклаб келишур.
У ҳам сийлар, жаҳон давлат теккандай шод бўлишур.
Ўн кун тинмас шўх суронлар, чилторларнинг жаранги,
Майдонларда пойга, ўйин, қўшиқ, ялла оҳанги!

Эрим Ҳусайн савдо аҳлин бошлар ўлка шоҳига,
Мен бошлардим хотинларни маликам даргоҳига.
Бойми ёки қашшоқ хотин — бормасди беармуғон,
Ҳарамда базм, зиёфатдан қайтар эдик шодумон.

Наврӯз келди. Яна бордик маликага жамулжам,
Совгамизга — ўн баравар совга берди маликам.
Базмдан кейин хушвақт бўлиб ҳар ким теккан буюмга,
Қўшниларим тўпландилар тагин менинг уйимга.

Меҳмонларни олиб тушдим қирғоқдаги боғимга,
Бойвуччалар, чолғувчилар терилмиш тўрт ёғимга,
Қўшиқчилар куйлар эди, соз тинмас, завқ туярдим
Хушвақтликдан сал ўтмайин янги кийим киярдим.

Қалин дарахт оралари — кўркам кўшқлар, айвонлар,
Олисларда денгиз билан ўпишарди осмонлар;
Битта кўшқда қўшнилари жам бўлиб, айш қуардик,
Салқин оқшом қучогида ўйнардик, кайф сурардик.

Хизматкорлар ош тортарди, мен гуруннга эдим банд,
Беваж қайгу дилим эзиб, бўлдим дарров дардиманд.
Шундан таъби хира бўлиб тарқалишди тушма-туш,
Елғиз қолдим. Нимадандир кунглим эди ғаш, нохуш.

Айвонимдан қарар эдим денгизга кўз узмайин,
Қалбим ором олар эди, ғуссам тарқаб дам сайин.
Бирдан недир кўрдим милт-милт олис, чексиз, кўк сувда,
Қушми, денгиз жонивори ё хаёлими беҳуда?

Қайиқ юзиб келар эди, илғадим бора-бора,
Юэлари нақ кўмир каби, танлари тундан қора —
Қайиқчилар ўртасида секин бўлди намоён
Тутқун аёл, жамолидан кўз ололмай мен ҳайрон.

Қайиқ боғлаб боғ сояси тушган жимжит қирғоққа,
Икков чиқиб разм соларди хушёр уёқ-буёққа,
Ишондилар — қирғоқ холий, кимса йўқ. Мен турардим,
Яшрин жойдан — келганларни очик-ойдин кўрардим.

Тахти равон туширдилар ерга чаққон ва жадал,
Пайдо бўлди сарвиқомат бир қиз ундан шу маҳал,
Юэда шаффоф қора чиммат, эгнида яшил кийим,
Чиройи нур сочар эди, тенглашолгай унга ким?

Юз бурганди, қояларга тушди заррин шуъласи,
Елқинланар, ярқирарди нафис, ёрқин чеҳраси.
Кундуз кунни хира қилар ўхшаши йўқ бу жамол,
Парда тортдим, токи мени кўрмасинлар деб дарҳол.

Тўрт қулимни чақиргандим, ҳозир бўлди шу зумда:
«Ҳинд Ойига ўхшар,— дедим,— ярқираган ҳўв қумда,
Занжиларга эҳтиёткор ёндошинлар, билинлар,
Зардан юз бор қиммат у қиз, сотса, олиб келинлар!»

Сотмас бўлса, тортиб олинг буюраман, қистайман,
Кукдан тушмиш тўлини ойни ўбдан кўриш истайман!»
Асирани сотинглар, деб тушди қулла қирғоққа,
Лекин рози бўлгани йўқ занжилар қиз сотмоққа.

Ишондимки, сотишмайди. Сўзлашмоқдан йўқ маъно.
«Ўлдириглар!» деб бақирдим, буйруқ бўлди жобажо:
Бошларини кесиб, барин ташладилар денгизга,
Асирани келтирдилар, пешвоз чиқдим мен қизга.

У қиз кўркини куйламоққа бу оламда қўшиқ кам!
Онг ичайки, қатор қўйса, хиралашур қуёш ҳам!
Ҳунар йўқ-да, қиз тимсолин чизар эдим қоғозга...
Қурбон бўлсам юз бор арзир ўшандоқ дилнавозга!»

Шўрлик қизни айтиб-айтиб Фотма инграр, йиғларди.
Кўзларидан инжу тўкиб, мард ҳам бағрин тигларди.
Йикков ўйчан қайгурарди тутқун ҳоли зорига,
Биллурин сел ёғар эди юзларнинг оқ қорига.

Йиғлар экан Автандил дер: «Тугал бўлсин бу дoston!»
Фотма тагин давом этар: «Дилда меҳру ҳаяжон,
Тутқун қизни туғишгандай ардоқладим ҳамавақт,
Ёмон кўздан асрагани хос бир ётоқ қилдим тахт.

Кимсан,— дедим,— қай бахтиёр юрт қизисан, айт ошкор,
Сен парини балоларга кимлар этмиш гирифтор?—
Лекин асло жавоб бермас, сирин очмас эди ҳеч,
Оқ юзига оқин-оқин ёш тўкарди эрта-кеч.

Овутгали уринардим, ҳайҳот, гуё туймасди,
Тақдиридан зорланмасди, йиғлашини қўймасди.
Ёқутларга тўкиларди наргислардан инжулар.
Толиқардим, қийналардим тунлар кўрмай уйқулар.

Охир деди: «Худо қўллаб, дуч келдинг сен, онажон
Бошга не-не бало тушди, қиссам оғир, ёнар жон!
Фалак мени ёт йўлларда ҳануз сарсон кездирар...
Бадбахтлигим тўлиқ айтсам — тангридан ҳам бездирар».

Ўйладимки, қуёш қизга ранж беради кўп савол,
Яқин борсак, қуёш бизни ёндиргуси бемалол:
Сир пардасини кўтаргани келур охир қулай кун,
Ўша кунни, қиссасини сўзлатгайман бус-бутун».

XXXVIII

ФОТМАНИНГ НЕСТОН-ДАРИЖОННИ ҚУТҚАРГАНИ ВА БУ ҲАҚДА ҲУСАЙНГА ҲИКОЯ ҚИЛГАНИ

Кўрки кунни хира қилур, арзир айтсам юз мақтов.
Қим ҳам мендай яширолгай то дафъ бўлсин ҳар синчков?
Қня очиқ ойнакларга парда тутдим қатма-қат.
Куз ёшидан юзлар сўлгун, йиғлар эди у фақат.

Қуёш юзли қизни асраб кўзимдан ҳам азизроқ,
Одамларнинг миш-мишидан чўчир эдим аксар чоқ;
Авайлардим, кирар эдим яширин, ҳолин билгали,
Ишончли бир араб қўйдим унга хизмат қилгали.

Жамолини куйламоқдан қасидалар кўп ожиз!
Тунлар, кунлар тиним билмай нола чекар гўзал қиз.
Илтижолар қила берсам, тинар эди бир нафас.
Усиз ҳаёт аччиқ ва бўш, усиз ҳаёт — ҳаётмас!

Совир эди кўз ёшларнинг кўлоби кўз ўнгида,
Ғарқ бўларди ақиқ киприк ўқлари ёш кўлида.
Қора кўзлар пиёласи ёш тўкарди бетиним,
Еноқларга, тишларининг дурларига оқар жим.

Бағрим эзик, раҳмим жўшиб ўтинлардим мен ҳар гал:
«Сўлгунлигинг, кўз ёшларинг важин сўзла, эй гўзал!»
Гул ёноқда биллур мисол ярқирарди тагин ёш,
Қўргошиндан қуйилса ҳам бера олмас қалб бардош!

На чўзилар, на ёнбошлар — бўш турарди тўшак-жой.
Тўр рўмолдан барқ урарди самовий кўрк, заб чирой:
Баъзан, жиндек мизғиб олар суяниб оқ билакка,
Ҳаргин, қақроқ дудоқлари тақилмас ҳеч хўракка.

Ажиб эди эгнидаги кўйлак, юзда чиммати,
Сир эмасди буюмларнинг ноёби ва қиммати.
Лекин менга жумбоқ бўлди, бу мато-ю бу кўйлак,
Пишиқлиги пўлат каби, майинлиги нақ ипак.

Хилват ва хос бир хонада яшар эди қиз танҳо,
Чунки эрим лақма эди, эзма эди, бедаво.
Хукмдорга айтар, билса, балоларга қолардим.
Сайёрадай сулув қиздан яшрин хабар олардим.

Уйлар эдим: «Нажот йўли бу қизга берк, не чора,
Лекин билай, нечун шўрлик балоларда овора!
Эрим менга кумак этмас, кимдан мадад кутайин
Қуёш-қизини бу гурбатдин қандоқ халос этайин?»

Қалбим ёнар, қайдан излай давосини мен, ҳайҳот!
Сирни очай, эрим балки кўрсатолгай бир нажот.
Яхшиси мен оғир қасам ёдлатайин эримга,
Жаҳаннамнинг азобидан кўрқар. Айтмас ҳеч кимга».

Бир кун эрга гўё тўсат дедим нозли ва ювош:
«Бир гап айтай, сир сақлашга онт ич, кетса ҳамки бош,
То гўрингга бирга кетсин мен ишониб айтган сир».
Эрим деди: «Онтни бузсам, лаънат ёгсин чўнг, оғир!»

Онт ичайки, сир ололмас жодугарнинг зўри ҳам,
На дўст, на ёв, на ёш, на чол — қийнашса ҳам жамбулжам»
Мен Ҳусайинга нотаниш қиз сирин очиб ташладим:
«Қуёш қизини кўрсатайин, юргин!» деб йўл бошладим.

Мўъжизадай жамолини кўриб эрим бўлди лол,
Иргиб тушди, кўзларини олган эди у жамола,
Деди: «Тенгсиз, ҳайратбахш қиз, қайси юртдан, ажабо,
Улиб кетай, одамзоднинг қизи эмас бу барно!»

Дедим: «Балки паризоддир, бу томони бизга сир!»
Қиз ҳақида билганимни эрга айтиб бирма-бир,
Ўтиндимки: «Кел сўрайлик, нега инграр туну кун?
Илтижога қулоқ солмас, кўнглини очмас қиз нечун?»

Мен эримда пинҳон бир макр борлигига қилмай шак,
Қизга дедим: «Наҳот дуруст, дардинг билмай, биз ёнсак?»
Билсанг — айтгин, топиларми бу дардингга бир дармон?
Лаъли эдинг, сарғайибсан ҳозир мисли заъфарон».

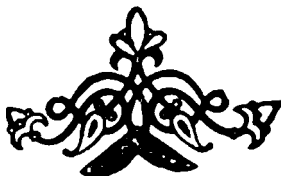
Қуёш юзлик жимжит боқар, жаҳли аён, сир сақлар.
Садаф тишлар яшрин қолди очилмай гул дудоқлар;
Илон сочлар соя ташлар юзигаки бебаҳо,
Гуё қуёш ёруғини ямлаганди аждаҳо.

Шўрлик қиздан бирон иқроор эшитолмай биз ҳайрон.
Нақ ургочи йўлбарс каби боқар гамгин, бағри қон.
Тагин аччиқ-аччиқ инграб, қора ўйга ботди у:
«Ўтинаман, кета қолинг!», оҳиста сўз қотди у.

Ерқин қизга қўшилиб биз тўқдик кўз ёш селини,
Ортиқ сўраб ўтирмадик на диёр, на элини.
Қизимиздай ардоқладик: «йиғлама!» — ўтиндик биз,
На таом, на меваларга қарар эди лекин қиз!

Хусайн деди: «Қизга ортиқ бермайлик биз ҳеч озор!
Қуёшсиймо, ол дудоққа наҳот одам сазовор!
Айрилганлар азоб чекар, дил соғинчга бўлуր банд,
Ортиқ кўрсам, фарзандларни олсин қайтиб худованд!»

Жамолига тўёлмайин, кетдик гамгин ниҳоят,
Васли бахтдай, айрилиғи оғир эди бағоят.
Буш кезларда қиз ёнига кирар эдик гоҳи-гоҳ,
Қуёш юзлик тузоғида тутқин эдик биз гуё».

XXXIX

ҲУСАЙННИНГ НЕСТОН-ДАРИЖОН ҲАҚИДА ПОДШОҲГА ҲИКОЯ ҚИЛГАНИ

Вақт ўтарди, тун кетидан келар эди ёруғ кун.
Эрим деди: «Ҳукмдорни кўриб келай мен бугун,
Салом берай ҳам топширай тагин унга сийловлар».
— Заб ўйлабсан, боргин,—дедим,—арзир сенга мактовлар!

Товоқ тўла инжу, гавҳар олди Ҳусайн савгога.
Огоҳ бўлгин,—дедим,—тагин бошим қўйма гавгога,
Ғалати қиз тўғрисида шоҳга ҳеч сўз демагин!
Деди: «Қилич ўқталса ҳам айтмайман, гам емагин!»

Ўрда томон кетди эрим ясаниб, беками-кўст,
Ҳукмдор ҳам қарши олмиш уни гўё қалин дўст,
Савғосидан кўнгли тўлиб, шароб ичмиш баробар,
Қаранг, қандоқ енгилтагу паст бўлур маст савдогар!

Лақма Ҳусайн ҳукмдор-ла, май ичади пайдар-пай,
Базм авжида, келтиришар тагин кўза-кўза май.
Эр ёдида на қасам бор, на қуръон бор, на Макка!
Қарғага гул даркор эмас, шох ярашмас эшакка!

Анграйганча қулоқ солар эрим ҳам шоҳ сўзига:
«Савгонг ҳатто арзугулик шаҳаншоҳнинг ўзига.
Қайдан олдинг бунча ёқут, бунча порлоқ марварид,
Худо ҳаққи, қилалмайман яртисин ҳам мен харид».

Мукка тушиб Ҳусайн дебди:— Марҳаматли ҳукмдор!
Етти қат ер қаърини ҳам ёритолган шуъланг бор.
Тенгсиз давлат тенгсиз обру — барин ўзинг бергансан,
Ҳатто менга ҳаёт берган сенсан, улуғ эгамсан!

Сендек суюк ҳукмдорга арзирми бу армуғон?
Фақат шоҳга лейиқ тухфа шай қилганман, кўп шоён:
Ер қуёшин кўрганида, мендан рози бўлгайлар,
Арзигулик гўзал келин, тангрига шукр қилгайлар.

Шундай қилиб, ўртадаги сир ҳам бўлди бутун фош,
Шоҳга бир-бир очиб солди қасамхўр эр, бағритош.
Бу хабардан шоҳимиз ҳам ўзида йўқ шодумон:
Қиз саройга келтирилсин!— бўлди шундоқ тез фармон.

Хаёл суриб ўтиргандим ўша кун уйда ёлғиз,
Эшигимдан бош ясавул кириб келди туюқсиз,
Орқасида қоидалик эллик навкар бор эди,
Бу келиши бежиз эмас, менга-ку ошкор эди.

Бош ясавул дарров айтди менга шоҳнинг буйруғин:
«Гўзалларнинг энг гўзалин бу дунёнинг ёруғин —
Олиб келинг саройимга, дарҳол менинг қошимга!»
Худди осмон ғазаб билан қулаб тушди бошимга.

Мен дедимки: «Айтганингиз кимнинг қизи, қандоқ қиз?»
Улар деди: «Шундоқ қизки, ҳусни тенгсиз, порлоқ қиз».
Шоҳимиздан кўрқар эдим тангридан ҳам ортиқроқ,
Титраб қолдим, қақшаб қолдим, ақлим қочди, иш чатоқ.

Эсим йиғиб, кўзи ёшли қиз ёнига югурдим:
«Тақдир тағин бало солди, қуёш!— дедим, оҳ урдим,—
Фалак менга ҳеч раҳм этмас, доним ташлар оҳ-войга,
Ясавуллар ҳозир сени олиб кетар саройга».

Киз айтдики: «Бу кунимга ажабланма, эгачи,
Не-не бало кўрдим ахир, буни бало дема-чи!
Фалокатлар панжасида бахтиқаро бир қизман,
Ҳайрон этмас мени бу ҳол — нетай, нуқул бахтсизман!»

Гул юзлардан садафлардай оқар эди ёш гарчанд,
Хатар чоғи она йўлбарс каби эди беписанд.
Ёт юртларда фақат озор чекиб, зада бўлмиш жон —
Озод турди, ғамгин юзга тутди дарров бир чочвон.

Дарров тушдим хазинамиз сақлангучи қазноққа,
Қутилардан талай гавҳар олдим қизга бермоққа.
Гавҳарларки, ҳар биттаси — битта шаҳар баҳоси,
Камарига тикдим, ахир бўлар-ку бир давоси.

Пичирладим: «Қора кунда керак бўлгай бу тошлар!»
Қурбон янглиғ, ясавулга тутдим, кўзда сел ёшлар.
Қўш ноғора, сурон билан қарши олди нақ тождор,
Қиз-чи, бошин сал кўтармас, на писанд, на эътибор!

Тамошага оқарди эл, кўчаларда чанг-тўзон.
Ясавуллар ҳайдашса ҳам, эргашар мўл оломон.
Сарви бўйлик қиз кўркидан тождор ҳам лол турипти:
«Қаранглар-чи, қуёш кўкдан тушиб, ерда юрипти!»

Қизнинг ажиб жамолидан бўлди не-не кўз хира.
Ҳукмдор дер: «Мундоғини кўрмагандим мен сира!
Илоҳий туш, самоларга хос, ёруғ бир афсона,
Буни кўрган — жондан кечиб, бўлса арзир девона!»

Уз ёнига ўтиргизиб, шоҳ сўради ўша пайт:
«Кимсан? Тоғми, боғ қизисан? Қай юртдансан, очиб айт!»
Лекин қуёш юзлик барно бошин қуйи солган-ди,
Унсиз эди, бир билгисиз қайғу чулғаб олган-ди.

Қиз бепарво ўтирарди — унга ҳурмат на даркор!
Ўтмишини эслар ҳозир, хаёл учар беқарор.
Инжуларнинг барқин тўсмиш қизил гулдай дудоғи,
Осон эмас шунча алам, шунча бало қийноғи!

Денгиз шоҳи деди: «Зарур бу жумбоқни ечмоқлик,
Узр бўлгулик икки гумон — баҳслашсак ҳам нечоғлик,
Бирини шуки — бир йигитнинг севғисида ёнар жон,
Шу вайдан қиз индамас ҳеч, дилни эзар ғам-ҳижрон.

Бирини шуки — бу тенгсиз қиз етук отин ва доно,
Бу ҳаётнинг лазазига шу вайдан у бепарво.
Бахту бало қиз наздида худди ёлғон бир эртақ,
Каптар янглиғ учар олис дунёларда у юксак.

Тангрим қўллаб, ўғлим қайгар зафар олиб майдонда,
Ушангача ором олсин қиз шоҳона маконда.
Ўғлим куёв бўлгач, сўзсиз, очилгуси бутун сир.
Қуёш қайтиб келишини кутсин бунда Ой ҳозир».

Шаҳзода-чи, мақтагулик ботир эди чинакам,
Олижаноб, ўзи гўзал, лашкарбоши, мард, ўктам.
Анча бўлди — олис жангда, кўралмас ўз элини,
Ана шунга аталганди келинларнинг келини.

Гўзал қизга кийдирдилар олмос безак, заб сарпо,
Хусни барқин хира қилмас юлдуз тўла кенг само!
Бошига ҳам қўндирдилар баҳоси йўқ ёқут тож,
Қизил гулдай қизарганди оппоқ биллур ноилж.

Хукмдор дер: «Қуёш қизга ясатинг тез хос хона!»
Хос хонага қўйдилар тахт — яхлит олтин, шоҳона.
Ётоқ сари қўзғалар-кан ухлашга у фусункор,
Бўсагадан ўткунича бирга келди хукмдор.

Эшигига тайин бўлди тўққиз ҳарам оғаси¹,
Шоҳона базм қилди тагин юрт ва тахтнинг эгаси,
Тенгсиз савғо учун Хусайн тўлов олди каттакон,
Карнай тинмас, авжи сурон — тўкин эди дастурхон.

Айш қуришар қўзғалмайин шоҳ ва сархуш меҳмонлар,
Бу вақт Нестон қора бахтин қаргаб, чекар фиғонлар:
«Асирадек мени кимга қўшмоқчилар? Не тадбир?
Қаён келдим? Нажот қайда? Севгим қани? Шум тақдир!

Сабр этайин! Гул юзимни саргайтмасин то хазон!
Тангрим қўллар, мени қандоқ ром эталгай зўравон?
Ўз-ўзига кимки ажал раво кўрса, аянчдлар,
Оғир кунда одамзодга ақлу тадбир суянчдир!»

Қиз қулларга деди: «Зўрлик — яхшиликка бошламас.
Ўлиб кетай, ёт юртликни кўнглим асло хушламас.
Хукмдор ҳам хато қилар, чекар заҳмат беҳуда,
Қўш карна-ю, қўш ноғора, базму, ишрат беҳуда!

Нима менга бу тож, бу тахт? Менинг йўлим ўзга йўл.
Кўркам, ботир шаҳзодангиз узатолмас менга қўл!

¹ Ҳарам оғаси — бичилган қул.

Севганим бор! Буюрмасин, ўтинмасин ортиқ шоҳ,
Қололмайман, гарчи гўзал ва серҳашам бу даргоҳ.

Юрагимга ханжар уриб, бу қуршовда гар ўлсам,
Қаҳр устида жаллодларга топширгай шоҳ сизни ҳам
Яхшиси шу: сизга бўлсин гавҳар тўлиқ бу камар,
Кўмак этинг, қочай бундан, бўлмай тагин дардисар!»

Белидаги гавҳар тўлиқ камарини ечди қиз,
Шоҳ кийгизган порлоқ, ёқут тожидан ҳам кечди қиз,
Секин деди: «Барин олинг, лекин йўлни тутманг берк.
Худо рози, тўсманг ортиқ, кетай беринг менга эрк!»

Қуллар ақлин олди дарров асл тошлар, инжулар.
Очкўзликда унутдилар шоҳ амрини ҳам булар.
Тезроқ қочсин,— дейишдилар,— пайсалда не ҳикмат бор..
Олтин — шайтон калтагидай ҳукм этар на фитнакор!

Олтин — кўзга жилвалигу лекин бермас чин суюнч,
Тамабгарлик то ўлгунча этар тубан ва кулунч!
Дам озаяр, дам кўпаяр — зар тинчитмас бир офат,
Юксалолмай, хору хасда сурунар жон бетоқат!

Қуллар қизнинг хоҳишини сўзсиз бажо этдилар,
Бири қалпоқ, бири белбоғ, бири чопон тутдилар.
Ён эшикдан ўтди Нестон, қолди сархуш базм, сарой..
Шундай қилиб, Аждарга ем бўлгани йўқ Тўлиной.

Қиз кетидан тўққиз қул ҳам қочиб, бўлди тез линҳон.
Биров тунда эшик қоқиб, дер эди: оч, Фотмажон!
Қизни таниб, қучоқ очдим, дедим: келгин, марҳабо!
Қочқин уйга киргани йўқ, юз бергай деб бир бало.

Деди: «Сенинг гавҳарларинг очди нажот йўлини.
Тангрим ўзи берсин сенга ундан юз қат мўлини.
Пайсаллашим хавфлик, ҳозир менга бергин бир тулпор,
Йўқса, қувгин қуршовига тушиб қолғум мен тақрор».

Эгарлоғлик бир арғумоқ тутдим унга мен шошқин,
Отланди-ю қиз кўзлари чақнар эди худ чақин.
Қуёш гўё минган эди бу пайт асов арслонга..
Уруғ сочдим, ўралмадим. Қолдим яна ҳижронга!

Ов сурони янглиғ сурон. Қуршалганди зўр шаҳар.
Оқшом чоғи босиб кирди эшигимдан кўп аскар.
«Қочқин киз йўқ бунда,—дедим,—гар топилса уйимдан,
Мен розиман, қаҳр қиличи кессин тўғри бўйнимдан!»

Уйни тинтиб, тополмайин жўнашдилар саройга.
Шундан берли ҳукмдорнинг куни қолди оқ-войга,
Шундан бери сарой аҳли киймиш мотам либоси:
«Қуёш ботди, осмон булут. Кўринмас ҳеч жилоси!»

Ой юзликнинг қиссасини айтгум тагин ўзга кун,
Эшит, кеча кўп дўқ урди сурбет Чашнагир нечун:
Мен эчки, у така эди — вой шўргинам... дардисар!
Бадномлик-да, эркак агар номард бўлса, хотин ғар...

Ўз эримдан жирканардим — қўланса-ю, бадбуруш.
У — саройда соқий эди, кўркидан ҳам кўнглим хуш.
Қовишардик... ўлди, лекин тутганим йўқ мен мотам,
Тўйиб қонин ичар эдим, уят бўлмас сира ҳам!

Мен савдойи ўйнашимга нохосдан сир бергандим;
Қочқин қизни қутқаздим, деб кўкрагимни кергандим.
Қўрқардимки, қаҳр устида чақимчилик қилмасин,
Сен ўлдирдинг, енгил тортдим, асло қайтиб келмасин!

Чашнагирни рад этгандим, урса ҳамки қанча дўқ.
Сени кутдим, ўйловдимки шаҳарда у шилқим йўқ,
Нақ мен сени чарлаган кун нохос келди сафардан.
«Келмагин!» деб ёздим сенга, хадик борди хатардан.

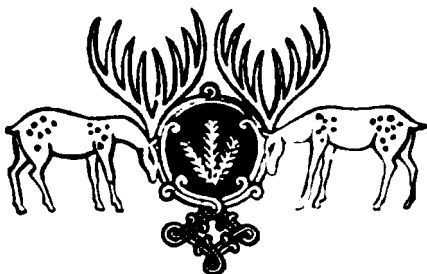
Сен қайтмайин тўғри келдинг, у ҳам келди кетингдан.
Иккимизни бирга кўрди, хавфлик эди у чиндан.
Қўрқдим, чунки чақирилмаган меҳмон эди даҳшаткор.
Мени хўрлаб, ўз бошингга етдинг, аянч жонивор!

Агар тирик қолса, шаксиз, ҳукмдорга чақарди,
Ғазабланган ҳукмдор ҳам хонумоним ёқарди,
Гўдақларим нимта қилиб, егизарди ўзимга.
Ёвузларнинг энг расвоси, қарармиди юзимга!

Яхшилигинг учун тангрим қўллаб, доим бўлсин ёр,
Ёвуз илон аврашидан озодман, сен халоскор.
Бахтим кулиб қарар бўлди энг охирда эҳтимол?
Ўлимдан ҳам ҳадигим йўқ, бало ҳам йўқ, ажаб ҳол!»

Автандил дер: «Ўқигандим, ривоят бор экандир:
Душманларнинг энг хавфлиги — дўст кўринган душмандир!
Эслик одам важи-беваж ёвга сирин айтмас ҳеч,
Ёвинг — денгиз тағларида, қўрқма, ортиқ қайтмас ҳеч!

Ўтинаман: қиз қиссасин айт, кетганди қаёққа?
Ўшандан сўнғ бирон дарак етмадими қулоққа?»
Фотма тағин бошин эгар, оқар кўзнинг селоби:
«Ярқ этди-ю, ғойиб бўлди гўзалликнинг офтоби!»

XI

НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ АСИРГА ТУШГАНИ ҲАҚИДА ФОТМАНИНГ АВТАНДИЛГА ҲИҚОЯСИ

Тақдир! Қувсан, ёлғончисан, иблисдан ҳам баттарсан.
Бунча ёвуз ва пасткашсан, фитнасану хатарсан?
Қуёш қизнинг жамолини тўсиб олдинг, сен кунчи,
Билдим — дунё бир нафаслик, билдим — дунё ўткунчи!

Кўзларимдан гойиб бўлди қуёш юзлик сиймоси —
Қайғу тўлиқ бу дунёнинг севинчи ва жилоси.
Уша кундан ўртанаман, бир оловда ёнаман,
Кўзимда ёш булоқ-булоқ, ҳасратда тўлғонаман!

Ўз уйим, ўз гўдақларим жирканч ҳозио ўзимга.
Ухласам ҳам, уйғонсам ҳам у кўринар кўзимга.
Сотқин, бибурд Ҳусайн ҳозир менга яқин юролмас,
Қарғишимдан қўрқиб, тунда ётоғимга киролмас!

Бир кез оқшом ўтиролмай, дилимда ғаш ва малол,
Катта йўлда бекат тамон кетдим секин, якка ҳол.
Қуёш юзлик қизни эслаб, бағрим ёнар қатма-қат,
Дердим: «Эркак ичган қасам — ёлғон қасам, юз лаънат!»

Бостирмада тўрт йўловчи ўтирарди, солдим кўз.
Биринчиси — қул кийимида, ўзгалари киймиш бўз.
Бир дирҳамга олишдилар ичкулик ва егулик.
Гурунглашар, сўз кўп экан бир-бирига дегулик.

Бири деди: «Ажаб ҳордиқ олмоқдамиз тўртовлон,
Нотанишмиз, ўртамизда гарчи битта дастурхон;
Билишайлик, танишайлик — қуриб бунда базму гашт,
Ким қаёқдан? Айтсин ҳамма бу гурунгда саргузашт».

Ғарибона суҳбат кетди бир-биридан ғалати.
Қул дер: «Дўстлар, хар йўлчининг ўз тақдир, ўз қисмати!
Сиз сочдингиз тариқ бунда, мен сочгайман дурдона,
Валақламанг, кўрганимни айтай, суҳбат баҳона.

Мен кажетлар подшосида аскар эдим — аслим қул.
Кўпдан шоҳни қийнар эди бир касаллик — кўп мушкул.
Гўдаклари етим қолди ўлиб ахир ҳукмдор,
Эгачига ўтди давлат, икки ўғил, ихтиёр.

Дулардухт — шоҳ эгачиси, қоя каби савлати.
Душманига ларза солар лашкарининг ҳайбати.
Етим қолган Росан билан Родиога меҳрибон,
Ҳозир бизга ўша хотин малика-ю, ҳукмрон.

Ўлиб қолди маликанинг сингиси ҳам йироқда,
Вазирлари ногаҳоний бу хабардан титроқда:
«Маликага қандай айтсак — ботибдику қуёши!»
Бундай деди Рошак деган аскарбоши, мингбоши:

«Йиғи-сиғи, оҳи войга, ўлай агар, йўқ ҳеч вақт!
Яхшиси, биз катта йўлда излашайлик омад — бахт.
Ўлжа олиб, давлат юклаб қайтғум, тангрим бўлса ёр.
Фотиҳага, маросимга шундан кейин боргум бор!»

Аскарбоши яна деди: «Йўлдош бўлар юз ботир!»
Жами қулдан юз ботирни танлаб олди у охир.
Кечалари пойлоқда-ю, кундуз карвон талардик,
Карвон талаб, ўлжаларни ҳар кун бўлиб олардик.

Бир кез тунда, қоронғуда кезар эдик чўл-саҳро.
Олисларда пайдо бўлди бир ёруғлиқ — бир знё:
«Наҳот, қуёш ер юзига тушган бўлса кечаси?»
Ўйлар ҳайрон кўп ҳодиса кўрганларнинг нечаси.

Бири: ой дер, ўзга бири: тонг ёришар, эҳтимол!
Бу ажойиб шарпа сари ёндашардик гунгу лол,
Ёруғликни ўраб олдик эҳтиёткор шу замон,
Ёруғликдан қўшиқ каби садо келди ноғиҳон:

«Ҳой отлиқлар, кимсиз? Тўсманг, илтижолар этаман!
Гуланшаро элчисиман, кажетига кетаман!»
Ҳар қалай биз хаёлотни қуршаб, бордик яқинроқ,
Бир суворий экан, курдик, қуёшдан ҳам ёрқинроқ.

Ёруғ юзи туманларда гўё чақмоқ чақмоқда,
Дашт кўкини гўё шу дам тонг оташи ёқмоқда.
Ярим тунги хаёлотнинг таъна бўлди сўзлари,
Сўзлар экан, ғазабларда ёнар эди кўзлари.

Суворийга боқар эдик, юракларда бир қўрқув,
Элчи эмас — аниқ эди, ёлғон сўйлар эди у.
Рошак тўсат пайқаб қолди: бу қиз! — тутди жиловдан.
Шундай қилиб, асир олдик, қочолмади қуршовдан.

Қайта-қайта сўрар эдик: «Қай юртликсан, моҳпора,
Сўйла, нечун бу даштларда кезмоқдасан оввора?»
Қиз индамас, жавоб бермас, ёш тўкарди худди сой...
Аждаҳонинг ҳалқумига тушган эди тўлин ой!

Куп ялиндик, ўз ҳолидан бермади қиз ҳеч хабар:
Қайдан келар, қаён кетар, қувламоқда не хатар?
Боши қуйи, сири дилда, очмас эди сира лаб,
Яраланмиш илон каби, боқар эди дарғазаб.

Рошак деди: «Қиз тақдири жуда оғир ўхшайди,
Бағрин эзган, кўнглин бузган — айтилмас сир ўхшайди,
Лекин бизнинг малика ҳам омадлик-да, бахти бор,
Мўъжизалар мўъжизасин йўлламиш парвардигор!

Тангри ўзи лойиқ кўрмиш бу ғалати армуғон —
Маликага маъқул тушар, хурсанд бўлар бегумон.
Маликадан яширмайлик, йўл қўймайлик хатога,
Билиб қолса, қаҳри қистаб, буюргуси жазога!»

Аскарбоши не деса ҳам фармонбардор эдик биз,
Кажетига қайтдик дарров, ўртамизда борар қиз,
Ҳурмат қилдик, сўроқ бериб ортиқ безор қилмадик,
Кўз ёшлари юзин ювар, тинмас, илож билмадик.

«Рошак,— дедим.— сендан жавоб сўрар кекса бу қарол,
Гуланшаро бозоридан олган эдим талай мол,
Рухсат бергил, бир неча кун жадал бориб-келайин,
Ҳам кетингдан етмоқ учун югурайин, елайин!»

Ҳаммасига ёқиб тушди бу ғалати ҳикоя.
Яхши фол, деб кўз ёшларим артардим бениҳоя,
Хабар топдим, умидворман ўзини ҳам топмоққа,
Чақа топган девонадек шайман йиғлаб чопмоққа!

Мен у қулни уйга чорлаб, дедим: «Қани, сўйлагин,
Бу қиссадан мен шўрликни тез хабардор айлагин,
Қиз ҳақида билганларин айтиб берди қул такрор,
Ўлик эдим, ҳаёт берди гўё, бўлди бахтим ёр.

Менда икки занжи қул бор, иккови ҳам жодугар,
Кўздан ғойиб бўла олур ҳар вақт беиз, беасар.
«Иккингиз ҳам кажетига,— дедим,— сафар қилгайсиз,
Асира қиз аҳволини бориб тугал билгайсиз!»

Уч кундан сўнг кажетидан қайтди икки қулим ҳам:
«Малика-ю қўшин ҳозир сафарга шай жамулжам.
Қуёш каби қиз кўркидан кажет нурга тўлибди,
Аммаси ҳам шаҳзодага унатмоқчи бўлибди.

Дулардухтнинг амри шундоқ: «Росан бу қиз эгаси!
Лекин ҳозир азаликман, тўй-тамошо ҳаммаси —
Қайтганимдан кейин бўлгай!» ҳам жўнади сафарга.
Битта оға қараб турар ҳозир тенгсиз дилбарга.

Дулардухтга йўлдош жами афсунгару сеҳрбоз,
Чунки йўллар жуда олис, душмани ҳам эмас оз.
Баҳодирлар пойлоғида ҳозир қалъа, сарой, тахт,
Синглисининг азасида қолмоқчи у талай вақт.

Яхлит тоғдай бесўнақай, юксак кажет кўргони,
Кунгиралик деворлар-ла ўралган тўрт томони.
Тик қояда улкан сарой, ер тагида махфий йўл,
Минорада қиз кўркидан ёруғ олар ўнгу сўл.

Бу қалъада миқти ва зўр лашкар доим айғоқчи:
Расо ўн минг нуқул ботир бўсағада пойлоқчи,
Уч дарвоза ҳар бирида турар уч минг зўравон...
«Шўрим қурсин, қора тақдир бунчалар ҳам қийнар жон!»

Бу қиссани тинглар экан қуёш юзлик Автандил,
Ором олди, лек сир бермас зориққан ҳам ёнган дил,
Яратганга шукр қиларди анча ариб ғам-ғусса,
Фотмага дер: «Қайта умид берди ажиб бу қисса!

Кўнги қўйса — арзигулик ёрсан, сендек хотин кам!
Бу ҳикоянг синчковликка қистар мени жуда ҳам,—
Ўтинаман, тўлароқ айт, то қолмасин дил ғашлик,
Кажлар, жинлар, нечун ахир одамзодга ўхшашлик?

Бағрим ёнар ўйлаб тагин гўзал тутқун ҳаётин!
Каж жин бўлса, нега керак жинга қайлиқ ё хотин?»
Фотма деди: «Беваж қўйма, билгин, кажлар инсондир,
Қояларда яшайдилар, ўйламаки, бежондир!

Кажлар нечун кучли ва зўр — бу ҳали ҳам муаммо,
Сеҳр бобида кажларга тенг келолгувчи йўқ аммо.
Каж лашкари — офат лашкар, ёвуз, бераҳм, зарарлик,
Кажлар билан жанг қилмоқлик — одамзодга хатарлик!

Афсунидан денгизларда кўтарилгай бўронлар,
Кемалар ғарқ, кўзларидан айрилгай не инсонлар,
Тўлқинларда тик чопишар худди ерда юргандек,
Кундузни тун қилар, тунни қуёш балқиб тургандек.

Сеҳру афсун сабабидан каж уларнинг отоғи,
Жисман ожиз, лек одамни хўрлайди сеҳр қийноғи».
Ботир деди: «Ёнган дилга севинч сувин сочдинг-ку.
Юпанч бериб, оғир кунда гўё оқ йўл очдинг-ку!»

Севинч ёши селдай оқиб, Автандил дер: «Ё олло!
Мушкулларда, мусибатда сен ўзингсан тасалло.
Бируборсан, ғойибона сақлайсан кўп балодан,
Марҳаматинг яшин мисол учиб келар самодан!»

Ботир хушвақт, яратгандан қайта-қайта миннатдор,
Лекин Фотма рашкда ёнар, ҳирсда ёнар, боқар зор,
Гарчи йигит ўз ёрини ўйлар, сипоҳ — боадаб,
Лекин хоним тоқати-тоқ, бўса истар ташна лаб.

Фотма бу кеч бир тўшакда қолди йигит қўйнида,
Фотма шавқда, йигитчи — суст, гўё арқон бўйнида,
Қалби бу кез қопқондаги жониворга ўхшарди,
Тинатинни унитолмай типирчилар, қақшарди.

Йигит йиғлар, кўз ёшлари сой-сой оқар уммонга,
Қарачиқлар — кемалардай ботар сиёҳ ўпқонга:
«Шайдо булбул — кўнглим эди ёлғиз араб гулида.
Қарга янглиғ ўлаксага қўндим ҳижрон чўлида!»

Тош ҳам эриб, қайноқ ёшлар гирдобига кўмилар,
Киприкларни ўрмон янглиғ шу гирдобда чўмилар.
Фотмабону қумри каби сайрар, ўта шод-хуррам,
Гул шохига қўнса, ўзини булбул сезар қарга ҳам.

Қуёш юзлик чўмилгали турди саҳар чоғида,
Фотмабону совғалари ярқирар тўрт ёғида:
Зарбофт энгил, ипак салла, шойи белбоғ — қатма-қат:
«Қайси ёқса, кийиб олгин, бўлмагин ҳеч хижолат!»

Йигит ўйлар: «Иложим йўқ унга сирни очмасам!»
Савдогарлик либосини ечиб ташлаб, серҳашам —
Саркардага хос энгилда кириб келди яроқлик,
Шер кўркида аён эди қуёшдаги порлоқлик!

Фотмахотун тагин сероб бир дастурхон беади,
Сипоҳсолор сиймосида бир табассум кезади.
Ўзга кийим-бошда кўриб Фотма деди ўша дам:
«Бу кийимда, о баҳодир, гўзалроқсан яна ҳам!»

Фотма меҳмон келбатидан кўз узолмас, кўп ҳайрон,
Кулгусини зўрга тутиб, тек ўтирар лек меҳмон.
Хоним анқов, ҳамон сезмас: аслида ким бу йигит,
Эркалашга тушар тагин, йигит ночор ва жимжит...

Хўрақдан сўнг кетди йигит, шароблардан нақ беҳуш,
Тушагига кирар дарҳол — ёрга элтар ширин туш.
Уйқусидан туриб қуёш деди оқшом чоғида:
«Фотма келсин, мен кутаман меҳмондўстлик боғида!»

Эшик очиб, тўрт букилиб Фотма деди: «Альамон!
Сарви бўйлик барно йигит, савлатингга садқа жон!»
Ўз ёнидан жой кўрсатди унга араб ботири,
Гулзорига соя тўкар киприкларини чодир.

«Фотмахоним, — деди ботир, — сўзим бўлмас ёққудек,
Сўзим ҳозир ёвуз илон бўлиб сени чаққудек.
Чунки ҳануз билмайсанки — ўзга дардда доғликман,
Ўзга қора қора киприкларнинг ўрмонига боғликман.

На ўткинчи савдогарман, на бошлиқман карвонга,
Саркардаман фармонбардор улуғ шоҳ Ростевонга;
Шонли араб ўлкасида лак-лак лашкар измимда,
Қурол-яроқ омборлари, хазиналар измимда.

Яширмайин айтай, хоним, менга бўлгин кўмакдош!
Шоҳимизнинг бир қизи бор ақли, кўрки нақ қуёш,
Фақат унинг шайдосиман, ўртанаман туну кун,
Отасининг ўрдасидан кетдим ўша қиз учун.

Ўшал шоҳ қиз амри билан жаҳонгашта бўлгандим,
Ҳинд ботири севган тенгсиз қизни излаб келгандим —
Ҳикоятин айтдинг кеча у қиз бандда тўкар сел,
Ярали шер каби инграр фироқида Тарилэл!»

Айтди шундоқ сарсон дўстнинг мусибатлик қиссасин,
Елкасига йўлбарс тери илган йигит ғуссасин;
«Билгин, ошиқ дардларига бергунг шифо ва малҳам,
Севинч бергунг киприклари қора қанот қизга ҳам!»

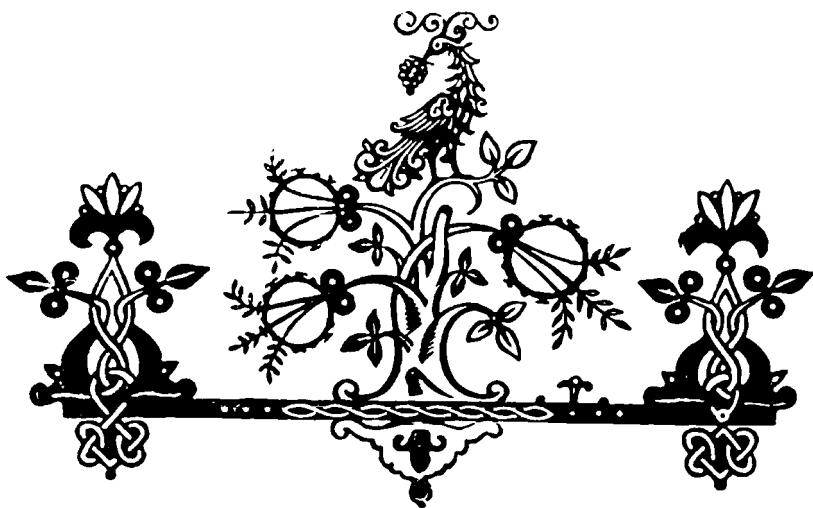
Асир қизни қутқазайин, кўмак учун чўзгин қўл,
Ошиқ-маъшуқ учун очсак тонг сингари ёруғ йўл,
Икки юлдуз, икки ёниқ юрак зора қовушгай,
Фотма, билгин, хайрли ишга ҳамма олқиш ўқишгай!

Сеҳргарга буюр ҳозир: Кажетига жўнаб қол,
Қизга салом айтгин,— дегин,— қиз ҳолидан хабар ол!
Жавобини, кенгашини биз интизор кутгаймиз,
Қоронғулик салтанатин шояд яксон этгаймиз!»

Фотма деди: «Хайрли ишга тангрим мадад бергуси,
Сенинг қатъий бу қароринг — яхшилиқнинг белгиси!»
Чақирганди, дарров келди қарга каби қора қул.
Қулга деди: «Кетар йўлинг жуда олис ва мушкул!..

Ҳунарингни дариг тутма, кўмак бер жафокашга,
Шифо сепгин юрагимни ўртаётган оташга!
Қуёш қизга айта боргин: яқин озод бўлур чоқ!»
Қул дедик: «Кўп куймагин, қайтиб келгум эртаёқ!»

XLI

ФОТМАНИНГ НЕСТОН-ДАРИЖОНГА ЮБОРГАН НОМАСИ

«Эй сен қуёш, ёруғингдан баҳра олур кенг жаҳон,
Ҳижронингда тоқатлар тоқ, сенинг ғаминг қийнар жон!
Товшинг — кумуш жилға ва най, топилмайди тимсолинг,
Бадахшоннинг лаълиси-ю, биллу — тенгсиз жамолинг.

Кулфатларинг қиссасини айтмагандинг жиндак ҳам,
Кези келиб, барин билдим, оғир экан чинакам.
Тариэлга тез нома ёз, юпат, қийнар бу фироқ,
У — гулдай, сен — гунафшадай очилинглар ярқироқ!

Сенга нажот бермоқ учун келди излаб заб меҳмон,
Мард Автандил — лашкарбоши, мақтагулик паҳлавон;
Шоҳ Ростевон қадрдони, енгилмас бир тарзи бор,
Ҳолингни айт, ақлинг етук, дўстга бурчи — қарзи бор!

Биз юборган даракчига неки билсанг — тўлиқ айт:
Кажлар олис сафаридан қайтар қачон, қайси пайт?
Қанча аскар, қанча яроқ қолмиш ҳозир қалъада?
Ишончликми посбонлари? Ким бошлиқ шу паллада?

Кажетлилар борасида билганингни ёз тугал.
Қайғу эзган севгилингга белги юбор сен шу гал.
Мусибатни эсга олма, яқин қолди ёруғ кун,
Баҳодирга қовушгайсан, ишон, бўлма жигархун!»

Фотмахотун хатни бериб жодугар қул қўлига,
Деди: «Асир қизга етказ, нигоронман йўлига!»
Яшил жанда кийиб, жадал жўнаб қолди жоду қул,
Қушдай учиб, не томлардан тез ўтди бу чоповул.

Учган ўқдай бир нафасда ғойиб бўлди, ҳайт деди,
Кажетига етганида ғира-шира пайт эди.
Соя каби ўтди жоду посбонларга кўринмай.
Хушxabардан то асир қиз юпансин, кўп уринмай.

Эшикларда тамбалар ҳам гўё ўзи тушарди,
Даракчи ҳам бароқ юнгли алвастига ўхшарди.
Асира қиз титраб кетди, балого тоб берар жон,
Гунафшалар — зангор бўлди, қизил гуллар — заъфарон.

Қул дедик: «Сиз беҳуда чекмабсиз кўп азоблар.
Мен даракчи, Фотма кутар кўп сўроққа жавоблар.
Унинг хати исбот этар гар сўзласам мен ёлгон.
Қуёш ёруғ сочар! О гул, бўлмангиз бевақт хазон!»

Даракчига қулоқ солар гўё тили боғланмиш,
Киприклари — қора ўқлар — қадалгали чоғланмиш.
Жодугардан хатни олиб, ўқир экан тутқин қиз —
Кўзларидан шаффоф томчи тўкиларди изма-из.

Қулдан сўрар: «Мардга кимдан етди ғамга ботганим,
Ёра огир юк бўлиб мен асирликда ётганим?»
Қул дер: «Мен кўп сир билмайман, аниқ билган гапим шу:
Сиз йўқолган кундан бошлаб, бизга дунё қоронғу!»

Айрилиқнинг ханжаридан Фотма қалби йиғлар қон,
Фотма кўзи тўкмиш селдан бўлур эди зўр уммон.
Сизга тушган мусибатни айтган эдим мен бир вақт,
Тангри гувоҳ, ҳамон бўзлар, санар ўзин кўп бебахт.

Нохос келди сарви бўйлик, ўзга эллик чўнг ботир,
Сизнинг огир қиссангизни очди хоним бирма-бир...
Жаҳон бўйлаб, сизни излаб, кезар экан паҳлавон,
Ушаларнинг амри билан ўқдай учдим сиз томон».

Қиз айтади: «Ишонаман, даракчисан узоқдан!
Нақ шу жойда ётганимни Фотма билмиш қаёқдан?
Суйганимнинг хаёлида мен бўзлайман тутқун, зор,
Жавоб ёзай, огир куним сен яширмай айта бор!»

XLII

НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ ФОТМАГА ЕЗГАН МАКТУБИ

Қуёш юзлик жавоб ёзар: «Сен онамдан суюмлироқ!
Мен тутқунман, ёвузликнинг қопқонида эркдан йироқ.
Тангри ҳукми фақат жазо, фақат алам, фақат фироқ,
Мактубингнинг ҳар сатридан дил овунди буғун бироқ.

Сен нажотдан бердинг дарак, умидворман, сал тушди ғам.
Ҳозир яна мен бандиман, тоғ бошида қалъа маҳкам.
Дарвозада, манзилларда посбон турар кўп жуда ҳам.
Ҳам ишқим, ҳам умидимни чулғар бало, чулғар алам.

Ев қалъаси борасида не дер эдим, эй, Фотмажон!
Кажетлар ва хонбекаси олисларда анча замон.
Аммо қўрган атрофида аслаҳадор сонсиз посбон,
Мени халос етолмағай келса ҳамки кўп қаҳрамон,

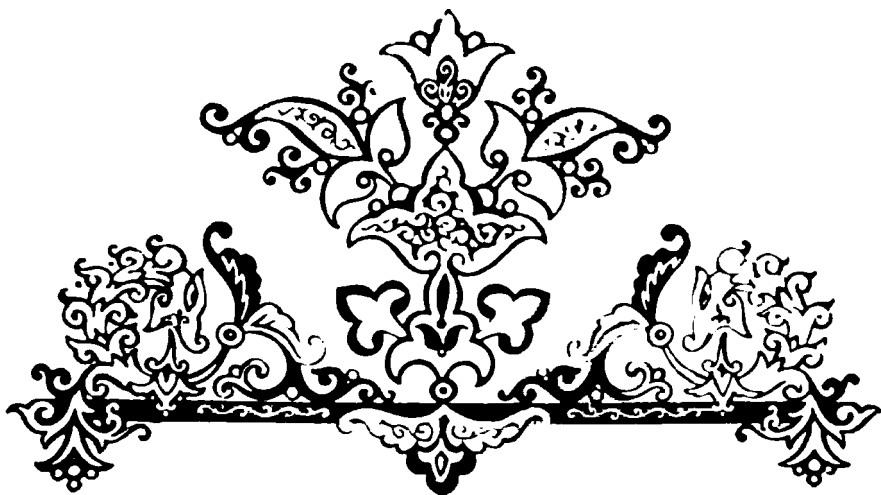
Уқтам, ботир Автандил ҳам етолмағай, хатарлик йўл.
Дўстга қилган аҳдда турар, фақат бўлур қийноғи мўл.
Қуёш кўзлик баҳодирни кўрган аммо у эр ўғил,
Суйгулимсиз — суюнч менга ўлим заҳри бўлур нуқул.

У кез сенга айтмагандим — балоларга йўқди ҳисоб.
Тақдиримга лаънат бўлсин, жафога ҳеч қолмади тоб.
Ялинаман, ёлбораман — ёлғиз сенга ушбу хитоб:
Хат ёз — мени ахтармоқдан кечсин ёрим — у офтоб.

Шу мусибат етар ўзи! Қўй бўлмасин ботир ҳалок,
Мен хастаман, дил шикаста, юрак бўлур тагин чок-чок.
Не килгайман агар ноҳос ҳалок бўлса у марди пок?
Ёлбораман, у чоқ мени тошбўрон қил, қўйма ғамнок!

Тариэлга нишон дебсан — дўстинг шодмон юборадир,
Неча замон сақлаб юрган матойимдан бир порадир.
Ёр совғаси эди ўзи — дилга юпанч ва чорадир,
Гарчи унинг бўёқлари толеимдай қоп-қорадир!»

XLIII

НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ СЕВГАНИГА ЕЗГАН МАКТУБИ

Нола айлаб, ёш тўкиб қиз мана ёзар хат жононга,
Кўз ёшидан сув сепади оловланиб, куйган жонга.
Тигдай ботар бу мактубда тизилган сўз ҳар инсонга,
Очгач гунча лабин, келди навбат дурдай соф дандонга.

«Суюкли ёр, бу хат гурбат тарихимдан бир оҳимдир,
Менга танам қалам бўлди, қора турмуш сиёҳимдир,
Кўнглингга банд кўнглим бугун оқ қоғозим, оппоғимдир,
Ғамгин дилим, мангу боғлан, у дил мангу муштоғимдир.

Суюклим, боқ — бошимизга на кулфатлар солди дунё,
Қуёш беҳад ёруғ, лекин менга олам хира гўё,
Беҳуда айб қўймагандир бу дунёга талай доно,
Сенсиз ҳаёт машаққатдир, сенсиз ҳаёт кўп бемаъно.

Иккимизни айирмишдир ёвуз дунё, малъун замон,
Ёрим, сени хандон кўриш насиб бўлур менга қачон!
Ишқинг ўқи яраланган юрак нетсин, сўйла бу он,
Бутун махфий сирларимни сенга очдим, оромижон!

Сени ўлган гумон айлаб, дилни босган ғам-изтироб,
Мадор битди, сўлди ҳаёт, умрим фақат бўлди азоб.
Сен тириксан, юз бор шукур, кулди бахтим мисли офтоб,
Қайғу юки бўшаб қолди, бўлмагайман ортиқ хуноб.

Сен тириксан, менга шу бас, ўзга умид керак эмас,
Ёнган кўнгил, яра кўнгил бундан ортиқ керак демас.
Сен деб куйдим, сен деб ёндим, юпанчим сен ҳар бир нафас
Юрагимда муҳаббатинг ғунча очур, асти сўлмас,

Ҳасратимнинг қиссасини қандай ёзай сенга бугун?
Айта берсам чарчайди тил, ишонмагай ҳеч ким бутун.
Халоскорим Фотмажондир, тангри уни ярлақасун,
Тақдир тагин бошга солди ғурбат, жафо, аламли кун.

Тақдир ҳали рози эмас, бошга тушди бадтар бало,
Бугун тагин бор қайғумга қўшди қайғу, қўшди жафо,
Жанг айламоқ мушкул, Кажет асириман, нетай, танҳо.
Бизни тақдир жафолари тинчитмади ҳануз — ҳоло.

Шундай баланд қалъадаман, унга кўз ҳам зўрга етур,
Посбон турар йўл устида, ер остидан бу йўл ўтур,
Паҳлавонлар кун ҳам, тун ҳам қоровулда навбат тутур,
Ҳар ким жангга кирар экан, уни мудҳиш олов кутур.

Наҳот, Кажет одатдаги жангчи янглиғ тутар йўсун?
Жанг ҳақида ўйлама ҳеч, ғамда адо бўлмай бутун.
Агар ўлсанг, мен ёнаман, жигаримдан чиқар тутун.
Мени рад эт, тоғдай маҳкам, юракли бўл, жоним букун.

Мени ўйлаб ўксима кўп, дард чекма, ҳеч фурсат сайин.
Ёт боғида кўкарувчи сарвимасман ёки қайин.
Сенсиз менга ҳаёт бўлмас, ўлгунимча ёр атайин,
Ё ўзимни тоғдан ташлай, ё ништар-ла тугатайин.

Онт ичаман, сен қуёшга тўлин ойинг бўлур йўлдош,
Қуёш ҳақи, ололмагай келса ҳатто учта қуёш,
Ўлмоқ осон — кўз олдидан тикка қоя, дара ва тош,
Тангримиздан менинг учун афв сўрагин, йўқдир бардош.

Бу дунёнинг ғамларидан халос этсин парвардигор,
Хаво, оташ, ер ва сувга қўшилмайин кетай бир бор,
Қанот берсин, учиб кетай истагимдир юксак диёр,
Тун-кун қуёш жилосини сайр этардим, суюкли ёр.

Қуёш сенсиз бўлмас, чунки сен қуёшдан бир парчасан!
Сен қуёшга боғлангансан, сен қуёшга ёндошасан.
Мен қуёшга ўхшатаман, чунки дилга нур сочасан,
Ҳаёт аччиқ, лекин ўлим ширин, куйма кўп оша сан,

Менга ўлим қийноқ эмас, чунки жоним сенга қурбон,
Гўримда ҳам ишқим ўти сунуш билмас, соҳибқирон!
Аммо, кўнгил пора бўлур эсга тушгач айрилган он,
Менга бўлган ишқинг ҳақи, мени ўйлаб йиғлама қон.

Ҳиндистонга шошиб жўна, отам унда паноҳсиздир,
Ёвуз душман ўраб олмиш, тождан ажраб, давосиздир,
Тасалли бер, фироқимда дили ғамгин, сафосиздир,
Зор йиғлайман, унутмагил, сенсиз умрим маъносиздир.

Етар сенга тақдиримдан қилдим шунча арз-шикоят,
Билки, дилдан-дилга ўтар чин инсоф, ҳақ ва адолат.
Ёр, деб ўлай, қарга-қузғун қағиллашсин, майли, қат-қат,
Шунча азоб, шунча алам сабабкори менман фақат.

Танигайсан; юборганим ўшал совғанг парчасидир,
Боқ, бу дурра нишонаси — муҳаббатинг ғунчасидир.
Уша улуғ умидимдан нима қолса барчасидир,
Етти қат кўк чархи тўккан ғазабларнинг жафосидир».

Ёзиб бўлди. Тайёр мана азиз ёрга ёзилган хат.
Дуррадан бир парча кесиб, ўраб қўйди уни қат-қат,
Қора сочи тўлғанади, ўралмиш-ди сарвиқомат.
Хуш ҳид сочар кокиллари; киприклари худди қанот.

Гуланшаро томон кетди жинга ўхшаш қора қул,
Фотмага ҳам етди дарров, яқин бўлди узоқ йўл,
Муродига восил бўлиб Автандилда суюнч мўл,
Яратганга шукр этарди, тўғри кўкка очиб қўл.

Фотмага у деди: «Тақдир — бахтимга ёр бегумон,
Миннатдорман, ташаккурим қандай этай мен баён?»
Фурсат келди! Дустларимга билдирайин мен аён,
Қўшин тортиб ёв қалъасин қилғумиздир тез вайрон».

Хоним деди: «Сен кетасан — менга ҳаёт нақ дўзах,
Қуёшимдан айриламан, кўзимда ёш, дилда зах,
Аммо шошил, кўмакка чоп, мени десанг, бу мазах,
Кажиди қайтса, қалъасини олиб бўлмас, иш чатоқ».

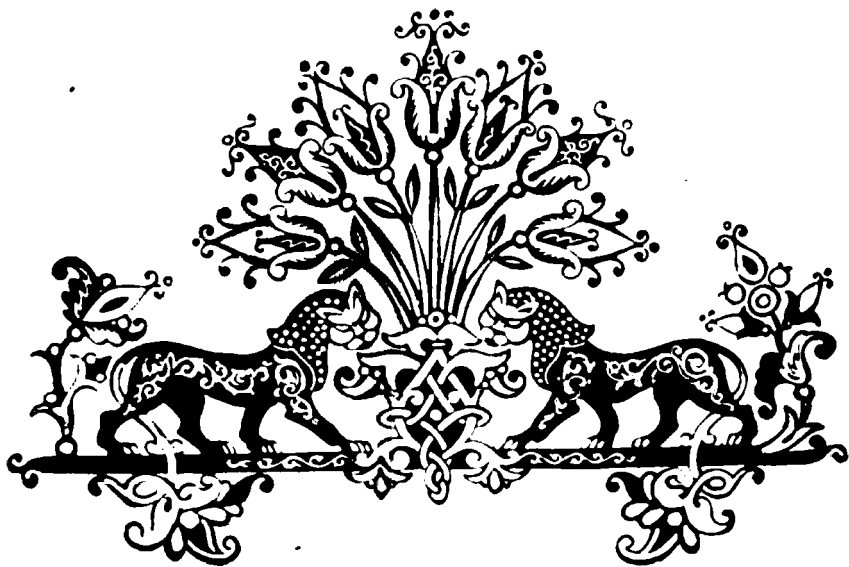
Қароллари томон боқиб полвон сўз қилди оғоз:
— «Шу чоққача ўлик эдик, лек тирилдик мана боз,
Қайта бошдан туғилгандай бўлдим, қишим ҳозир ёз,
Тезда душман ҳалок бўлур; душман умри қолмиш оз.

Шоҳлар шоҳи Фаридунга мендан айтинг кўп дуо.
Учрашолмай кетар бўлдим, ёт ўлка бўйлаб танҳо.
У розилик берсин, буюк сафар бўлур жо-бажо.
Сизга бўлса жангда олган давлатим қилдим савфо,

Хизматингиз тўғри бўлди, кўрсам гар Фаридунни,
Лойиқ инъом берай сизга, ҳозир олинг сиз шуни,
Қарокчидан тортиб олган ўлжам бу ўша куни,
Мен биламан, бари бир сиз, хасис бу, дерсиз мени.

Қандай лойиқ инъом берай, йироқда мулки давлат!?»
Хазиналик кемани ҳам тухфа қилди шу фурсат:
«Олинг, бунга эга бўлинг, шоҳга эса омонат —
Бу тугунни унга беринг, биродардай ёздим хат».

XLIV

АВТАНДИЛНИНГ НУРИДДИН-ФАРИДУНГА ЕЗГАН МАКТУБИ

Шундай ёзди: «Юрт эгаси, эй бахтиёр шаҳаншоҳ,
Жанг чоғида арслоннамо, кўрқда қуёш бебаҳо,
Эй ғайрилар жазокори, соҳибқирон, улуғ ном,
Оғам каби қабул этгил, узоқлардан бу салом.

Гурбатларда қийналдим кўп, лекин ҳануз умидвор,
Мўлжал яқин, муддаога етиштиргай бирубор.
Қуёш юзлик хабарини топдим охир мен аниқ,
Фироқда чўл кезар шер, ҳасратида дил ёниқ.

Ҳозир кажлар қалъасида банд ва тутқин у қуёш,
Наргислардан гул юзларга ёғар ҳануз биллур ёш.
Сафар оғир, йўллар йироқ — йўлга тушгум ҳар қалай,
Гарчи кажлар қалъада йўқ, лекин аскар бор талай.

Яна ғайрат жўш урмоқда, хурсандман хушхабардан.
Бирга бўлсак, соғ ўтгаймиз мушқулардан, хатардан:
Омадинг зўр, сенга ғовлар писанд эмас, о қардош,
Сен истасанг, ҳатто мумдай эриб кетар қоя тош.

Сенга ўзим боролмадим, кечир, вақт оз, йўл йироқ,
Хар дам қиммат, тўлин Ойни эзар унда ғам, фироқ.
Ёвни енгсак, бир боргаймиз, бешак, мену Таризл,
Ўтинаман, оға каби кўмак учун ўзинг кел!

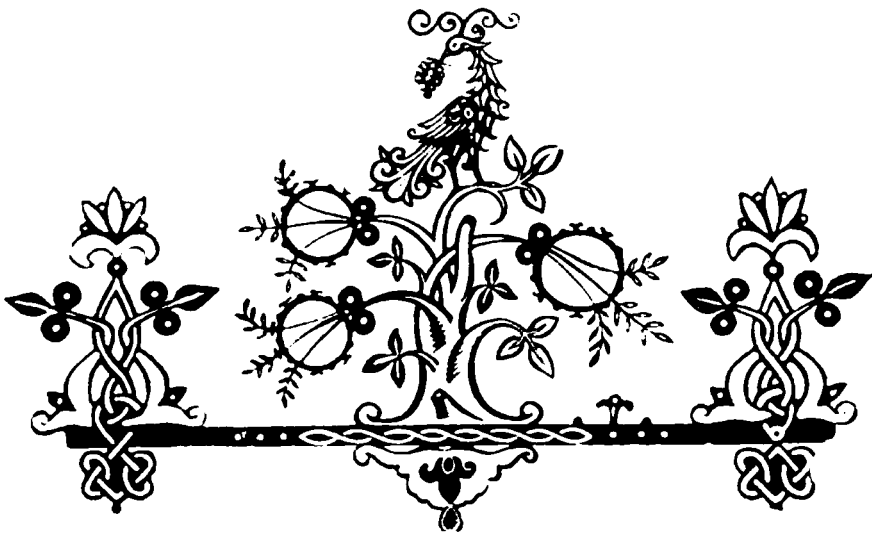
Қулларингга этолмадим, нетай, шоҳдек мурувват,
Бари содиқ, ишонгулик, худди қалқон ва кувват,
Ахир сенинг қулларинг-да, мақтовларга эмас зор,
Мақол борку: эгасига ўхшар ҳатто жонивор!»

Мард Автандил қулларга дер: «Шоҳга тегсин бу нома.
Айтиб беринг, аниқ бўлсин унга бутун ҳангома».
Лаъли лаблар орасида порлар садаф тишлари,
Йўлга тушди қуллар дарров, тугаб сафар ишлари.

Кема топиб, тагин сафар жабдуғини шайлар мард.
Фотмахотун йиғлар эди, ҳижрон унга оғир дард.
Йўлга тушди, қолиб кетди Гуланшаро — гул диёр,
Фотма, Ҳусайн ва қароллар узатдилар зору зор.

Дер эдилар: «Қуёш! Қуёш! Куйдирасан мунча ҳам,
Жудолигинг — бизга ахир қоронгу тун, қора ғам.
Бу ҳасратда юпанч излаб борайлик биз қаёққа!
Гўё ўзинг кўмиб кетдинг тириклайин тупроққа!»

XLV

АВТАНДИЛНИНГ ГУЛАНШАРОДАН КЕТГАНИ ВА ТАРИЭЛ БИЛАН УЧРАШГАНИ

Зўр денгизда суза-суза етди йигит қирғоққа,
Хушвакт бўлиб кейин отда чопа кетди ғор ёққа,
Билардики, бу келиши дўсти учун шодиёна,
Йўл йўлакай қўл кутариб ўқир эди шукрона.

Дашту саҳро чаман-чаман, кўклам кети, ёз боши,
Гуё олов тўкмакдайди ёз бошининг қуёши.
Ошиқлардай гуллар боши бир-бирига эгилар,
Гул ҳидлари маст этгандай йигит гулга тикилар...

Кўк гулдирар, булутлардан ёғар биллур бир ёгин,
Гул баргига босар ботир гул баргидай дудоғин,
Пичирлайди: «Гулни кўрсам, эсга тушар гулдай ёр,
Гуллар бугун ёр сингари менга мунис ва дилдор!»

Дўст деб борар хавф-хатарлик ва нотаниш йўлларда,
Дўстин излар урмонларда, из тушмаган чўлларда,
Тариёл! деб, чақирарди, тинмас эди йиғидан,
Йиртқичларни ўтказарди йўлда қилич тигидан.

Олисларда ғорни кўриб, деди: «Бунда мард оғам,
Бунда яшар дарвиш каби, багрин эзар бало, ғам.
Ғорда бўлса хушхабар-ла дардга дармон бўлганим,
Йўқ бўлса-чи, олам кезиб бекор сарсон бўлганим!

Кўрқаманки, топмагайман — кетмиш ғордан дарбадар.
Дийдорини кўрарманми? Танирмикин топсам гар?»
Атрофига кўз соларди, ахтарарди тинимсиз,
Уйлардики, балки отин туёғидан қолмиш из.

Бутазордан борар йигит тўғри қалин ўрмонга,
Тариэл!— деб, чақиргани садо солар ҳар ёнга.
Бирдан шуъла пайдо бўлди ўрмонзорнинг четидан.
Бу — Тариэл, қўлда қилич, нур ёғарди бетидан.

Рўбарўда чўзилмишди қонига ғарқ шер бежон,
Баҳодирнинг қиличи ҳам бошдан-оёқ эди кон.
Автандилнинг овозидан қулоқлари бўлди дик,
Олисроқдан таниб дарҳол чопа қолди унга тик.

Қиличини четга отди, сўз айтолмас, тил боғлиқ.
Ботир шошар, чеҳрасида севинч порлар нечоғлиқ!
Қучоқлашар сарсон ошиқ ва саркарда икковлон,
Бир-биридан ҳол сўрайди, иккаласи шодумон.

Севинчидан ҳўнграр ошиқ, кўзгалар дил армони,
Қон ёшлардан қизил рангда киприкларнинг ўрмони,
Сарвдай расо қоматини эгиб турар бемажол,
Дер эдики: «Дийдорингни кўрдим, кетди дард, малол!»

Тариэлнинг сўзин тинглаб, жилмаярди чин ўртоқ,
Лаъли дудоқ орасида саф-саф садаф порлар оқ:
«Тутқун шоҳ қиз хабарини айтай, кўнглинг очгуси,
Баҳор келиб, гулинг яна яшнаб, хазон қочгуси!»

Тариэл дер: «Ажаб келдинг, эй кўзларим қувончи,
Келишингдан хушвақт бўлдим, ғариб кўнглим таянчи!»
Шайдо дўстга ўзинг малҳам, ўзга дору на даркор,
Тангри ўзи бермас экан, на юпанч бор, на бахт бор!»

Ошиқ турар хушхабарга ишонгуси келмасдан,
Автандил-чи, ёмон хаёл ёки шубҳа қилмасдан,

Шошқин берар қиз туҳфасин — хат ўроғлиқ чашмибанд
Ёр туҳфасин ўпди ошиқ, у жафокаш, дардманд.

Унга таниш бу дуррача ва шоҳ қизнинг дастхати,
Кўзларини туман олди, ҳазон эди сурати;
Қора туғдай киприклардан оқар эди қора қон,
Бу азобни кўрган эмас на шўрлик Қайс, на Салмон!

Яшин урган янглиг ерда ҳушсиз ётар Таризэл,
Автандил-чи, дўст бошида парвон-ю тўкар сел,
Билмасдики, қандай кўмак берсин беҳуш дўстига,
Ёр номаси ҳушин олди, дард бўлди — дард устига.

Хўнграр эди мард Автандил, уринар ва қийнар жон,
Киприкларнинг қора пати оқ биллурда паришон,
Урар олмос гурзи билан лаъл аталмиш дудоққа,
Юзин тирнар, сочин юлар — қон сачрайди ҳар ёққа.

Юзин юлиб, ўзин қийнаб тўкар ботир аччиқ ёш:
«Беандиша,— дер ўзига,— ҳали сенми кўмакдош?
Оловга сув сочдим, шошдим, кўтарилди аланга,
Кутилмаган севинч оғир — қалби узоқ куйганга!

Ҳалок бўлди ногихоний ва ўлчовсиз суюнчдан!
Эси пастман, бағри тошман, ўлсам яхши куюнчдан.
Тадбирсизлик балосидан бошим урай қай ерга,
Тўғри дерлар: шошқалоқ қиз ялчимасмиш ҳеч эрга!»

Таризэл жим,— беҳаракат, чўзилганди нақ бежон,
Автандил сув тополмайин елар эди ҳар томон.
Улик арслон ётар эди чўзилиб қум устига,
Арслон қонин сочи охир Таризэлнинг кўксига.

Арслон қони куч бағишлаб гўё беҳуш арслонга,
Мотамранглик киприклари келиб аста ларзояга,
Қуёш каби ёруғ кўзин очди ошиқ, ҳоли танг,
Автандилнинг ой жамоли кўринарди ҳаво ранг...

Гул барглари қиш фаслининг кировида соврилар,
Ёз қуёши қовжиратар, гул ёз фасли қоврилар,

¹ Ч а ш м и б а н д — чачвон, бу ерда дуррача маъносиде ишлатилган.

Гарчи булбул тинмай сайрар кўклам гулнинг шохида,
Гуллигича қооломас гул на ёз, на қиш чоғида!

Одам қалби гул сингари амонату беқарор:
Севинча ҳам, қайғуда ҳам ўлчов топмай, титрар зор,
Ҳаёт уни эзар, бўғар, ҳар қадами жанг ва дов...
Бу дунёга ишонганлар ўз-ўзига катта ёв!

Асира ёр номасини ўқир экан Тариэл,
Ақли шошиб, ўт туташиб, кўзларидан ёғар сел,
Еруғ жаҳон кўзларига гўё зулмат бир хона,
Ёзғиріқ ҳам ўпка бошлар Автандил ҳам мардона:

«Ўйла ахир, дилсиёҳлик ё шубҳага сабаб йўқ,
Куз ёш нечун? Бахтинг боркан, дўстим, кўнглинг бўлсин тўқ,
Тур ўрнингдан, эрта-индин қуёш чиққай қамоқдан,
Йул кўрсатгум, қутилгайсан гуссалардан, қийноқдан!

Куз ёши бас! Хушxabар-ку! Арзир ўбдон севинсак,
Кейин кажет қалъасига сафар учун от минсак!..
Кажларга хўб кирон солиб, килич бизга очгай йўл!
Оёк ости бўлғуси ёв, кўнглингни оч, қувноқ бўл!»

Тариэл ҳам ёрин сўраб, ёғдирмоқда сўроқлар,
Кўзларида ярқ-ярқ ёнар қора ва оқ чакмоқлар;
Ҳозир ёкут каби порлар боя заъфарон юзи.
Бандасига марҳаматлик яратганнинг бир ўзи!

Автандилга қараб деди: «Сенга улкан бурчим бор.
Яхшилигинг — донишмандлар мақтовига сазовор.
Қовжироқ гул баҳра олган каби оқар булоқдан,
Юпанч олдим, наргисларим тинди ёшлар тўкмоқдан.

Яхшилигинг яратгандан қайтсин юз кат, азиз дўст,
Бахтинг тугал ва бут бўлсин, кўрмагин ҳеч каму кўст!»
Фор томонга дилшод, қувноқ келмоқдайди қўш сувор,
Билишарди — Асмаат юпанч ва гуруннга жуда зор.

Ним яланғоч, хаёлга гарқ қиз ўтирар харсангда.
Сардор билан сипоҳсолор куйлашиб шўх оҳангда —
Булбул каби сайраб келар, уйноқларди қўш тулпор,
Қарши олар ним яланғоч чўри, кўзда ҳайрат бор...

Йингит овдан ҳар кун йинглаб кайтар эди, зор — нолон,
Бугун куйлаб келмоқда-ку, не ҳодиса, киз ҳайрон,—

Ё телбалик авжимикиш, чўри қизда хавотир,
Маст кишидай ағраяди, не айтар деб қўш ботир.

Икки ботир чеҳраси ҳам табассум-ла ярқирар:
«Қуванавер, о Аснат,— деб икков бирдай чақирар,—
Тутқун қуёш хабарини топдик, тангри ёр бўлиб,
Шодлик келгай, йиғи битгай ғурбатларда хор бўлиб!»

Отдан сакраб қизни қучар Автандил шод чинакам,
Қулоч ёзиб, сарв бўйликни ўпар эди Аснат ҳам:
Қиз парвона бўлар, йиғлар, ўтинарди бағоят:
«Сўйла ахир, маликамдан не хабар, не ҳикоят?»

Сўлғин ойнинг номасини узатаркан Аснатга,
Мард Автандил шундоқ деди қизни солиб ҳайратга:
«Мана ёркин Қуёш ёзмиш, банд маликанг ёзмиш хат,
Қуёш болқар, қоронғулик қочар, қолди оз фурсат!»

Дарижоннинг қўли унга эмас эди бегона.
Хатни ўқиб, дағ-дағ титрар Аснат худди девона,
Хушxabарга ишонмайин сўрар, дилда ҳаяжон:
«Бу хатдаги ёзганлари наҳот тўғри, оғажон?»

Автандил дер: «Қўрқма, Аснат... мен айтдим-ку, соз хабар
Шодлик келиб, бахтсизлик-ғам учар бўлди сарбасар.
Қуёш болқар, осмон юзи булутсиз ва ярқироқ,
Ёвузликнинг умри калта, яхшилик-чи, умрзоқ!»

Гурунг бошлаб яна тутқун ҳинду маликасидан,
Қучоқлашар, севинч ёши оқар уччаласидан,
Киприкларнинг қора хати шабнамларда яна ҳўл...
Ўзи севган бандасига тангри доим чузар қўл!

Уччов кўкка қўл кўтариб, шукр этарди: «Ё олло,
Ёвузликнинг балосига сендан топдик биз даво».
Яратганга юз қат қуллик айтар ҳиндлик паҳлавон,
Икки дўстни ғорга чорлаб, Аснат ёзар дастурхон.

Таризл ўз меҳмонига деди: «Менга кулоқ сол!
Ғалати нақл айтай сенга, ёлғон эмас ё тусмол.
Дев зотига қирон солиб мен бу ғорга киргандим,
Буида чексиз хазина бор, эламасдан юргандим.

Очмадим ҳам, кўрмадим ҳам, кўргим ҳам келмас эди,
Бирга очсак, ола кетсак ёмон иш бўлмас эди!»

Икки ботир туриб дарҳол: юр,— дедилар чўрига,
Дуч келдилар қирқ хоналик хазинанинг зўрига.

Эшик очиб, хоналарда айланишиб юрдилар,
Уюм-уюм, тепа-тепа лаълу ёқут кўрдилар,
Қиличга тенг келар эди ҳар инжу, ҳар дурдона,
Тоғ-тоғ ёмби ва олтинга тўла эди ҳар хона,

Бир хонаси ўзгалардан ғалатироқ, каттароқ:
Бунда нуқул жанг анжоми — ноёб қурол ҳам яроқ —
Нақ сабзавот хирмонидай пасту баланд, чалакам,
Тулар эди муҳрланмиш каттакон бир сандиқ ҳам.

Сандиққа ҳам боғлиқ эди ёзуви бор бир лавҳа:
«Бунда совут, Басра тиғи, жами зарур аслаха,
Дев билан каж жанг бошлашса, каж босқини пуч бўлғай.
Кимки беваж очса, шоҳлар ғазабига дуч бўлғай!»

Қулфин очиб, жанг анжоми танлашди уч кишига,
Токи барҳам беролгудай жанг чоғи ёв ишига;
Не совутлар, дубулғалар, не қиличлар — бебаҳо,
Тош тобутда ўлик каби ётарди таҳт, жо-бажо.

Икки ботир совут кийиб, қўлга қилич олдилар.
Мўъжизалик ва сеҳрлик, синаб ҳайрон қолдилар,
Пўлатларни нақ қоғоздай кесар эди беминнат,
Ботир учун яхши қилич, хазинадан ҳам қиммат!

Икки мард дер: «Зап топдик-да! бу — яхшилик белгиси!
Тангри қўллаб, бу сафар ҳам бизга омад келгуси!»
Икков қурол тақиб, жангга тайёр бўлиб чиқдилар
Фаридунга аталганни боғлаб олиб чиқдилар.

Ёнларига жойладилар андак олтин ва гавҳар,
Қирқ эшикка қулф уришиб, шувадилар сартосар.
Автандил дер: «Ажаб қилич! жуда кескир хилидан!
Ҳордиқ олиб, саҳар кетсак дуруст девлар элидан».

Кел, эй рассом, кўз ўнгингда икки тенгсиз баҳодир,
Икки қуёш ҳижронида, чизгил бўлсанг гар қодир,
Икков иноқ ва қуролдош, иккови ҳам бирдек дов,
Қиличидан қирилгай тез каж аталмиш қаттол ёв.

XLVI

ТАРИЭЛ ВА АВТАНДИЛНИНГ НУРИДДИН-ФАРИДУН ЕНИГА КЕТИШИ

Баҳодирлар шоҳ Фаридун юртига йўл солишар,
Навбат-навбат чўри қизни эгарига олишар.
Йўл-йўлакай талай зарга битта учқур от топиб,
Автандил йўл бошлаб борар гоҳо йўртиб, гоҳ чопиб.

Кўрдиларки, уюр-уюр йилқи ўтлаб юрипти,
Шоҳ Фаридун йилқилари — булар пайқаб турипти.
Тариэл дер: «Ҳазилакам сурон солсак бўлмасми,
Уюрини қувсак, шоҳнинг ўзи етиб келмасми?»

Можарога қўшин тортиб ҳозир бўлгай Фаридун —
Йилқиларин қайтариб то тўкмак учун чўлда хун,
Лекин бизни тез танигай ҳам тез тушгай қаҳридан,
Уринлик ҳазил бўлса шоҳ ҳам қайтар жазо баҳридан».

Була арқон иргитишар нуқул тулпор отларга,
Хабар учун гулхан ёқиб, бу нотаниш зотларга —
Ҳой-ҳой солиб: «Кимсан, тўхта! — дейди талай йилқичи —
Омон қўймас шоҳимизнинг қаҳри, пўлат қиличи!»

Йилқичилар ҳой-ҳойига ўқталишар икков ёй,
Лекин баттар авж олганди ҳой-ҳой, сурон, доду вой:
«Босқин! Чопқин! Куч бас келмас, етинг тезроқ кўмакка!»
Йилқичилар жўнаганди шошқин арзу даракка.

Шоҳ Фаридун мисли қуюн отда учар яйловга,
Қўшин чопар орқасидан тўсат босган бу ёвга.
Икки ботир, икки қуёш кўрди чўлда Фаридун,
Гарчи улар юзин тўсмиш эди сипар бус-бутун.

Тариэл дер: «Салом, ога! Яхши келдинг саҳрога!»
Сипарини олиб юздан жилмаярди подшога:
«Бунча ҳам тез, наҳот келдинг тиг уришга атайин?»
Мунча ғазаб, меҳмон севмас гўё зикна хужайин?»

Отдан тушиб шоҳ Фаридун ботирларга эғди бош,
Қучоқ очиб, оғасини ўпар икки қуролдош.
Қўли кўкка ёзиб подшо ўқир эди шукрона,
Амалдорлар меҳмонларни ўпар, демас бегона.

Фаридун дер: «Йўлингизга кўз тутардим интизор,
То ўлгунча белим боғлаб, сизга қуллик қилғум бор!»
Икки қуёш ва бир ойга ўхшаб келар учиси,
Юзларида севинч порлар, кўзларида кулгиси.

Шоҳ Фаридун саройига келиб тушди меҳмонлар,
Шоҳ, Автандил ўтирдилар қатор, сўнгра аёнлар,
Тариэл-чи, порлар эди шоҳнинг олтин тахтида,
Шоҳга яроқ тутди булар шу тантана вақтида.

Тариэл дер: «Бу арзимас тухфа, дилгир бўлма ҳеч,
Хазинани юклар булсак, келар эдик жуда кеч!»
Шоҳ бош эғди нақ ҳукмдор қаршисида бир жангчи:
«Бундан аёло тортиқ бўлмас, бекор гапни қўйсанг-чи!»

Базмдан кейин ҳориб-толиб ухлагани ётдилар.
Эрта билан ҳаммом шайлаб, оҳиста уйғотдилар.
Ҳаммомдан сўнғ меҳмонларга кийгизди шоҳ кимхоб тўн,
Товоқ-товоқ гавҳар тутди — битта эмас ёки ўн!

Фаридун дер: «Беғаразман, ўйламангки ғирт тентак,
Сизни барвақт уйғотдим, рост, бу айб, лекин қилманг шак.
Йўлга тушмоқ даркор! Наҳот қиз туткунда қолгуси!
Кажлар қайтса, бошимизга баттар бало солгуси!»

Қўшин эмас, танлаб-танлаб уч юз отлиқ олайлик,
Қалъасини ёв кутмаган кезде боса қолайлик.
Соқчиларга зарб урайлик чақмоқдай тез, тутқусиз,
Ёруғлиққа чиққай ҳатто кажлар мафтун бўлмиш қиз.

У қалъани мен биламан, айланаси баланд тоғ,
Ҳали бирон душман ўқи сололмаган унга доғ.
Ағар яшрин ёндошмасак, жангу жадал беҳуда,
Шунинг учун қўшин олмай борганимиз соз жуда!»

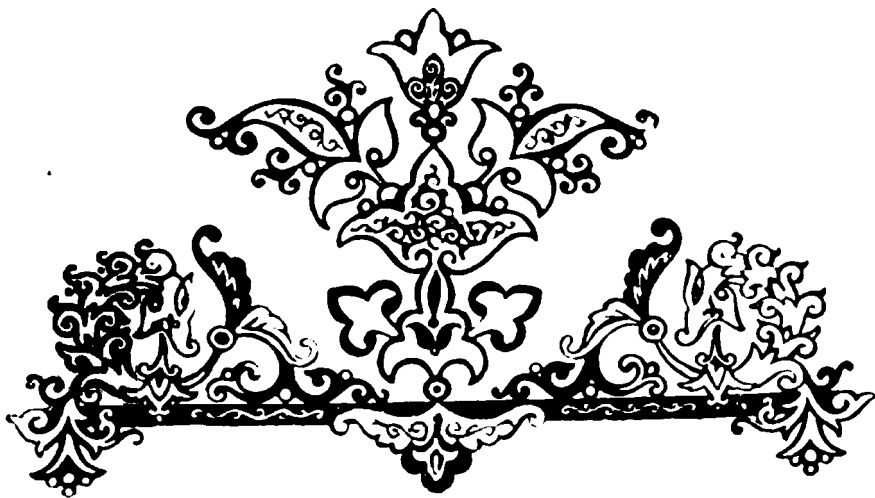
Йўл жабдуғин тайёрлашар маъқул тушиб маслаҳат.
Чўрига ҳам совға бериб, шоҳ дер: бунда қол, Асма!
Уч юз отлиқ, уч юз ботир йўлга тушди саф-қатор.
Сабру тадбир ҳар сафарда ғалабага қилгай ёр!

Ёт денгиздан ўтиб, чўлда борар эди уч қардош,
Киши юрмас пасқам йўлдан бошларди шоҳ бўлиб бош,
Бир кун деди: «Жуда яқин қолди кажлар қалъаси,
Сир бермасдан юрмоғимиз зарур фақат кечаси».

Донишманд шоҳ кенгашига кўнди икки азамат,
Кундуз тўхтаб, кечалари қилардилар ҳаракат.
Кўз ўнгида пайдо бўлди мудҳиш, азим, зўр қўрғон,
Қояларда овоз берар саноғи йўқ кўп посбон.

Ун минг аскар шай турарди ер ости йўл ёнида.
Уч шер кўрди — ой юзмоқда баланд тоғ осмонида.
Уччов бирдек деди: «Агар абжир, эпчил бўлolsак,
Ажаб эмас ҳар юзтаминг мингтасига тиг солсак!»

XLVII

КАЖЕТ ҚАЛЪАСИ ЕНИДА ФАРИДУН, АВТАНДИЛ ВА ТАРИЭЛНИНГ КЕНГАШИ

Фаридун дер: «Кенгашимга хўб денг, сўзим ёлғонмас;
Кучимиз оз, каж қалъасин олмоқ унча осонмас;
Мақтанишнинг ўрни эмас, жанг бошламоқ ҳам маҳол,
Кажлар таслим бўлмас бизга юз йил қилсак ҳам қамал.

Кичикликдан дорбозчилик ҳунарини ўргандим,
Абжир сакраш санъатин ҳам кўп машқ қилиб кўргандим;
Қўрқув билмай чопар эдим юксак, таранг арқондан,
Тенгдошларим рашкда ёниб, боқишарди ҳар ёндан.

Орангизда минорага ирғитолгай ким каманд,
То каманднинг битта учи бу қояга бўлсин банд;
Нақ сўқмоқда югургандек енгил ўтиб олгайман,
Қўрғонига кириб, ёвга бераҳм қирон солгайман.

Қуролланиб ўтгум жардан, кўрсатгандай бир ўйин,
Деворидан сакраб, тушиб зарб ургайман нақ қуюн,
Соқчиларни қириб, дарров дарвозани очгайман,
То сиз шошқин келгунча мен қанчасини янчгайман».

Автандил дер: «Тигинг ҳаргиз бўлган эмас шармисор,
Қувватингга, шер панжангга ишонасан, ҳаққинг бор,
Маслаҳатинг хавфлик лекин, бок, ёв турар шайланиб,
Бир-бирига овоз берар, минорани айланиб.

Ёв пайқар сал шалдираса киличинг ё қалқонинг,
Минорага ёндашдинг бас, қиркилади арқонинг,
Бевақт ҳалок бўлгайсан, шоҳ, ўзга тадбир ўйлайлик,
Бу кенгашинг кўп мардона, лекин кувроқ бўлайлик!

Яхшиси шу: сиз ҳозирча пистирмада қолгайсиз,
Қоровуллар йўлчиларга тегмас, амин бўлгайсиз,
Мен савдогар чопонида қалъага юз тутайин,
Яроғимни бир хачирга яшрин юклаб ўтайин.

Уччоз бирдан борсак бўлмас, ишлатсак-чи бир найранг?
Савдогардай қалъасига кириб, тўсат бешлай жанг,
Бир нафасда яроқланиб, ёв четидан теккайман,
Тангрим ўзи мадад берса, сел каби қон тўккайман.

Соқчиларни мижжа қоқмай абжақ қилғум, бу осон,
Ўша маҳал ташқаридан зарб уринг сиз беомон,
Дарвозани очгум, жангда йўл очилгай ўрдага...
Бундан яхши кенгаш бўлса, қани, ташланг ўртага!»

«Иккалангиз,— дер Тарнэл,— ажаб тўкис ботирсиз,
Мардликда-ю маслаҳатда тенги йўқсиз, нодирсиз!
Қиличингиз қонга ташна, ўзингиз жанг ташнаси,
Тек қоларми ботирларнинг учинчи бир ошнаси!

Менга ҳам бир иш буюринг, жанг сурони етса, бас,
Минорадан қуёш юзлик қиз қарагай, сир эмас,
Келиб-келиб шу майдонда жангни қилсам мен қанда,
Қай юз билан боргум кейин? Буламанку шарманда!

Менинг айтар маслаҳатим — маслаҳатнинг созроғи:
Ҳар ким юзта аскар олиб, бонг урайлик тонг чоғи,
Бизни душман оз фаҳм айлаб, дарвозадан чиққуси,
От қўйайлик, қиличимиз битта-битта йиққуси!

Қиргин солсак, дарвозани бекитолмас ёв шошиб,
Учимиз уч дарвозага от қўйгаймиз, чек ошиб.
Ичкарига аввал кирсам, йўл очгум мен тўкиб қон,
Саваш чоғи — ёвқурлик шарт, иш кўрсатгай тиг, қалқоқ!»

Ҳазил бошлаб дер Фаридун: «Кенгашинг-ку жуда боб!
Лекин сенга тулпор тортиқ қилганимдан дил кабоб,
Улай, кажет қалъасида зарурлигин билмасдим,
Мени хасис ўйласанг ҳам, билсам — тортиқ қилмасдим!»

Шоҳ Фаридун шўх, тегажак, кулишар уч саркарда,
Гурунглари ҳам серҳикмат, ҳам эрмак, ҳам серзарда,
Ҳазиллашар, асл ният чиқмас лекин ёдидан,
Битта-битта тулпор танлаб миндилар жанг олдидан.

Тариэлнинг кенгашидан дўстлар эди ўбдон шод,
Жанг олдидан уч баҳодир қилди тағин қасамёд,
Ҳар баҳодир етагида жангга шай юз суворий,
Совут кийиб, йўлга тушди уч юртнинг уч сардори.

XLVIII

КАЖЕТ ҚАЛЪАСИНИНГ ОЛИНГАНИ ВА НЕСТОН — ДАРИЖОННИНГ ҚУТҚАРИЛГАНИ

Офтобдан ёруғ жамол, мен кўрдим уч баҳодир,
Етти юлдуз бошларига қўймиш нурдан тож нодир.
Тариэлки — сарвиқомат, минган қора арғумоқ,
Учови ҳам қилич каби омонсиз ва ярқироқ.

Бу ўхшовсиз азму ғайрат уч полвонга муносиб;
Жала ёғса, тошқин келур тоғу тошдан йўл босиб.
Тошқин ўтар даралардан, тоғ қулатар, шошилур,
Денгизларга қўшилганда фақат қаҳри босилур.

Автандил ва мард Фаридун ўхшаши йўқ қаҳрамон,
Лекин, ботир Тариэлдан жангда топар ким омон?
Қуёш чиқса, ёруғ юлдуз кўзимизга кўринмас,
Қулоқ солинг шиддатли жанг қиссасига бир нафас.

Уч баҳодир бўлиб олди ҳар қайси бир дарвоза,
Енларида шер шижоат уч юз ботир саф тоза.
Айгоқчилар огоҳ турди ухламайин то саҳар,
Яроқларни кўрсатмайин, йўлга тушди сўнг аскар.

Олдин булар сайёҳлардай саф тузмайин юрдилар,
Ғафлат босган қоровуллар шубҳа қилмай турдилар.
Дарвозабон кўз солади булар томон сукутда.
Яқин келгач дубулғалар кийилди бир минутда.

От ўйнатиб, ёв устига келди булар ногаҳон,
Жанг сурони, дарвозада саросима, ҳаяжон.
Уч баҳодир жондан кечиб, уч томонга қўйди от,
Шахар ичра карнай чалди, ҳой-ҳой, шовқин, арасот.

Бугун Кажет парвардигор ғазабига дуч бўлди,
Ер юзини зулмат босди, ҳамма зўри пуч бўлди.
Мурда узра мурда ётар, юриб бўлмас, беҳисоб;
Кўк юзини тўзон олди; кўринмайди офтоб.

Ёв юртига даҳшат солар Тариэлнинг наъраси,
Пора-пора бўлур занжир, совут, қалқон ҳаммаси,
Кўрғонга ҳам рахна солди уч баҳодир уч ёқдан,
Тош ёғдирар, девор бузар, тинмас ёвни қирмоқдан.

Фаридунга учраб қолди шаҳар ичра Автандил,
Қиргин бўлди, қонлар оқди ариқларда худди сел.
Дараклашар жон дўстини икки хурсанд паҳлавон,
Қайдасан, ҳей Тарнэл? деб, боқишади ҳар томон.

— Қайда қолди азиз полвон? Чақиришар беҳуда,
Булар қайтди қалъа сари, фақат ўлик бор мунда.
Ун минг посбон жонсиз ётар, қизил қондир тупроқлар.
Уюлмишдир парчаланган қилич, қалқон, яроқлар.

Бари бирдай чўзилмишдир дарвозанинг ёнида,
Совутлари пора-пора, яра бари танида.
Дарвоза ҳам парчаланмиш, бир чекага ташланмиш,
— Тариэлнинг ҳунаридир,— дерди кўрган, шунча иш!

Ер ости йўл бўйлаб юрди мипорага иковлон,
Кўрдиларки, ой ва қуёш топишибди, йўқ илон.
Тариэлнинг яланг боши, тарқоқ сочи на гўзал;
Қўл бўйинга чирмашмишдир, қучоқлашар галма-гал.

Бир-бирини ўпар, қучар тўхтамас ҳеч кўз ёши,
Гўё Муштар ва Зухалнинг кўк юзида учраши...
Қуёш боқса, яшнаб кетар, ортиб гулнинг чиройи,
Уқубатлар оқибати шундай бўлса киройи.

Навбат-навбат буса олар, навбат-навбат чирмашар,
Ғунча каби дудоқлари бўсаларда адашар.
Ботирларга пешвоз чиқди ошиқ-маъшуқ, ой-қуёш,
Қуёш қизнинг қаршисида икки ботир эгди бош.

Табассум-ла қарши олди икковини Дарижон,
Жонинининг ёронларин мағрур ўпди қиз шу он.
Ширин сўз-ла баён этди ожизона ташаккур,
Авгандил ва шоҳ Фаридун суҳбат бошлар баҳузур.

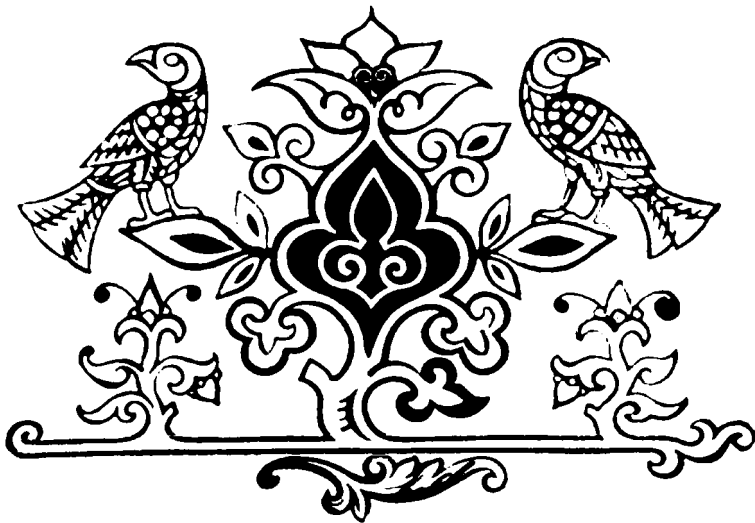
Сарвиқомат Тариэлни олқишлашар икковлон,
Муборақбод айтишади ҳар икки дўст қаҳрамон.
Чидаш берди қалқон, совут, дубулғаю садоғи,
Булар арслон, душман эса пода бўлди жанг чоғи.

Уч юз эди, жангда ўлмиш бир юз олтмиш эр йингит,
Фаридун шоҳ ғалабадан суюнади кетма-кет;
Евуз душман битта қолмай ўтди қилич дамидан,
Ўлжа бўлди санаб бўлмас бир хазина душмандан.

Олтын, кумуш, ёқут, маржон, жавоҳират беҳисоб,
Нақшин тошлар, лаъли, гавҳар, садаф, зумрад қопу қоп.
Минглаб хачир, туяларга юк бўлди бу хазина,
Маофага ўтқазилди куёш қиз у соф сийна.

Бу қалъани сақлагали қолди олтмиш паҳлавон,
Қуёш карвон ичидадир, қайтаролмас ҳеч бир жон.
Денгиз шоҳи шаҳарига йўл солди катта карвон,
«Фотмага кўп бурчимиз бор»,— дер Тарнэл, Дарижон.

XLIX

ТАРИЭЛНИНГ ДЕНГИЗЛАР ПОДШОҶИ ЮРТИГА БОРГАНИ

Денгиз шоҳи номига мард жўнатди хат ва чопар:
«Соҳибқирон Тариэлман, то бўлгайсан бохабар,
Кажетида тутқин қуёш ҳозир йўлда мен билан,
Келмоқдаман отам каби кўришмоққа сен билан.

Каж қалъаси таслим бўлди жангда, талай ўлжам бор.
Бу зафарда фақат сенга бурчлиман, эй шаҳриёр,
Фотма — тутқин маликага эгачидек жон фидо...
Яхшилигинг ажрин қандоқ қилсам экан мен бажо?

Салтанатинг ҳудудидан ўтмай туриб, кутиб ол,
Каж қалъасин икки қўллаб тутай, эга бўлиб қол.
Ўз ишончли посбонларинг тайинла бу қўрғонга,
Мен-чи, жадал йўл тортаман туғилган юрт томонга!

Хусайнга ҳам мендан салом, юборсин тез хонимни,
Қувонтирсин бир кўришга муштоқ Нестонжонимни,
Биллурдан ҳам тиниқ гўзал кутар то у келгунча,
Чунки Фотма яхшилигин унутолмас ўлгунча».

Етиб борди шоҳга чопар ва ботирнинг номаси,
Ўбдон ҳайрат ва қувончга солди мард ҳангомаси.
Йўл жабдуғин шайлар экан, ўқир қат-қат шукрона,
Хайрлашар, отланар шоҳ, йўлга бўлар равона.

Тўй қилгум,— деб турли-туман тортиқ олди — бир карвон,
Қийматбаҳо той-той мато, лаъли, зумрад, дур, маржон.
Фотма ва шоҳ расо ўн кун тинмайин йўл юрдилар,
Шер ва қуёш дийдорини кўрмоққа от сурдилар.

Пешвоз чиқди уч баҳодир дарҳол денгиз шоҳига,
Қучоқ очиб, ўпишдилар тушиб манзилгоҳига,
Тариэл ва қўш сардорга шоҳ мақтовлар ёғдирар,
Дарижоннинг қуёш кўрки шоҳни эсдан юғдирар.

Дарижоннинг дийдорини кўриб Фотма чексиз шод,
Тизларидан ўпар, қучар, айланар нақ гирдибод,
Дейди: «Тангрим, бағишладинг ёруғлик ва омонлик,
Яхшилиқнинг умри мангу, тез ўтади ёмонлик!»

Қиз Фотмани ўз бағрига узоқ босиб дер шундоқ:
«Соғинчларда сўнган дилга тангрим ёқди шамчироқ.
Тутқун эдим, мана ҳозир ой сингари тўлғунман,
Баҳор чоғи япроқ ёзган гул гунчадай гулгунман».

Кажет учун миннатдор шоҳ тўй бошлади шўҳ, тўкин,
Шодиёна янграб турди тинмай расо етти кун;
Саноғи йўқ совға тегиб, хушвақт уч дўст ва аскар,
Оёқ юсти — майда тошдай сочилганди нуқул зар.

Тепа-тепа уйганди шоҳ ипак, атлас, барқутдан.
Тариэлга тож кийгизди тенгсиз — яхлит ёқутдан,
Бадахшоннинг лаълисидан — ёниб турган ёлқинди,
Баҳоси йўқ битта тахт ҳам берди, қуйма олтинди.

Нестонга-чи, шоҳ армуғон этар ноёб бир кўйлак:
Фируза ҳам олмос безак товланар нақ камалак.
Кўрки чақнаб, ошиқ-маъшуқ ўтиришар ёнма-ён.
Кўрганларнинг кўнгида ўт, кўз узолмас, кўп ҳайрон.

Автандил ҳам, Фаридун ҳам қолмас — заб совға тегар:
Ҳар қайсига битта тулпор, биттадан олтин эгар,
Ҳар қайсига биттадан тўн — заррин нақшлик ва кимхоб
«Шоҳо, қуллуқ! Шоҳо, қуллуқ!» қилар икки дўст хитоб. .

Тариэл ҳам қат-қат қуллуқ айтар денгиз шоҳига:
«Шодман, келдинг, қуёшсиймо, чўлда қароргоҳимга,
Меҳринг, ҳадсиз сийловларинг эсда тургай, ҳукмдор,
Заб кўришдик — улуғлигинг, бахтинг бўлсин барқарор!»

Денгиз шоҳи дер: «Эй арслон, юрт эгаси, мард инсон,
Дўстлар учун васлинг — шодлик, айрилиғинг кўп ёмон!
Шавкатингга арзигулик сийлолмадим, кечиргин,
Кетар бўлсанг, юпанч қолмас, дил ўтини ўчиргин!»

Қиёматлик эгачидай Фотмага дер Тариэл:
«Бурчим катта, яхшилигинг дoston қилай элма-эл.
Сенга сийлов Кажетидан омиш ўлжам — қарвон мол,
Бир чака ҳам керак эмас, йўқ демайин бариин ол!»

Фотмабону бош эгиб дер: «Эй шоҳ йигит, бўлгин соғ,
Бир чўрингман, кетар бўлсанг юрагимда қолгай доғ.
Айрилиғинг — девонадек ақлу ҳушдан айиргай,
Васлинг — бахту шодлик, ҳажринг — қанотимни қайиргай!»

Қуёш каби кулимсираб Тариэл ва Дарижон,
Денгизларнинг шоҳига дер: «Яхши қол, шоҳи жаҳон,
Сенсиз, шўх най оҳанги ҳам зил юк каби елкага,
Лекин ҳайҳот, шошмоқ керак, шоҳим, туққан ўлкага.

Сенку бизнинг улуғимиз, отамизсан бузруквор,
Сўраймизки, бир кема бер, эй шавкатли тождор!»
Шоҳ дедик: «Кема нима, ўзим қурбон бўлайин,
Кетасизми, иложим не, оқ йўл тилаб қолайин!»

Яхши кема ҳозирлатди йўлга денгиз шоҳи ҳам,
Тариэлу йўлдошлари сузиб кетди хотиржам.
Кузатганлар нола чекар, соч юлишар бошлардан,
Денгиз гўё тошган эди Фотма тўккан ёшлардан.

L

ТАРИЭЛНИНГ ФАРИДУН МАМЛАКАТИГА КЕЛИШИ

Уч оғайни дўстлик аҳдин дилга такрор битдилар,
Денгиз кечиб, шоҳ Фаридун ўлкасига етдилар.
Янграр эди шўх тарона, шодумонлик кулгуси,
Гул ёноққа ёғду сочар тишларининг инжуси.

Чопар кетди яхши хабар етказгали Аснатга,
Токи билсин, уч дўст барҳам беролдилар зулматга:
«Юлдузларни хира қилмиш қуёш бирга келмоқда,
Зимистонда музлагандик, ҳозир кўклам кулмоқда!»

Қирғоқ бўйлаб келардилар, Нестон тахти равонда,
Гўдаклардай ўйин-кулги тинмас бу шўх карвонда.
Шоҳ Фаридун диёрига етиб келди уч ўртоқ,
Уч ботирга олқиш янграр бамисоли қалдироқ.

Сарой аҳли пешвоз бўлди Фаридунни ардоқлаб,
Аснат кўнглин ёзар, дилшод, Дарижонни қучоқлаб;
Болта урсанг, ажралмаслай қучишар қўш дугона,
Ахир Аснат ҳам чўриси, ҳам дугона ягона!

Чўрисининг юзи-кўзин ўпар, қучиб Дарижон:
«Мен туфайли, қайғу чекдинг, тинканг қуриб кўп замон,
Ҳозир тангрим даргоҳига минг шукрлар дегум мен,
Улуғ қалбинг, бардошингга қандай инъом бергум мен?»

Асмаат деди: «Гул сўлмабди, шукурки, қиш фаслида.
Ғойиб эдинг, пайдо бўлдинг қайтадан ўз аслингда.
Гар малика бахтлик бўлса, чўри бебахт қолмагай,
Хўжа ва қул дўстлигидан ортиқ дўстлик бўлмагай!»

Сарой аҳли бош эгишиб, ўқишар ҳамд ва сано:
«Бунча лутфу карамингга минг қуллуқ, ё раббано!
Сен ўзингсан ғам оташин сўндирган ва таратган,
Дард бергану қайтиб олган сен ўзингсан, яратган!»

Уч оғайни қўлин ўпар битта-битта дўст-ёрон.
Шоҳ ўксиб дер: «Оғир жангда бўлди талай мард қурбон!
Бизлар учун абадиёт қучоғига кетдилар,
Жойи жаннат, яратганинг даргоҳига етдилар.

Йўқлаб-йўқлаб йиғладим кўп, бўлмади дард давоси,
Ажрин берсин у дунёда оламларнинг подшоси!»
Шоҳ йиғлашда, қор устига ёғилмоқда тинмай сел,
Наргисларда қора бўрон, гул ёноқда аёз ел...

Шоҳни бундоқ кўриб лашкар тўкар эди кўз ёшин,
Йўқлашарди дилни эзиб кетмиш қавму қардошин.
Кейин бари деди: «Топдик оламнинг уч қуёшин,
Наҳот, нола раво бизга, оталмасак ғам тошин?»

Йиғламоққа арзимаёди бу айрилик, бу фироқ,
Сиз деб ўлмоқ — тирикликнинг заҳматидан яхшироқ!»
Шоҳ Фаридун дўстига дер: «Бас қилайлик йиғини,
Зора, дариг тутмагай ҳеч тангри яхшилигини!»

Киприги ҳўл Автандил ҳам деди: «Басдир кўз ёшлар,
Улган — ўлди, ўтган — ўтди, унитайлик, қардошлар!
Ахир арслон ўз қуёшин олиб чиқди зиндондан,
Битсин қайғу! Битсин мотам! Не наф ортиқ фиғондан!»

Мулкисангсор қалъасига кирди булар шундан сўнг.
Карнай-сурнай навосидан янграр эди чап ва ўнг,
Тинмас эди ноғоралар, шўх оҳанг, шўх садолар,
Шодиёна, олқишлардан гурулларди самолар!

Бозор аҳли кўчада зич, қулфланганди дўконлар,
Тўлган эди расталару хиёбонлар, майдонлар,
Ясавуллар зўрға-зўрға йўл очишиб борарди,
Бўй чўзиб эл томошадай ботирларга қарарди.

Уч оғайни отдан тушди худди сарой ёнида,
Зар камарлик қуллар саф-саф сарой хиёбонида,
Пойандозлар ипак гилам — саройга йўл очдилар.
Меҳмонларнинг бошларидан дўлдай олтин сочдилар.

LI

НУРИДДИН-ФАРИДУН САРОЙИДА ТАРИЭЛ БИЛАН НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ ТУИИ

Қўшалоққа шоҳ Фаридун забаржаддан қўйди тахт,
Қора-қучқил тахт устида Автандил ҳам кўп хушвақт,
Либослари чўғдай қизил, безаклари шоҳона,
Барча қойил боқар, бу ранг — улуғликдан нишона!

Қўшалоққа мадҳ янграрди шўх наволар авжида,
Сарой ичи ярқирарди нуқул ипак мавжида.
Суқлангудек тўй ўтказар шоҳ Фаридун меҳмондўст,
Қиз жилмаяр, биллур тишлар порларди бекаму кўст.

Қўшалоққа шоҳ Фаридун тутди яна армуғон:
Тўққиз инжу — ҳар бири ғоз тухмидай каттакон,
Қуёш каби порлоқ битта гавҳар — кўрган бўлур лол,
Ёруғида рассом тунда сурат чизгай бемалол.

Қўшалоққа тагин тортиқ — ёқут шода бердилар,
Тонг сингари ёлқинланиб, ёниб турар эдилар.
Автандилга тутди яна шоҳ каттакон бир товоқ,
Усталик ва куч бўлмаса, ўнғай эмас кўтармоқ!

Бу товоққа уйилганди нуқул йирик дурдона,
Пешкаш бериб, мизбон дилкаш гурунг бошлар шоҳона.
Уюм-уюм ётар эди ипак, бахмал ва кимхоб,
Тарие́л дер: Қуллуқ, тождор, совғаларинг кўп ноёб!

Тўппа-тўғри саккиз кунга чўзилди бу шодиёна,
Кўшалоққа келар эди ҳар кун янги тўёна.
Кеча-кундуз чолғу тинмас, янграр эди шўх ёр-ёр,
Мана шундоқ бир-бирига қовушдилар икки зор.

Тарие́л ҳам шоҳга деди: «Қуллуқ сенга, эй тождор,
Менга тугма оғам каби ҳеч тугалмас меҳринг бор.
Онт этайки, даркор чоқда бўлғум сенинг қурбонинг,
Чунки қалбим ярасига малҳам бўлди дармонинг!

Автандил-чи, бўлди менга қуёш янглиғ шифокор.
Бу синалган дўстлик ажрин қайтармоғим ҳам даркор!
Сўрагин-чи, не армонда, кўнгли нелар қумсашда,
Қалбда ўтни сундирди-ю, ўзи ёнар оташда!

Унга менинг номимдан айт: то ўлгунча бурчим бор,
Тангри юз қат ажрин берсин, тангри доим бўлсин ёр!
Лекин уни армонига етказмоқлик армоним,
Етказмасам, керак эмас, на юртим, на маконим!

Сўра, қандай кўмак берай ўшандай мард арслонга?
Керак бўлса, совчи бўлиб борай Арабистонга.
Ё ўтинч, ё қилич билан муродига етказгум,
Уйланмаса, бу умримни мен ҳам ёрсиз ўтказгум!»

Тарие́лнинг сўзин бир-бир шоҳ айтди Автандилга,
Шодлик тўлди, дўстлик меҳри жўш уриб, ёнган дилга:
«Яраси йўқ дилга табиб на ҳожат, эй тождор,
Ахир кажлар зиндонида эмас-ку, мен севган ёр.

Ахир тангрим далдасида унга қарам тахту тож,
Арабистон эҳтиром-ла у шоҳ қизга тўлар бож;
Унга зиён етказолмас на каж, на минг жодугар,
Менга кўмак лозим эмас, азиз қардош, жон жигар!

Тангрим раво кўрса, бир кун қовушарман жононга,
Уша кун чек қўйғум ҳажри қийноғида фиғонга;
Уша кун қуёшимнинг жамолига тўйгайман...
Ушангача беҳудага уринмоқни қўйгайман!

Менинг софдил жавобимни Тариэлга айт дарров:
Нолойқман, нечун ахир мунча олқиш ва махтов!
Мен туғилган кундан бошлаб фармонбардор қулиман,
У шоҳ, оёқ остидаги мен тўзонман, кулиман.

Мени тезроқ муродимга еткизмоқчи бўлар у,
Биламанки, мудом дўстлик меҳри билан тўлар у,
Қилич бизга кўмак этмас ёр васлига етмоққа,
Мен розиман яратганнинг хоҳишини кутмоққа.

Орзу шуки: кўмак этай, етиб олсин элига,
Ҳиндистоннинг тожу тахти кўз тутмоқда йўлига.
Қуёши ҳам ёғду сочин салтанатда ёнма-ён,
Истайманки, ёвларига келсин ўлим ва қирон!

Уни тахтда кўрсам, шояд, армонимга етардим,
Шундан кейин Арабистон тупроғимга кетардим.
Балки шоҳқиз ғазабининг оловлари тушар паст,
Мен деб ташвиш тортмасин кўп паҳлавони забардаст!»

Автандилнинг жавобини етказаркан Фаридун,
Тариэл ҳам деди: «Мени тутолмайди ҳеч афсун!
Улик эдим, дўст туфайли қайта бошдан тирикман,
То бурчимни ўтагунча, дўст ғамига шерикман!

Автандилга дегин мендан: йўқ демасин шаҳсувор,
Бирга борай, Араб шоҳин кўрмоқчиман, важи бор,
Бир кез ноҳос қулларини дуч этгандим қиронга,
Афв сўрайман, шоҳ кечирса, қайтгайман Ҳиндистонга.

Саҳар чоғи йўлга тушгум, ортиқ сўзга ўрин йўқ.
Сўзим — сўздир, Автандилдек дўстим кўнгли бўлсин тўқ;
Араб шоҳи йўл қўймагай на ғазабга, на довга,
Совчи бўлиб, қизин олгум шундай лойиқ куёвга!»

Тариэлнинг қарорини айтиб келди шоҳ тагин:
«Айтганидан қайтармиди! Сен ҳам ўжар бўлмагин!»
Автандилнинг юрагида ҳам хижолат, ҳам ташвиш,
Лекин ўйлар: ҳукмдорга бўйинсунмоқ эзгу иш...

Тариэлнинг кўз олдида тиз чўкиб мард Автандил.
Арз бошлади, тик қаролмас, ерга боқар, кўп хижил:
«Қистамагин, гуноҳқорман, ғазабланар Ростевон,
Ранжимасин, ахир менга у ҳам шоҳ, ҳам отахон!

Мунча ҳаддан ошмоқ нечун! Менинг учун ахир ор!
Беурин шоҳ аччигини қўзгатмагин то бекор!
Ранжитмайман, бошим эгиб боргайман даргоҳига,
Қандай қилиб тиғ кўтаргай қўл ўзининг шоҳига!

Сенга раво ишмиди бу, ранжиса мен севмиш ой,
Қовоғини солар бўлса, вой ҳолимга, юз минг вой!
Шоҳ ҳам мендан юз ўгиргай, ёр қайтгай аҳд-паймондан,
Ким боролгай мени деб афв сўрамоққа султондан?»

Ҳозир ланжроқ ўртоғини дарҳол ердан турғазиб,
Тариэл дер қуёш каби меҳру вафо кўргазиб:
«Бурҷи ўтай, яшилигинг ўлчовсиз ҳам жуда зўр,
Вақти келди, қувонмоғинг керак сен ҳам бизга жўр.

Яқинидан дард яширган кишини дўст демайман,
Иймангани, тортинчоқни сира-сира севмайман!
Чинакам дўст дил дардини очар дўстга ошкора,
Йўқса, ҳар ким ўз йўлига кетгани хўп соз чора!

Биламанки, қуёшюзли ҳар кун сенга тутар кўз...
Наҳот шоҳга айтгум жумбоқ ёки бирон дангал сўз?
Ишончим зўр: ғазабланмай, қабул этгай шоҳ бизни,
Бир кўрмоққа кўп хуморман шоҳ билан у шоҳ қизни!

Ёлбораман, то шоҳ қилсин мурувват ҳам ихтиёр:
Қуёш қизни сендек шерга берсин, ортиқ қўймай зор.
Нечун ҳижрон? Биламан-ку, кўпдан бери сиз ошиқ,
Нечун сўлмоқ? Бир-бирингга бўлинг ҳусну ярашиқ!»

Не деса ҳам Тариэл ўз қароридан қайтмади,
Мард Автандил дўст раъйига норози сўз айтмади;
Карвон тузиб, танлаб-танлаб аскар олди Фаридун,
Дўстларига ҳамроҳ бўлиб йўлга тушди ўша кун.

Уятликман, бир вақт эркисиз дилиннга ранж солгандим,
Ёвуз тақдир қувлагандай шошқин қочиб қолгандим,
Изза эдим, қувган эди беваж талай навкаринг,
Қаҳр устида ўлди, нетай, қанча қулинг, аскаринг.

Рўпараингда тип-тик туриб, ёлборгайман, йўқ сирым,
Муруват қил, гуноҳдан ўт, мен сўрайман кечирим,
Шоҳ Фаридун гувоҳ — сенга совғам йўқ бу сафарим.
Битта совғам: мард Автандил — арзанданг ҳам саркарда».

Бу хабардан араб шоҳи кўнгли тўлиб, бўлди шод.
Шукроналар адо этиб, яратганни қилар ёд.
Тинатин ҳам ўта шодмон, тушиб киприк кўлкаси,
Порлар эди биллур ёноқ, лаъли дудоқ шуъласи.

Ноғоралар садо солди, ҳаяжонда чўнг шаҳар,
Майдонларга югурарди сарой аҳли ва лашкар;
Шошиб-пишиб от эгарлар, зич ва тўлиқ тўрт тараф,
Баҳодирлар, паҳлавонлар ясан-тусан, сафма-саф.

Аскарлару саркардалар бормоқда шоҳ кетидан,
Шодёнага қўшилар эл шаҳарнинг ҳар четидан;
Кўл кўтариб, шукр ўқирди халойиқ кенг майдонда:
«Бадбахтликни енгади бахт ҳамиша бу жаҳонда!»

Араб шоҳи қўшин ила пайдо бўлди йироқда,
Таризалга дер Автандил хижолатда, титроқда:
«Кўрасанми, олис чўлда бурқимоқда чанг, тўзон?
Хижолатда ёнган дилим тутунлари бу, инон!

Отахоним ва устозим келар, айтгин, не қилай,
Гуноҳқорман, дилхун, нечук оёғига йиқилай?
Бу кўргулик тушганми ҳеч бирон одам бошига,
Кенгаш берсин Фаридун ҳам, қандоқ борай қошига?»

Таризал дер: «Улуғ шоҳга адаб-ҳурмат эзгу фарз.
Сен бунда қол, мен бора-ю, сенинг учун қилай арз.
Шоҳга сенинг хижолатда ёнганингни айтгайман,
Қуёш қизни келинликка унаштириб қайтгайман!»

Мард Автандил чаманзорда қурди дарҳол бир чодир,
Бирга қолди Дарижон ҳам — кўрқда тенгсиз ва нодир.
Зич ва узун киприклардан эсар хушбўй, майин ел,
Хайрлашиб отландилар Фаридун ҳам Таризал.

Водий бўйлаб, тадбир ўйлаб келар эди икковлон,
«Бу — Ҳиндистон шоҳи!»,—деди таниганди Ростевон,
Савлатига қойил бўлиб, Арабистон эгаси —
Тариэлни қарши олди гўё ўғли — эркаси.

Бошин эгиб тик турар мард боадаб ҳам баркамол,
Араб шоҳи қучоқ очар, ўпар гўё татиб бол,
Шоҳ дер йигит жамолига-камолига маҳлиё:
«Қуёш! Бизнинг ҳол не кечар сочмас бўлсанг сен энё!

Юзи ёруғ бергучига қарарди лол шоҳ, қўшин,
Чўнг қўллару шер кучига қойил эди эл бутун.
Шу аснода салом бериб, бошин эгди Фаридун,
Лекин подшоҳ Автандилни кўралмайин жигархун...

Тариэл шоҳ ҳолин пайқаб, сўз бошлади боадаб:
«Йўлчи қалбин қарам қилдинг, шоҳо, мунча кўп мақтаб?
Мен ҳайронман, нечун мени ардоқлар шоҳ, халойиқ,
Автандил-ку келди, наҳот олқишларга мен лойиқ?

Келиб қолар ўз ўглингдай севган йигит, эй тождор,
Ўтирайлик, қандай завқбахш бу ямяшил чаманзор-
Бирга олиб келолмадим, кечир, у кўп гуноҳкор,
У гуноҳкор дўст номидан ожизона арзим бор!»

Катта қўшин ўртасида ўтирарди икки шоҳ,
Тариэлнинг тенгсиз кўрки таратар барқ ва жило,
Кўз узолмай тикиларди қўшин ва эл дарҳайрат,
Тариэлнинг суҳбатида ҳам чечанлик, ҳам ҳикмат:

«Автандилдек эрнинг кошки бўлсам лойиқ элчиси!
Даргоҳингга лекин келдим мен олислар йўлчиси;
Сенга қилар ёруғликдан ёруғроқ у мард хитоб,
Токи кечир гуноҳини, шоҳо, қўйма бежавоб!

Гуноҳини кечиракўр, ёлборамиз икков ҳам,
Мард Автандил олам кезди менга излаб бир малҳам,
Мендан баттар азоб чекди олис қолиб кайлиги...
Гапни чўзиб, озор бермай ва бўлмай бош оғриги!

Кўпдан бери ошиқ-маъшуқ Автандил ва малика,
Айрилиқда мард бошига тушди не-не таҳлика...
Даргоҳингга бош ураман: ўртанмасин икки дил,
Маликага ўбдан лойиқ шер билаклик Автандил!...

Шоҳо, ортиқ сўз қолмади, айтдим фақат дўст ҳолин...»
Сиртмоқ каби ўз бўйнига боғлаб дарров рўмолин,
Шоҳ олдида тиз чўкди мард, бошин қуйи солди мард,
Эшитганлар ва кўрганлар изтиробда чекар дард.

Шоҳ кўрдик, йигит ўзин ўбдон ерга урмоқда,
Кўзига ёш олиб, ранжиб шоҳ ҳам гурунг қурмоқда:
«Ҳинд султони, севинч бериб, ўзинг кўкка совурдинг,
Ўз-ўзингни пастга уриб, мени ўтда қовурдинг!

Сўйла, сенинг хоҳишингни рад этгайми ҳеч инсон?
Йўқ демасдим, буюрсангу қизим бўлса гар қурбон,
Сен истасанг, ҳеч ўкинмай чўриликка берардим...
Осмонда ҳам Автандилдек куёвга тенг келар ким!

Наҳот менга маъқул бўлса Автандилдан ўзгаси?
Ҳозир қизим Арабистон тожу тахтин эгаси,
Ғунчадан ҳам чиройлироқ, менинг гулим сарғайди.
Қизи севган куёвини наҳот ота қарғайди!

Ранжимайман, гар қизингни қулга бергин, десанг ҳам,
Фақат сардор гурурдан маст, дафъ этакўр сен кам-кам.
Севмасайдим, кўришни ҳам истамасдим энг ози,
Худо ҳақи, сипоҳсолор куёв бўлсин, мен рози!»

Тариэлга маъқул тушди шоҳнинг эзгу қарори.
Шоҳ изларин ўпди тагин Ҳиндистоннинг тождори;
Бошин эгиб, қайта-қайта унга олқиш ўқир шоҳ,
Адаби ва камолига мадҳиялар тўқир шоҳ.

Суюнчига чопа кетди Фаридун ҳам отланиб.
Хушхабардан хушвақт йигит гўёки қанотланиб,
Учар эди Фаридун-ла устоз қароргоҳига,
Келди, лекин боқолмади сира араб шоҳига.

Араб шоҳи яқин келар, узмас ундан кўзини,
Йигит эса, рўмол тўсиб, беркитмоқчи юзини.
Лекин булут қуёш кўркин тўсолмаган мисоли,
Рўмол сира тўсолмасдай эди йигит жамоли!

Ўзин босиб, шоҳ ўпмакчи бўлар йигит ёноғин,
Ёшин силиб, қучоқлар мард устозининг оёғин:
«Тургин!— деди шоҳ йигитга,— уятмагин, керакмас,
Тилагингга етиб, омон қайтдинг — шунинг ўзи бас!»

Автандилни ўз ўғлидай шоҳ ўпар ва қучоқлар:
«Сув сепдинг сен, ўчар ортиқ багримдаги ўчоқлар.
Тенгсиз арслон, қани юргин, кутар сени малика,
Қуёшингни кўрмоқ учун тушгин сарой йўлига!»

Автандилнинг савлатига шоҳ қойилу меҳрибон,
Хар дам ширин сўз эшитар устозидан паҳлавон.
Қиз жамоли, давлат тожи улуғликка ярашиқ,
Бахт қадрига етар фақат азоб чеккан ҳар ошиқ!

Мард Автандил шоҳга деди: «Қуёш менинг йўлдошим,
Нечун кўрмоқ истамайсан, отахоним — қўлдошим?»
У Ҳиндистон маликаси, шоҳо, яхши қабул эт,
Тенгсиз кўрки саройингни ярқиратар, ола кет!»

Араб шоҳи ва уч ботир йўл тортдилар Нестонга,
Учала дов чеҳрасидан нур ёғарди жаҳонга;
Кўнглидаги орзуларга етди уччов жамулжам,
Ахир белга бежиз қилич тақмаган-да учов ҳам!

Араб шоҳи отдан тушди олисдан кўргандаёқ,
Нестон кўрки — тонг сингари тенгсиз эди ва порлоқ.
Соябондан чиқиб келди назокатли Дарижон,
Дарижонга махтов айтар, шоҳ дилида ҳаяжон:

«Жамолингни озроқ бўлсин ардоқлашга сўз етмас!
Ақлу ҳушсиз қолмасликка ақлим етмас, кўз етмас.
Ҳам қуёш, ҳам тўлуи ойсан — жуда ёруғ, жуда чўнг,
На гунафша ва на гулга қарагайман бундан сўнг».

Хусни чақмоқ шуъласидай ярқирашда, эл шошар,
Дарижонга тикилганнинг кўзи дарров қамашар.
Лекин ҳеч ким юз ўгирмас, барча юпанч топарди,
Эл кетма-кет, оқин-оқин томошага чопарди.

Йўлга тушди ёш келину мўйсафид шоҳ, уч ботир.
Нестон кўрки — етти юлдуз чиройидан ҳам нодир,
Махтавини келтиролмас на газалхон, на доно...
Кўшкка тушди уч қаҳрамон, шоҳ ва тенгсиз дилрабо.

Салом бериб, Тинатиннинг дийдорини кўрдилар,
Этагидан битта-битта ўпиб, қатор турдилар.
Кўшкка зиё сочар эди Таризел ва Дарижон,
Еноқлари ёнар эди гўё лаъли Бадахшон.

Меҳмонларни ўз тахтига ўтқазмоқчи малика,
Таризел дер: «Тангрим амри, тахтга ёлгиз сен эга!
Сен қуёшлар қуёшисан, оламда йўқ бу чирой,
Истардимки, тенгсиз арслон ёнгинангдан олсин жой!»

Маликани ўз тахтига ўтқаздилар шу замон,
Сарви қомат Автандил ҳам ўрин олди ёнма-ён.
Икковини бу оламда мумкин кимга тенгламоқ?
Ярқирарди Вис ва Ромин ишқидан ҳам ёрқинроқ.

Ёрни ёндош кўриб шоҳқиз бошин қуйи солганди,
Ранги ўчиб, қони қочиб, уятдан тек қолганди.
«Уятмагин,— дер отаси,— бу ҳикматни яхши бил:
Бир-бирини севганларнинг орасидан ўтмас қил!

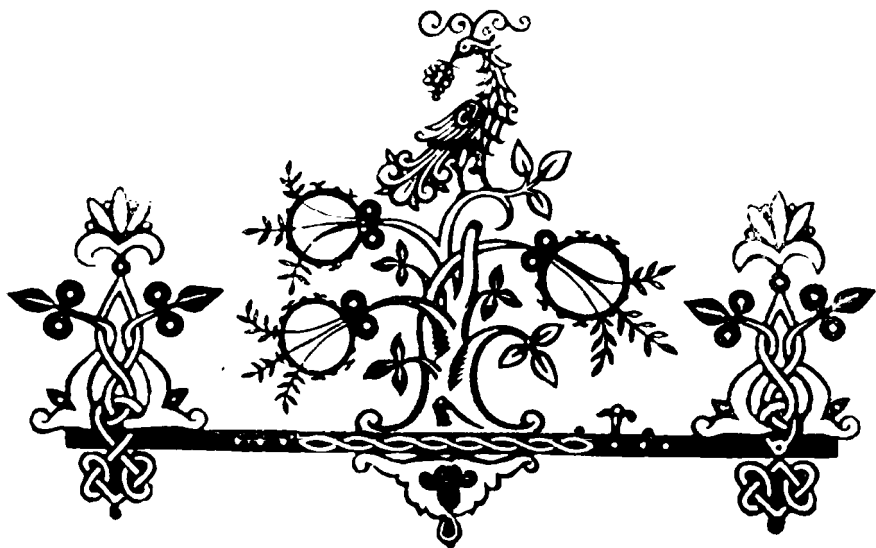
Болаларим! Қўша қаринг, мингга етсин ёшингиз,
Ғам тушмасин, бахтингиздан айрилмасин бошингиз,
Кўк беғубор бўлсин доим сизга ёруғ сочмоққа,
Уз қўлингиз билан мени топширгайсиз тупроққа!»

Автандилни кўрсатиб шоҳ дер қўшинга, аёнга:
«Шу бугундан Автандил — шоҳ бутун Арабистонга.
Мен ёшимни яшадим хўб, ўлсам ҳам йўқ армоним,
Автандила қуллауқ қилинг, бош эгинг, шу фармоним!»

Қасамёддай жавоб янграр: «Чиқсак шоҳнинг амридан,
Қайта бошдан хок бўлайлик бало ёғиб тангрідан!
Бош эгганга меҳрибону йўл озганга беомон,
Ботирликка ундар ўзи бўлиб суянч ва дармон!»

Маликага олқиш ўқиб, Таризел дер: «Дилнавоз,
Дил ўртанмас, қайгу тамом, қовушдингиз, қандоқ соза!
Ёринг — менинг қиёматлик дўстим, сен ҳам синглим бўл,
Кимки сенга душман бўлса, тўғри гўрга очгум йўл!»

LIII

АРАБ СУЛТОНИНИНГ АВТАНДИЛ ВА ТИНАТИНГА ТЎИ ҚИЛГАНИ

Автандил шоҳ — эл суянчи, тож ярқирар бошида,
Вафолик дўст Таризэл ҳам гурунг қураб қошида.
Юрт безаги, кўз қувончи Тинатин ҳам Дарижон —
Кўкдан тушмиш икки қуёш, дерди дилдан аламон.

Сурув қўзи, биққи-биққи сигирлардан сўйдириб,
Лашкар учун даструхонни тўкин ёзиб қўйдириб,
Меҳмонларга улашди шоҳ — шоҳларга хос савғолар,
Тахтларида қуёш каби порлар эди подшолар.

Қўлдан тушмас пиёлалар, қадаҳларки — ёқут нақш,
Олтин коса, кумуш товоқ — товланарди оромбахш.
Бундоқ тўйни мадҳ этолган — мадҳияга сазовор,
Ўз қалбига дерди ҳар ким: «Ўйна, қувон, ҳаққинг бор!»

Янграр эди шўх-шўх оҳанг, янграр эди тинмай занг,
Нуқул олтин, нуқул ёқут — тепа-тепа, ранг-баранг.
Булоқ каби оқар эди қазноқлардан шароблар,
Тонггача базм, ўйнар қўшин, саркарда-ю арбоблар.

Хайру эҳсон тегди жами ногиронга, чўлоққа,
Ҳовуч-ҳовуч инжу, олмос сочиларди тўрт ёққа,
Қўлтиқларда кимхоблару, олисларнинг қумоши...
Таризл ҳам белин боғлаб бўлди уч кун тўйбоши.

Тўртинчи кун Таризлга араб шоҳи дер шундоқ:
«Саройимнинг ёруғ кўрки — сену Нестон — қўшалоқ!
Иккингиш ҳам шоҳлар шоҳи, қарашдингиш хўп бизга,
Нағалларинг зирак бўлса арзир қулогимизга.

Сиз билан тенг ўтирмоқлик — адабсизлик каттакон!»
Икков учун кўшк тўрига қўш тахт қўйди Ростевон.
Автандилу маликаси ўтирдилар пастроққа,
Совғалар ҳам уюлганди, ўхшар эди чўнг тоққа.

Меҳмонларни сийларди шоҳ, тинмас гўё хизматкор,
Шароб қуяр, кабоб тутар, тутмас ўзин улуғвор,
Тортиқ тортар, махтов ёғар ҳар азиз меҳмонидан...
Фаридун жой олди тенги — дўст Автандил ёнидан.

Ўз қизи, ўз куёвидек Таризл ҳам Дарижон,
Икковига теккан тортиқ ўзи гўё бир жаҳон,
Салтанатга хос асою, олмос тож, шоҳона тўн...
Ҳисобини олиш ҳатто донога ҳам эмас жўн!

Шоҳ муносиб кўриб икки азиз меҳмон шаънига,
Тухумдай чўнг минг асл тош қўшди совға ёнига,
Ғайнолудай йирик-йирик ярқирарди минг садаф,
Тоғ ўмровлик минг тулпорки — кишнашарди сафма-саф.

Фаридунга тутди гавҳар тўла тўққиз чўнг товоқ,
Тўққиз эгар-жабдуқ билан тўққиз қора арғумоқ.
Таризл дер: «Юз офарин, қуллуқ сенга, эй тождор!»
Талай қадаҳ бўшатса ҳам, ичмагандай у ҳушёр.

Гапни калта қилсам, расо бир ой тўй-тўйлашдилар,
Май ичдилар, соз чалдилар, шодона куйлашдилар.
Таризлдек азиз меҳмон ғарқ бўлганди сийловга,
Ҳар дурдона ўхшар эди осмондаги оловга.

Таризл гул дудоғини очиб дер: «Эй ҳукмдор,
Айрилиққа фурсат етди, ижозат бер, важи бор,
Ҳузурингда доим бўлмоқ менга-ку, зўр ифтихор,
Лекин кетай, ёв подаси оёғида юртим зор.

Мардлик, ҳунар ишлатгайман ғанимларни қувмоққа,
Токи ўрин қолмасин ҳеч мени деб сен куймоққа.
Кетай, пайсал дарак берар фақат хатар, балодан,
Тагин дийдор кўришмоқни тилайман бир олодан!»

«Иккиланиш,— дер Ростевон,— тўғри келмас шаънингга,
Кўнгил амрин бажар мудом, майли қайт ватанингга.
Автандил ҳам бирга кетгай, ёв адабин беринглар,
Қўшин олинг, яроқ олинг, битта қўймай қиринглар!»

Шоҳ Ростевон қароридан ўбдан хушвақт Автандил,
Тариэл дер: «Яхши эмас, ҳар иш қилсанг — ўйлаб қил,
Ўз ойингга зўрға етдинг, қуёш, қандоқ кетасан?»
Автандил дер: «Ахир бундоқ гап чалғитиб, нетасан?»

Елғиз кетсанг, кейин ўпка қилишинг бор, бу аён,
Дегайсанки — ёр туфайли бекор бўлди аҳд-паймон.
Сен кетарсан, ўй ва ҳасрат қуршар мени бу жойда,
Дўст бошига иш тушганда — дўст қолгайми саройда!»

Табассуми инжу сочиб, Тариэл айтар жавоб:
«Айрилиққа менда ҳам йўқ жиндак тоқат, жиндак тоб!
Муғамбирлик деб ўйлама! Кетар бўлсанг, юр қани!»
Қўшинига амр этди шоҳ жадал йўлга тушгани.

Тайёр бўлди сатта ёвқур ёйандозу найзабоз,
Совут киймиш нақ саксон минг отлик эди, деманг оз,
Хоразмий эди бутун қурол-яроқ, от анжом,
Айрилиқнинг юки босиб, қари шоҳда йўқ ором.

Тонг отгунча бирга ёнар ёруғ юлдуз, ўроқ ой,
Тонг шафағи сачраган зум ой танлайди ўзга жой,
Айрилмасди, само дейди: «Фурсат келди, ўзинг бил!»
Тагин бирга кўрмоқ бўлсанг, чўққиларга кўтарил!

Худди шундоқ бир-биридан айрилмоқда қўш қуёш,
Илож борми икки келин йиғласа ҳам эгиб бош,
Ғунча каби дудоқлари бир-бирига ёпишар...
Айрилганлар бу ҳаётда қандоқ юпанч топишар!

Нестон деди: «Азиз сингил, ҳажринг оғир, юз қасам,
Ҳажринг оғир бўлмас эди сени сира кўрмасам.
Кошки, ёринг ҳам кетмаса... нома ёзиб тургайсан,
Мен ёнаман. сен ҳам ёниб, мени эслаб юргайсан!»

«Эй қуёш,— дер Тинатин ҳам,— эй кўзларим қувончи!
Кетмоқдасан, тоқатим тоқ, ўйламагин ёлғончи,
Ҳозир ўлсам мен розиман, даври-даврон сургин сен,
Мен тўкажак ёшлар қадар узоқ умр кўргин сен».

Оғир бўлди икковига айрилиқ дард солгани,
Кетувчининг орқасидан қарар эди қолгани,
Кетувчи ҳам қайриларди қайта-қайта, дам-бадам...
Езолмадим бу ҳасратнинг ҳатто ўндан бирин ҳам!

Кузатаркан қари шоҳ ҳам бетоқату беқарор,
Хўрсинарди, ўксинарди, шўрим қурсин, дер юз бор,
Тўлиб-тошиб қайноқ дилдан қайноқ ёшлар тўкарди,
Тариэлнинг юрак чокин ҳижрон гами сўкарди.

Тариэлни ўпар экан шоҳда қолмас ҳеч мажол:
«Ўғлим,— деди,— бу келишинг ўтди гўё тез хаёл!
Кетар бўлиб, юрагимга юз қат қайғу солдинг-ку,
Ўзинг ҳаёт берган эдинг, ўзинг қайтиб олдинг-ку!»

Хайрлашди-ю аргумоқда чопа кетди Тариэл,
Эл ва қўшин кўз ёшидан сув ичар дашт гўё сел,
Дер эдилар: «Сен қуёшсан, сен қуёшли байроқсан!»
Тариэл дер: «Йиғлашдаман, деманг: ғамдан йироқсан!»

Қўшин борар, орқасидан борар эди юк, карвон,
Энг олдида уч баҳодир ҳам ўртада Дарижон.
Жангга ташна саксон минг мард тўхтовсиз йўл юрарди,
Уч ботирнинг дов юраги бир тилакда урарди.

Расо уч ой жанг қилдилар тенги йўқ уч баҳодир.
Талай ёвга қирон солди. Чўлда тикиб кенг чодир,
Хушвақт ҳордиқ олардилар — баҳодирлик учун хос.
Чалоб эмас, зардоб эмас, ичардилар соз шароб.

LIV

ТАРИЭЛ ВА НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ ТУЙИ

Муродига етди буткул Тариеъл ва Дарижон,
Етти иқлим фармонбардор, мамлакати шодумон,
Бадбахт кунлар унутилиб, севинчларга бўлди ғарқ
Аччиқ тотмай, ширин ҳаёт қадрин киши қилмас фарқ!

Қиз ва йигит жамолидан қуёш эди хижолат,
Иккови ҳам тож кийди, деб жар солишди ниҳоят,
«Шоҳимизга шараф» деган садо учар осмонга,
Хазиналар ўтди тамом паҳлавони жаҳонга.

Авгандил ва Фаридунга тайёр икки олтин тахт,
Икков қатор ўтиришар, олқиш ёғар узоқ вақт.
Тангри ахир яратмаган уларга тенг қаҳрамон,
Ўтмишларнинг саргузаштин тинглашарди бор меҳмон.

Хўп ясанган канизаклар, нозу неъмат мўл-тўкин,
Аср бўйи эсдан чиқмас шоҳона тўй — шод, гулгун,
Мамлакатнинг ҳар ёнидан келди беҳад тўёна,
Фақирларга ва шолларга берди эҳсон-иона.

Урда аҳли Автандил ва Фаридунга дер «Балли,
Бахш этдингиз бизга ҳаёт севинчи ва тасалли!
Не десангиз — бажарилур, сиз — бошларга соябон».
Тўйга саф-саф одам келур, хабар олмиш ҳар томон.

Подшоҳ айтар. «Асмаат, биз деб бало кўрдинг сен зиёд,
Яхшилигинг бу дунёда қилмаган ҳеч одамзод.
Сенга бўлсин Ҳиндистоннинг еттиламчи ўлкаси,
Бизга содиқ қарам бўлгил, бир ўлка хонбекаси!

Ихтиёринг ўзингдадир — лойиқ куёв сайлаб ол,
Давлатимиз соясида дойим бека бўлиб қол».
Ерни ўпиб Асмаат йиғлар: «Мени қилдинг бахтиёр,
Сенинг содиқ чўринг бўлай, то танимда жоним бор».

Меҳмонлар-ла ишратдадир оға-ини уч ўғлон,
Шоду хуррам кун ўтказар бир кишидай учовлон.
Шоҳ бағишлар полвонларга инжу-гавҳар, тулпор от.
Тинатиннинг ёди билан Автандил кўп бетоқат.

Баҳодирнинг ташвишини пайқади тез Тариэл,
Деди: «Нега бугун ғамгин кўринасан, бери кел!
Олдин етти қайғинг борди, саккизинчи ғам нега?
Айрилурмиз, лекин дўстлик узилмасин мангуга».

Автандил дер: «Кетар бўлдим она юртга, не чора.
Ҳижрон оғир, хайрлашсам дилим бўлур юз пора,
Аммо содиқ қулинг каби бўйсунаман, дўсти жон.
Оҳу булоқ излагандай, сени дейман ҳар замон».

Тариэл ҳам Ростевонга совға қилди зарбофт тўн.
Тагин тортиқ тўққиз-тўққиз лаган, тобоқ, зар-олтун.
«Ҳоқонингга хизмат айла, совғамни бер, бебаҳо».
Автандил дер: «Айрилигинг мушкул келур, улуғ шоҳ».

Тинатинга атаб берур заррин сарпо Дарижон,
Ҳечким бундай қиммат либос кийганмиқан, даргумон.
Олмоспора — ҳар ким кўрса, кошки менда бўлса, дер.
Қуёш янглиғ ёнур тунда, ёруғ олур ундан ер.

Тариэлдан йироқлашмоқ Автандилга кўп душвор,
Фироқ ўти юракларни кабоб этар чор-ночор.
Ҳиндулар ҳам аччиқ-аччиқ йиғлашарди жамулжам:
Автандил дер: «Ҳаёт менга оғу бўлди ушбу дам.

Йўлга тушти Автандил ва шоҳ Фаридун дўст-ҳамроҳ.
Ўз юртига қараб кетди йўл сўнгида икки шоҳ.
Қайғулари изсиз кетди сувга чўккан тошдай зил,
Ўлкасининг гуллаганин кўрди келиб Автандил.

Мамлакатнинг сардорига пешвоз бўлди фуқаро,
Қуёш қиз ҳам чиқиб келди кийиб кимхоб сарупо.
Тахт устида қарор топди — ўрдасига ярашуқ.
Тангри берган шону шавкат, салтанатнинг чеки йўқ.

Уч мамлакат тепасида уч баҳодир ҳукмрон,
Бир-биридан хабар олур, бир-бирига меҳрибон,
Ғанимларни қилич тортиб бўйсундиран аёвсиз,
Душмандан ер тортиб олур — ер кенгаюр тўхтовсиз.

Мол-давлатга ботди барча, гўё бўрон сепди қор,
Етим-есир хайр олди, душманларда йўқ мадор —
Ёв юртида қўзичоқлар сўт эмишга зор бўлди.
Баҳодирлар ўлкасида бўри қўйга ёр бўлди.

ХОТИМА

Тун чоғининг тушларидай тугади бу афсона.
Шоҳлар ўтди бу дунёдан. Бебақодир замона!
Узоқ деган муҳлатлар ҳам аслида эмас узун,
Бу қўшиқни мен яратдим, руставилик месх ўзим.

Грузинлар худованди Давидга қуёш — йўлдош,
Бу қўшиқни тизганимда даргоҳига қўйдим бош!
Шарқу ғарбни у фатҳ этди, бўрон каби у юрди,
Мутеъларга далда бериб, хоинларни совурди.

Мен Давиднинг улуғлигин қандай қилиб куйласам?
Узоқ эллар, мақтовларга лойиқ ўзга, муаззам —
Шаҳаншоҳлар таърифида бу қиссани ёздим мен,
Шоирлигим фаҳри билан байтларимга тиздим мен.

Дунё ўзи бевафодир, дунё йўли жафокор.
Ҳаёт эса мижжа қоққан муҳлат қадар қисқа, тор.
Довдирамоқ нега лозим? Тولهъ кўп беомондир.
Лутф айласа, ҳар иккала дунё умри осондир.

Амиронға қасидасин бағишлади Хонели.
Абдулмасиҳ шижоатин улуғлади Шавтели,
Диларгетни кўп тараннум қилганди Тмоғвели,
Тариэлни йиғлаб-йиғлаб куйлади Руставели.

ИЗОҲЛАР

Вис — Фахриддин Гургонийнинг «Вис ва Ромин» дostonининг қаҳрамони. Бу асар «Висрамлиани» номи остида грузин тилига наср билан таржима қилинган эди.

Гуланшаро — афсонавий қудратли давлатнинг номи.

Давид — Тамаранинг иккинчи эри (1207 йилда вафот этган).

Дион (Дионос, Дионисий) — философ Дион бўлса керак. Проф. Ш. И. Нукубидзе фикрича, бу ерда гап философ ҳақида бормай, балки XII аср бошида ўтган шоир Эзроенинг шеърлар тўплами ҳақида боради.

Каж — одамга ўхшаш ярим афсонавий махлуқ, ёвуз куч симболи.

Кажети — кажларнинг забт этиб бўлмас афсонавий қалъасининг номи.

Месх — Грузиянинг жанубидаги Месхетияда яшаган грузин қабилаларидан бири.

Нард — махсус тахта устида ўйналадиган суяк ўйини.

Рустаи — Фирдавсийнинг машҳур «Шоҳнома» дostonининг қаҳрамони

Саломон — миллоддан илгари ўтган қаҳрамон (Зол билан иккиси бир шахс. «Шоҳнома»нинг қаҳрамони Рустамнинг отаси бўлса керак).

Сипоҳсолор — лашкарбоши, саркарда.

Тимогели Саргис — XII аср грузин ёзувчиси, бизнинг давримизгача етиб келмаган «Диаргетинани» дostonининг муаллифи.

Хатовлар — Шимолий Хитойда яшаган мўғул қабиласи.

Хонели — Руставелидан олдин ўтган грузин ёзувчиси, «Амиран-Дарежаниати»нинг муаллифи.

Чашнагир — май сифатини аниқловчи киши.

Шавтели — XII асрда яшаган қасидагўй грузин шоири бўлиб унинг асари («Абдулмасиҳ»)дан айрим парчаларгина бизнинг давримизгача етиб келган.

Эврат — Таврот китобларидан бирининг автори.

МУНДАРИЖА

Дебоча <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	3
I. Араб султони Ростевон таърифида <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	7
II. Араб султонининг йўлбарс териси ёпинган паҳлавонни кўриб қолгани <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	15
III. Автандилнинг ўз қарамоғидаги бекларига ёзган мактуби <i>М. Шайх- зода таржимаси</i>	26
IV. Автандилнинг бегонани қидириб юргани <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	28
V. Таризэл ўз можаросини Автандилга баён қилгани <i>М. Шайхзода тар- жимаси</i>	43
VI. Таризэл ўзининг илк севгисини баён қилгани <i>М. Шайхзода тар- жимаси</i>	47
VII. Нестон-Дарижоннинг ўз севганига мактуби <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	53
VIII. Таризэлнинг Нестон-Дарижонга ёзган биринчи мактуби <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	54
IX. Таризэлнинг хатовлар хонига юборган номаси <i>М. Шайхзода тар- жимаси</i>	56
X. Хатовлар хонининг Таризэлга нома ёзгани <i>Т. Миртемир тар- жимаси</i>	59
XI. Хатовларни енггандан кейин Таризэлнинг ҳинд подшосига юборган мактуби <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	68
XII. Нестон-Дарижоннинг Таризэлга мактуби <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	72
XIII. Таризэлнинг маъшуқасига ёзган мактуби <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	74
XIV. Нестон-Дарижоннинг ўғирланганини Таризэл билиб қолгани <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	82
XV. Нуриддин-Фаридунни учратгани ҳақида Таризэлнинг ҳикояти <i>М. Шайх- зода таржимаси</i>	87
XVI. Таризэлнинг ёрдами билан Нуриддин-Фаридун ғанимларни тор-мор келтир- гани <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	90

XVII.	Султон Нуриддин-Фаридуннинг Нестон-Дарижон ҳақида айтиб берган қиссаси <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	92
XVIII.	Автандилнинг Арабистонга қайтмоғи баёнида <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	99
XIX.	Автандилнинг султон Ростевондан рухсат сўрагани <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	106
XX.	Яширинча кетиш олдидан Автандилнинг Шермадин билан суҳбати <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	112
XXI.	Яширинча кетиш олдидан Автандилнинг султон Ростевонга қолдирган васияти <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	115
XXII.	Яширинча кетиш олдидан Автандилнинг мачитда ибодати <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	119
XXIII.	Автандилнинг яширинча қочиб кетганини султон Ростевон билиб қолгани <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	121
XXIV.	Автандил Тариэлни иккинчи марта қидириб боргани <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	124
XXV.	Автандилнинг арслон билан йўлбарсни ўлдирган Тариэлни топиб олгани <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	129
XXVI.	Арслон билан йўлбарсни ўлдиргани ҳақида Тариэлнинг айтган қиссаси <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	135
XXVII.	Автандил ва Тариэлнинг ғорга қайтиб келганлари ва у ерда Асмаат билан кўришганлари <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	137
XXVIII.	Автандилнинг Нуриддин-Фаридун ҳузурига боргани ва Мулкисангсорда ул подшоҳни бориб кўргани <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	142
XXIX.	Автандилнинг шоҳ Нуриддин-Фаридун мамлакатига келиши <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	145
XXX.	Автандилнинг Нуриддин-Фаридун мамлакатидан кетиб Нестон-Дарижонни излашга тушгани <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	152
XXXI.	Автандилнинг Гуланшарога келиши <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	158
XXXII.	Автандилнинг Фотма ҳузурига келиши <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	161
XXXIII.	Фотманинг Автандилга хуштор бўлиб қолгани <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	163
XXXIV.	Фотманинг Автандилга ёзган номаси <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	164
XXXV.	Автандилнинг Фотмага жавоб мактуби <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	166
XXXVI.	Автандилнинг Чашнагирни ўлдириши <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	169
XXXVII.	Фотманинг Нестон-Дарижон тўғрисидаги ҳикояси <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	171
XXXVIII.	Фотманинг Нестон-Дарижонни қутқаргани ва бу ҳақда Хусайнга ҳикоя қилгани <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	174
XXXIX.	Хусайннинг Нестон-Дарижон ҳақида подшога ҳикоя қилгани <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	177
XL.	Нестон-Дарижоннинг асирга тушгани ҳақида Фотманинг Автандилга ҳикояси <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	184

XLII. Фотманинг Нестон-Дарижонга юборган номаси <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	191
XLIII. Нестон-Дарижоннинг Фотмага ёзган мактуби <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	194
XLIII. Нестон-Дарижоннинг севганига ёзган мактуби <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	196
XLIV. Автандилнинг Нуриддин-Фаридунга ёзган мактуби <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	200
XLV. Автандилнинг Гуланшародан кетгани ва Таризэл билан учрашгани <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	202
XLVI. Таризэл ва Автандилнинг Нуриддин-Фаридун ёнига келиши <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	208
XLVII. Кажет қалъаси ёнида Фаридун, Автандил ва Таризэлнинг кенгаши <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	212
XLVIII. Кажет қалъасининг олингани ва Нестон-Дарижоннинг қутқарилгани <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	216
XLIX. Таризэлнинг денгизлар подшоси юртига келгани <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	219
L. Таризэлнинг Фаридун мамлакатига келиши <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	222
LI. Нуриддин-Фаридун саройида Таризэл билан Нестон-Дарижоннинг тўйи <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	225
LII. Таризэлнинг ғорга келгани ва ўз хазинасини кўргани <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	229
LIII. Араб султонининг Автандил ва Тинатинга тўй қилгани <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	236
LIV. Таризэл ва Нестон-Дарижоннинг тўйи <i>Т. Миртемир таржимаси</i>	240
Хотима <i>М. Шайхзода таржимаси</i>	243
Изоҳлар :	245

На узбекском языке

ШОТА РУСТАВЕЛИ

ВИТЯЗЬ В ТИГРОВОЙ ШКУРЕ

Перевод с издания Государственного
издательства художественной литературы
Москва — 1937

Редактор *РУСТАМ КОМИЛОВ*

Расомлар: *Эчи, С. Кобуладзе, И Тоидзе*

Расмаар редактори *Г. Бедарев*

Техн. редактор *Л. Ильина*

Корректор *М. Юсупова*

Босмахонага берилди 24/VI-66 й. Босишга рухсат
етилди. 26/VIII-66 й. Формати 70x90/16. Бос-
ма а. 15. Шартли босма а. 18.43. Наср а.
12.84. Тиражи 10000. «Тошкент» бадий ада-
биёт нашриёти. Тошкент Навоий кўча-
си, 30. Шартнома 130-66.

Ўзбекистон ССР Министрлар Совети матбуот
Давлат Комитетининг 3-босмахонасида 1-қўроғ-
га босилди. Тошкент, Навоий, 30. 1966.
Заказ 527. Баҳоси 1 с 33 т.

С (Груз)

Р92 Руставели Шота.

Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон.

Т., «Тошкент» бадиий адабиёт нашриёти, 1966.

252 бет, расм. Тиражи 10 000.

Руставели Ш. Витязь в тигровой шкуре.

С (Груз).

Индекс 7-4-3